

Nagyi Enikő Orsolya

Mit tudhatott az észak-erdélyi magyar lakosság a zsidóellenes intézkedésekről?

A kolozsvári magyar sajtó (1940–1944)

összehasonlító vizsgálata

BEVEZETŐ

Arra a kérdésre keressük a választ, hogy mit tudhatott meg az észak-erdélyi magyar lakosság a korabeli sajtóból az 1940–1944 közötti zsidóellenes intézkedésekről, tehát voltak-e információi az említett periódusban a zsidók ellen fogatosított rendeletekről, a zsidó közösség ellen elkövetett atrocitásokról, azaz hogy az észak-erdélyi zsidók sorsáról, gondjairól – általában véve – mennyire voltak a magyarok tájékoztatva. Evégett a második világháború idején Kolozsváron megjelenő négy sajtókiadványnak a témában megjelenő híreit vizsgáljuk: a *Magyar Nép* című néplap (hetilap), valamint az *Ellenzék*, a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* napilapok írásait. A *Magyar Nép* esetében vizsgálatunk mind az öt évfolyamra (1940–1944) kiterjed, a napilapok esetében két fókusz-időszak áttekintésére korlátozódunk, amelyekben a zsidóságot érintő legfontosabb intézkedések mentek végbe: a „harmadik zsidótörvény” vitájának és elfogadásának, valamint az „idegen” zsidók összegyűjtésének és deportálásának időszaka (1941. július–augusztus), illetve a zsidóság teljes kifosztása, összegyűjtése és gettósítása (1944. április–május).

Mind a négy lapot Észak-Erdély egész területén terjesztették. Heti 17-18 ezer példányával a *Magyar Nép* című kolozsvári néplap a legegyszerűbb emberekhez szólt, főként vidéken élőkhez, akik általában más tájékoztatói eszközzel nem rendelkeztek. A napilapokat ezzel szemben elsősorban a városi, polgáriasodott rétegek olvasták, akiknek rendszerint más információs források – hazai és külföldi rádióadók hírközlései, hazai és külföldi látogatók által hozott hírek stb. – is rendelkezésükre álltak.

A *Magyar Nép* vizsgálatát azért tartjuk fontosnak, mert ezáltal képet alkothatunk arról, hogy mit is tudhatott valójában a falun élő lakosság a zsi-

dókkal kapcsolatos eseményekről: a „harmadik zsidótörvény” elfogadásáról, az „idegen” zsidóknak az országból történő kiutasításáról, a zsidók gazdasági és társadalmi téren történő háttérbe szorításáról, vagyoni kifosztásáról, a különböző zsidóellenes rendeletekről, valamint a zsidóság összegyűjtéséről, gettósításáról és deportálásáról.

A négy sajtóorgánium vonatkozó híreinek vizsgálata hipotézisünk szerint jó alapot képez majd annak összehasonlítására, hogy mennyire volt tájékozódási lehetősége a városi, illetve a vidéki észak-erdélyi lakosságnak a zsidóellenes intézkedésekről és a készülő deportálásokról.

Előfeltételezésünk szerint a *Magyar Nép* kis formátumú és hetente egyszer megjelenő lapként hiányosan vagy egyáltalán nem tájékoztatott a szóban forgó eseményekről. Ez pedig jelentős mértékben hozzájárulhatott az észak-erdélyi magyarságnak a zsidókat ért megkülönböztető intézkedéssorozat iránti közömbösségéhez. Ezzel szemben a napi rendszerességgel megjelenő, nagy formátumú napilapok – az *Ellenzék*, a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* – jóval pontosabban és részletesebben ismertethették az aktuális eseményeket, és ekképpen a városi polgári lakosság a zsidók sorsát illetően jóval tájékozottabb volt, tehát e réteg közömbösségének okait nem alulinformáltságában kell keresnünk, hanem máshol.

Ennek bizonyítására a két említett fókusz-periódusban az *Ellenzék*ben, a *Keleti Újság*ban és a *Magyar Újság*ban megjelenő zsidó vonatkozású híreket összevetjük a *Magyar Nép* vonatkozó írásaival, s így teljes képet kaphatunk arról, hogy melyek azok az események, amelyekről a néplap elmulasztotta tájékoztatni a falun élő olvasóközönséget, és megalapozottan válaszolhatjuk majd meg azt a kérdést is, hogy a városlakó polgárság esetleg többet tudott-e a vidéki lakosságnál a zsidóellenes intézkedésekről.

A vizsgálatot azért is tartjuk időszerűnek, mert jelenleg Európa-szerte csakúgy, mint szűkebb közép-kelet-európai régióinkban is a faji eszmék, a náciizmus, a nemzeti és nemzetiségi intolerancia példátlan felerősödésének vagyunk tanúi, és eközben a sajtó sem teljesíti maradéktalanul pártatlan és objektív tájékoztatási kötelezettségét. Ilyen körülmények között az adott időszak sajtóviszonyainak beható vizsgálata rendkívül hasznos, ma is alkalmazható következtetésekre vezethet.

Az erdélyi zsidóság története és társadalmi-gazdasági helyzete az első világháború után és a második világháború éveiben

Az észak-erdélyi zsidóság helyzete a két világháború között

A zömében asszimilált, magyar kultúrájú és anyanyelvű erdélyi zsidóság számára a román fennhatóság egész sor hátrányos intézkedést hozott. A hagyományos, a társadalom rétegeibe mélyen beágyazott antiszemitizmus Romá-

niában az 1920-as években felerősödött. A zsidó iskolákban megtiltották a magyar nyelv használatát, és kötelezték a tanerőt, hogy román vagy héber nyelven oktasson. Később, az 1920-as évek második felében, különböző antiszemita megmozdulásokra, vasgárdista, legionárius, szélsőjobboldali akciókra került sor. Brassóban, Nagyváradon, Bánffyhunyadon és más városokban zsidó üzleteket, zsinagógákat dúltak fel és fosztottak ki, zsidókat bántalmaztak. Kolozsváron például 1927 decemberében a nagyváradi diákkongresszus vasgárdista résztvevői, regáti román diákok, atrocitássorozat keretében szétverték az egyetlen zsidó újság, az *Új Kelet* című napilap nyomdáját.¹

A zsidóellenesség növekedéséhez 1918 után erdélyi magyar konzervatív körök is bőven hozzájárultak. Az említett körök azt vetették a zsidóság szemére, hogy szétverte az Osztrák–Magyar Monarchiát, támogatta a Tanácsköztársaság létrejöttét, és hogy a magyarságtól „elidegenedve” román orientációt vett fel.² Az erdélyi magyar antiszemitizmus további erősödését a harmincas években magyarországi és nyugati befolyások is segítették, s e kurzus alakulásához egyebek mellett a Nagyváradon kiadott *Erdélyi Lapok* című újság jelentős mértékben hozzájárult.³

A harmincas években az antiszemita hangulat Romániában is fokozódott, ami a román hatalom zsidóellenes intézkedéseinek sorát váltotta ki. Az első komolyabb román hatalmi intézkedést az 1934-ben elfogadott törvény képezte, amely „a vállalatokban foglalkoztatott román személyzetről” szólt. Az 1934. július 24-én kihirdetett – és a nürnbergi faji törvények előtt hatályossá vált – jogszabály előírta: az alkalmazottak 80, illetve az igazgatótanácsi tagok 30%-ának kötelezően „román etnikumúnak” kell lennie.⁴

A romániai antiszemitizmust az 1937–1938 fordulóján hatalmon levő Goga–Cuza-kormány tette állampolitikává; 1938 januárjában fogadták el ugyanis a 169. számú törvényerejű rendeletet, amelynek következtében több százezer zsidótól megvonták a román állampolgárságot. 1940. augusztus 8-án a rövid életű Gigurtu-kabinet elfogadta a 2650. számú, a „zsidók státúmaként” is ismert törvényerejű rendeletet, amely a zsidókat másodrangú állampolgárokként határozta meg, és megtiltotta számukra bizonyos foglalkozások gyakorlását, továbbá vidéki ingatlanok birtoklását. A jogszabály a zsidóságot – az országban való letelepedés időpontjának függvényében –

¹ Moshe CARMILLY-WEINBERGER, *A zsidóság története Erdélyben (1623–1944)*, Budapest, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995, 282 (Hungaria Judaica, 9, szerk. KOMORÓCZY Géza).

² TIBORI SZABÓ Zoltán, *Árnyékos oldal. Zsidó identitástudat Erdélyben a holokauszt után*, Kolozsvár, Koinónia, 2007, 18.

³ HORVÁTH SZ. Ferenc, *Az Erdélyi Lapok ideológiája. Zsidókérdés, katolikus antiszemitizmus és nemzetiszocializmus Erdélyben (1932–1940)*, *Régió* (Budapest), 2004, 3. sz., 101–104.

⁴ Carol IANCU, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940–1944)*, Iași, Editura Polirom, 2001, 20.

három kategóriába sorolta; az erdélyi zsidóság számottevő része a harmadik, leghátrányosabb kategóriába került, ami az állampolgári jogok megvonásával is járt.⁵

A két világháború közötti időszak. A második bécsi döntés

Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződést követően a magyar külpolitika elsődleges célja a területi revízió volt. A magyar társadalom a veszteségek nagy részéért a zsidókat hibáztatta, ezért Magyarország már 1920-ban megalkotta Európa első zsidóellenes jogszabályát, az 1920. szeptember 26-án elfogadott XXV. számú törvénycikket, az úgynevezett *numerus clausus* törvényt. Az 1930-as években az antiszemitizmus erősödött, a magyar zsidóság vezetői azonban a zsidóellenes kurzussal nem szálltak szembe, és a nyugati zsidóság politikai intervencióit is igyekeztek leállítani. Úgy vélték, hogy ha folyamatosan bizonyítják Magyarországgal és a magyarsággal szembeni lojalitásukat, a megkülönböztető intézkedések alkalmazása elmarad.

1938. március 12-én Németország bekebelezte Ausztriát (Anschluss), majd a szeptember 29-i müncheni egyezmény értelmében, október 10-én megszállta a Szudéta-vidéket. A Joachim von Ribbentrop német és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter által 1938. november 2-án létrehozott első bécsi döntés az etnikai revíziót valósította meg. Ennek értelmében Magyarország visszakapta Csehszlovákiától a Felvidéket (12 ezer négyzetkilométernyi terület), valamint Kárpátalja nyugati részét, majd, 1939-ben, Csehszlovákia felbomlásával, Kárpátalját is.

A magyar–román tárgyalások 1940. augusztus 16-án kezdődtek Szörényváron (Turnu-Severin), mivel azonban a két ország álláspontja nem volt összeegyeztethető (Magyarország területeket követelt, Románia a lakosságcsereben látta a megoldást), augusztus 24-én mindkét fél mozgósítani kezdte fegyveres erőit. Mivel Németország mindkét államot magához akarta láncolni, az első bécsi döntéshez hasonló, német–olasz belátásra bízott megoldást javasolt. Románia és Magyarország külügyminisztereit Bécsbe rendelték, és 1940. augusztus 30-án, a Belvedere-palotában kihirdették a Ribbentrop és Ciano külügyminiszterek által kidolgozott, második bécsi döntés néven ismert határozatot. A döntés értelmében Észak-Erdélyt (több mint 43 ezer négyzetkilométernyi területet) Magyarországhoz csatolták. A visszacsatolt területen mintegy 2,5 millió ember élt, köztük hozzávetőleg 160 ezer zsidó.⁶

A visszacsatolás egyik eredményeképpen az észak-erdélyi zsidóság annak a történelmi és társadalmi kontextusnak vált áldozatává, amelyben élt: „a ro-

⁵ *Martiriul evreilor din România 1940–1944. Documente si mărturii*, szerk. J. ALEXANDRU és mások, București, Editura Hasefer, 1991, 21.

⁶ TIBORI SZABÓ Zoltán, *Élet és halál megszgyén. Zsidók mentése és menekülése a magyar-román határon 1940–1944 között*, Kolozsvár, Minerva Művelődési Egyesület, 2001, 39.

mánok nehezteltek rájuk, mert a magyar kultúrához kötődtek, és mert a magyar revízióval és irredentizmussal nem szálltak szembe. A magyarok, főleg a szélsőjobboldaliak, »renegátoknak« bélyegezték őket, mondván, hogy a baloldal kiszolgálói.⁷ Mindezek ellenére az észak-erdélyi zsidóság sokat várt a magyar fennhatóságtól, tele volt illúziókkal, amelyek azonban nemsokára szertefoszlottak.

A második bécsi döntést követő időszakban a Magyarországon hatályos zsidóellenes intézkedéseket Erdélyre is kiterjesztették. A zsidó újságokat, a nem felekezeti jellegű társaságokat, szervezeteket betiltották. A kereskedelemben és az oktatásban is különböző megszorító intézkedéseket vezettek be: a köztisztviselők számottevő részét elbocsátották, a zsidó diákokat kizárták az állami oktatási rendszerből.⁸ Randolph L. Braham kutatásai szerint „a numerus clausust oly mértékig hajtották túl, hogy a legtöbb visszacsatolt vármegyében gyakorlatilag a numerus nullus érvényesült”.⁹

A magyar katonai hatóságok 1940 őszén több székelyföldi határvidéki települést átvizsgáltak, és számos ott született és nevelkedett zsidót „kétes állampolgárságúnak” minősítettek. Az úgynevezett hontalan zsidókat összegyűjtötték és meghurcolták, majd 1940 decemberében a Máramaros vármegyei Kőrösmezőnél (ma Jaszinya, Ukrajna) átdozták a magyar–szovjet határon Galíciába. Az érintettek érdekében Slachta Margit, a Szociális Testvérek Társasága nevű magyarországi katolikus női szerzetesrend elöljárója lépett közbe a magyar hatóságoknál, sajnos kevés sikerrel.¹⁰

A „hontalan” zsidók összegyűjtése 1941-ben is folytatódott, s ekkor már Észak-Erdély és az anyaország csaknem valamennyi vármegyéjére kiterjedt.

Az észak-erdélyi zsidóság magyar fennhatóság alatt

Az észak-erdélyi zsidóság őszintén örvendett az 1940. augusztusi hatalomváltásnak. Abban az illúzióban élt, hogy a második bécsi döntés visszahozza számára azt az „aranykorszakot”, amelyet a közösség az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéstől egészen 1918-ig élvezett. Nem kívánták figyelembe venni, hogy időközben Magyarországon is megszülettek azok a zsidóellenes jogszabályok, amelyek a zsidókat másodkategóriájú állampolgárokká tették. Így,

⁷ Randolph L. BRAHAM, *A népirtás politikája. A Holocaust Magyarországon, I–II*, Budapest, Belvárosi, 1997, 167.

⁸ BRAHAM–TIBORI SZABÓ (szerk.), *Az észak-erdélyi holokausztt földrajzi enciklopédiája*, Budapest, Park–Kolozsvár, Koinónia, 2008, 15.

⁹ BRAHAM, *A népirtás politikája*, id. kiad., 168.

¹⁰ TIBORI SZABÓ, *Árnyékos oldal*, id. kiad., 20; a székelyföldi deportálások részleteiért lásd még MAJSAI Tamás, *The Deportation of Jews from Csikszereda and Margit Slachta's Intervention on Their Behalf*, in BRAHAM (szerk.), *Studies on the Holocaust in Hungary*, New York, Boulder, 1990, 113–163.

1938-ban, Darányi Kálmán miniszterelnöksége alatt a parlament elfogadta az 1938. évi XV. törvénycikket, az úgynevezett első zsidótörvényt. „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” címet viselő jogszabály előírta a zsidók arányának csökkentését a kereskedelmi, ipari, pénzügyi vállalkozásokban, valamint a szabadfoglalkozású pályákon. A tíz alkalmazottnál többet foglalkoztató vállalatokban ugyanúgy, mint a különböző kamarákban a zsidók részaránya nem haladhatta meg a 20%-ot. A törvény mintegy 50 ezer személyt érintett.¹¹

A második zsidótörvényt az Imrédy-kormány terjesztette elő 1938-ban, Imrédy Béla miniszterelnök azonban 1939. február 15-én lemondani kényszerült, így „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” szóló, 1939. évi IV. törvénycikket a törvényhozás már Teleki Pál miniszterelnöksége idején fogadta el. A törvény 1939. május 4-én lépett hatályba, és vallási alapon határozta meg, hogy ki tekintendő zsidónak. Mindazok, akik a zsidó közösséghez tartoztak, akiknek szülei, illetve négy nagyszülője a törvény hatályba lépésekor vagy azelőtt az izraelita hitfelekezet tagjai voltak, zsidónak minősültek. A törvény nem vonatkozott azokra, akik kereszténynek születtek, akik a hetedik születésnapjuk előtt kikeresztelkedtek, akiknek szülei 1939. január 1-je előtt kikeresztelkedtek, ha ősök legalább 1849. január 1-je óta Magyarországon éltek. Nem tartoztak a törvény hatálya alá a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak, a háborús kitüntetéssel rendelkezők, a titkos tanácsosok, az egyetemi tanárok, valamint az olimpiai bajnokok.¹² A törvény megtiltotta a zsidóknak, hogy honosítás vagy házasság útján szerezzenek magyar állampolgárságot, hogy állami tisztségeket viseljenek, korlátozta a zsidók politikai és polgári jogait. A jogszabály rendelkezései előírták a zsidó tanárok, tanítók, közjegyzők elbocsátását, a bírói karban és az ügyészi testületben dolgozó zsidók nyugdíjazását. Mindezek mellett a második zsidótörvény visszaállította az 1920. évi *numerus clausus* törvény bizonyos rendelkezéseit, amelyek kimondták: a felsőfokú tanintézményekben és a szakmai kamarákban a zsidók számaránya nem haladhatja meg a 6%-ot. A gazdasági megszorítások mellett a törvény előírta, hogy az öt főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató cégek legfeljebb egy, míg a több mint kilencfős cégek nem több mint két zsidót alkalmazhatnak.¹³

Bár az egyházi vezetők többsége, a mérsékelt politikusok, sőt maga Teleki miniszterelnök is úgy vélte, a második zsidótörvénnyel a zsidókérdés Magyarországon lezárult, hamarosan kiderült, hogy az említett jogszabály csak előkészítette az utat a további zsidóellenes jogszabályok, intézkedések számára.¹⁴

¹¹ BRAHAM, A *népiértás politikája*, id. kiad., 28.

¹² Uo., 151.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo., 153.

A fajvédelmi törvény (a harmadik zsidótörvény)

A miniszterelnöki székben Telekit Bárdossy László követte, az ő miniszterelnöksége idején dolgozták ki és fogadta el a parlament a harmadik zsidótörvény néven ismert jogszabályt, amely az „1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894: XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről” címet viselte. A részben az 1935. évi nürnbergi törvényekre épülő jogszabály 1941. augusztus 2-án emelkedett jogerőre. A törvény egyaránt tiltotta zsidók és nem zsidók házasságát, valamint házasságon kívüli nemi kapcsolatát, és az előző két zsidótörvénytől eltérően kizárólag faji alapon határozta meg, hogy ki számít zsidónak. Zsidónak minősült az, akinek legalább két nagyszülője zsidónak született, illetve származásától függetlenül mindenki, aki a zsidó hitfelekezethez tartozott. Nem számított zsidónak az, aki kereszténynek született, és születésekor mindkét szülője is keresztény volt, zsidónak minősült viszont az a személy, aki kereszténynek született ugyan, de kettőnél több nagyszülője tartozott a zsidó hitfelekezethez.¹⁵

A zsidótörvény hatálya a keresztény egyházak tagjai közül is sokakra kiterjedt, ezért az egyházak képviselői ellenezték annak elfogadását. A felsőház kompromisszumos megoldást javasolt, amelynek alapján az igazságügyi miniszter nem zsidónak minősíthetett olyan személyt, akinek két nagyszülője zsidó volt ugyan, de ő maga kereszténynek született, vagy hétéves kora előtt kikeresztelkedett.

„Hontalan” zsidók Kamenyec-Podolszkijban

A harmadik zsidótörvény hatályossá válását követően az antiszemitizmus Magyarországon látványosan erősödött. A zsidókat tették felelőssé a bolszevizmus miatt, de az ország minden gazdasági gondjának magyarázata is innen forrásozott. A szélsőjobboldal azt követelte, hogy a zsidókérdést a német minta alapján rendezzék, azaz kitelepítéssel.¹⁶ Újabb rendeletek, megszorítások, zsidóellenes intézkedések követték egymást, mindezek ellenére azonban a magyarországi zsidók abban bíztak, hogy velük nem fog megtörténni mindaz, ami a környező országok zsidó lakosságával.

Az 1941. évi 192. számú rendelet értelmében a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH)¹⁷ vezetőjének, Siménfalvy Sándornak a kezdeményezésére az úgynevezett hontalan vagy kétes állampolgárságú személyeket Kőrösmezőre történő áttelepítés céljából összegyűjtötték. Ezek többnyire korábban Magyarországra menekült lengyel, szlovák, orosz, német

¹⁵ Uo., 193.

¹⁶ Uo., 196.

¹⁷ Magyarországon élő külföldi állampolgárok fölött joghatósággal rendelkező szerv; lásd BRAHAM, *A népiértés politikája*, id. kiad., 198.

és osztrák¹⁸ zsidók voltak, akik igazoló irataik hiányossága miatt nem tudták bizonyítani magyar állampolgárságukat, de akadtak köztük szép számmal olyanok is, akik Magyarország területén születtek. „A deportáltak a rendelet értelmében mindössze 30 pengőt, háromnapos ételmezt és személyi használatra szolgáló holmijukat vihették magukkal.”¹⁹ Az összegyűjtött mintegy 16-18 ezer magyarországi zsidót marhavagonokban szállították a határ melletti Kőrösmezőre, ott átadták őket a katonai hatóságoknak, és egyszerre átdobták őket Galíciába. A határon túl a zsidókat Kolomea környékén gyűjtötték össze, ahonnan később 300-400 fős csoportokban, gyalog indították őket Kamenyec-Podolszkij irányába. 1941. augusztus 27-28-án Kamenyec-Podolszkij közelében német SS-alakulatok, ukrán milíciák segítségével, 23 600 zsidót végeztek ki. Az áldozatokat tömegsírokba lőtték.²⁰

A kamenyec-podolszkiji vérengzés figyelmeztette a zsidóságot arra, hogy ami lehetetlennek tűnt, bekövetkezett. Ennek ellenére a magyarországi és az észak-erdélyi zsidók abban az illúzióban éltek tovább, hogy ami történt, az véletlen volt, és nem ismétlődhet meg.

Gettósítás

A tömegyilkosságok, valamint Bárdossynak az a lépése, hogy ellenezte Horthy fiának kormányzóhelyettesé történő megválasztását, a kormányfő 1942. március 7-i lemondását eredményezte. Horthy március 9-én Kállay Miklóst nevezte ki miniszterelnöknek.²¹ Kállaynak az volt a politikája, hogy a zsidókat fokozatosan kell eltávolítani az ország társadalmi, kulturális és gazdasági életéből. Bár miniszterelnöksége alatt a zsidókat nem érte tömeges fizikai erőszak, Kállay számos zsidóellenes törvényt hozott, eltúrta az anti-zsemita propagandát, és engedélyezte több tízezer zsidó munkaszolgálatos Ukrajnába hurcolását.²²

A németek egész sor zsidóellenes intézkedésre szólították fel a magyar miniszterelnököt, céljuk az úgynevezett „végső megoldás” alkalmazása volt az országhatáron belül és a külföldön élő zsidók esetében egyaránt. Ezeknek a felszólításoknak Kállay nem engedelmeskedett, nem akarta a zsidókérdést a náci minta alapján megoldani. A németek azonban egyre sürgették a konkrét lépéseket, Kállay pedig kibúvókat keresett, s nem váltotta be a németek hozzá fűzött reményeit.

1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot, és Horthy Miklós kormányzót új kormány kinevezésére kényszerítették. Kállaynak a

¹⁸ TIBORI SZABÓ, *Élet és halál mezsgyéjén*, id. kiad., 40.

¹⁹ BRAHAM, *A népiértés politikája*, id. kiad., 201.

²⁰ ISRAEL GUTMAN (szerk.), *Encyclopedia of the Holocaust*, I-II, New York, Macmillan, 1995, 780-781.

²¹ TIBORI SZABÓ, id. hely.

²² BRAHAM, *i. m.*, 228.

török követségre kellett menekülnie, a március 22-én megalakult bábkormány élére Sztójay Döme korábbi berlini nagykövet került.²³ A kormányban a legszélsőségesebb pártok (Nyilaskeresztes Párt, Imrédy-párt) képviselői is jelentős számban kaptak helyet.²⁴ Az új, köztudottan nácibarát miniszterelnök kevéssel kormányra kerülését követően elkezdte a zsidókérdés „végső megoldásának” előkészítését. Egész sor zsidóellenes rendelkezést léptetett életbe, amelyeknek az elkülönítés, a megjelölés, a gettósítás, végül pedig a deportálás volt a céljuk. A zsidókat a Dávid-csillag viselésére kötelezték, kizárták őket a szakszervezetekből, elbocsátották a közintézményekből, megtiltották számukra az utazást, a zsidó vagyonokat pedig zárolták.²⁵

A Baky László államtitkár vezette német–magyar értekezleten, április 4-én kidolgozták az összegyűjtés, a gettósítás és a deportálás konkrét tervét és részleteit, amelyek jogi alapját az Endre László államtitkár által előkészített 6163/1944. számú belügyminisztériumi titkos rendelet képezte.²⁶ Baky László április 7-én aláírta a rendeletet, amelynek végrehajtásáról április 26-án döntöttek. A rendelet részletesen leírta a gettósítás menetét. A gettósítási programot Ferenczy László csendőr alezredes irányította. A belügyminiszter rendeletben utasította a közigazgatási szerveket és a zsidó intézményeket a zsidó lakosok névjegyzékének elkészítésére. Április 21-én a közellátási minisztérium hasonló rendeletet bocsátott ki azzal az ürüggyel, hogy újakra cserélik a cukor- és szappanjegyeket.²⁷

A csendőrség és a rendőrség szervei a hitközségi vezetők által elkészített névjegyzékek alapján összegyűjtötték a zsidókat. A gettósítás Észak-Erdélyben 1944. május 3-án hajnalban kezdődött. A zsidókkal közölték, hogy fejeként 50 kilogrammnyi élelmet, ruhát, ágyneműt vihetnek magukkal. A falvak zsidóságát előbb a zsinagógákban, közösségi épületekben gyűjtötték össze, onnan szállították őket a bevagonírozási központokba. A városokban élő zsidók abban bíztak, hogy a gettósítás csak a vidékiekre vonatkozik, a magyar zsidó vezetők pedig hittek Adolf Eichmann ígéreteinek, amelyek szerint a zsidók ellen nem hoznak majd drasztikus intézkedéseket.²⁸

Az ország területét hat zónára osztották: Kárpátalja és Északkelet-Magyarország (I. zóna), Észak-Erdély (II. zóna), Észak-Magyarország Kassától a Harmadik Birodalom határáig (III. zóna), Magyarországnak a Dunától keletre fekvő déli részei (IV. zóna), a Dunától nyugatra fekvő délnyugati rész (V. zóna), valamint Budapest és környéke (VI. zóna).²⁹ A második zónát ké-

²³ TIBORI SZABÓ, *i. m.*, 43.

²⁴ BRAHAM, *i. m.*, 410.

²⁵ TIBORI SZABÓ, *Árnyékos oldal*, id. kiad., 22.

²⁶ BRAHAM–TIBORI SZABÓ (szerk.), *Az észak-erdélyi holokauszttal földrajzi enciklopédiája*, id. kiad., 22.

²⁷ BRAHAM, *A népiirtás politikája*, id. kiad., 553–554.

²⁸ Uo., 561–563.

²⁹ Uo., 557–558.

pező Észak-Erdély területén Nagyváradon, Kolozsváron, Szamosújváron, Désen, Szilágysomlyón, Szatmárnémetiben, Nagybányán, Besztercén, Szászrégenben, Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön hoztak létre gettókat, amelyek rendszerint téglagyárakban vagy zsidók által lakott, elkülönített városrészekben, egyes esetekben pedig erdőkben, farmokon vagy másutt kaptak helyet. A gettósítás az említett területen mintegy tíz napot vett igénybe.³⁰

Észak-Erdélyben a gettósítás Paksy-Kiss Tibor csendőrezredes irányítása alatt zökkenőmentesen zajlott. A zsidók rezignáltan vonultak be a gettóba, sokan abban a tévhitben, hogy a dunántúli Kenyérmezőre³¹ telepítik őket, ahol a háború végéig mezőgazdasági munkát kell végezniük. A városi gettóban embertelen körülmények uralkodtak: kevés volt – vagy egyáltalán nem állt rendelkezésre – az élelem és az ivóvíz, a tisztálkodási lehetőségek elégtelenek voltak. Ennél is hátrányosabb helyzetbe kerültek azonban azok a zsidók, akiket téglagyárakban vagy erdőkben, a szabad ég alatt kialakított gettóba szállítottak. A gettóba tömörített zsidók a kegyetlen bánásmódtól is szenvedtek, amelyben a gettókat őrző csendőrök és rendőrök részesítették őket. Az úgynevezett „pénzverdék”-ben a zsidókat különböző brutális kínzásoknak vetették alá azzal a céllal, hogy őket elrejtett értéktárgyaik felől kifaggassák.³² Mindezek ellenére a gettók zsidósága nem lázadt, nem próbált megszökni, egyszerűen várta, hogy sorsa eldőljön. Ehhez az is hozzájárult, hogy a zsidó vezetők nyugtatták és a hatóságokkal szembeni engedelmességre biztatták őket.³³

A gettósítás befejeztével a magyarországi hatóságok a deportálások megszervezésével kezdtek foglalkozni, s alig néhány nap elteltével az észak-erdélyi zsidó közösségeket elkezdték felszámolni.

Deportálás

Magyarországon a zsidók hozzávetőleg rövid időt töltöttek gettóban, hiszen a gettósítást követően, 1944. május 15-én kezdetét vette a deportálás. A deportálásról szóló döntés 1944 áprilisában született meg, májusban hagyták jóvá. A menetrendet és az útvonalat a vasutak, a magyar csendőrség és a német biztonsági rendőrség képviselői véglegesítették a május 4–6. között Bécsben tartott tanácskozáson.³⁴ A magyar zsidóság deportálásának tervét május 12-én, Munkácson véglegesítették. A találkozóon kidolgozták a deportálás részleteit: eldöntötték a deportálás kezdetének időpontját, meghatározták az útvonalat. A döntés értelmében napi négy szerelvény indult, Kassán

³⁰ TIBORI SZABÓ, id. hely.

³¹ Nem létező helység, amelynek legendáját maguk a hatóságok terjesztették el; lásd BRAHAM, *A népirtás politikája*, id. kiad., 587.

³² BRAHAM–TIBORI SZABÓ (szerk.), *i. m.*, 31.

³³ TIBORI SZABÓ, *Élet és halál mezsgyéjén*, id. kiad., 63.

³⁴ BRAHAM–TIBORI SZABÓ (szerk.), id. hely.

és Kelet-Szlovákián keresztül Auschwitzig, Prešov, Muszyna, Tarnów és Krakkó városokon áthaladva. A zsidóknak tilos volt ékszert, értéktárgyakat vagy készpénzt magukkal vinniük, a bevagonyozás előtt újból megmotozták őket. Mindegyik vonatba hozzávetőleg 3000 zsidót zsúfoltak be, vagononként 70-80 személyt; minden vagonban két vödröt helyeztek el, az egyikben ivóvíz volt, a másik a szükségletek elvégzésére szolgált.³⁵ A vagonok ajtaját leláncolták és lelakatolták.

Elsőként Kárpátalja zsidóságát deportálták, majd a II. „zsidótlanítási műveleti zóna”, Észak-Erdély zsidó lakossága következett. Kassáig magyar csendőrök kísérték a vonatokat, ott SS-őrök váltották fel őket.

A végleges megoldás német és magyar szakemberei elérték céljukat: huszonnégyszázötven nap leforgása alatt 289 357 zsidót deportáltak 92 vonatszerelvényvel, napi átlagban 12 056, vonatonként 3145 személyt. Közöttük volt az Észak-Erdély gettóiból 45 vonattal deportált 131 639 zsidó is.³⁶

Mire Horthy 1944. július 7-én leállította a deportálásokat, a vidéki zsidó lakosság csaknem teljes egészében elpusztult, csak a budapesti zsidóság deportálására nem került sor. Ferenczy László adataival szemben, amelyek szerint Magyarországról 434 351 zsidót deportáltak 147 vonatszerelvényen, Veesenmayernek a német külügyminisztérium számára összeállított jelentése alapján a deportáltak száma 437 402 volt, végleges összesítést azonban a Magyarországról deportáltak számáról sem a magyar, sem a német hatóságok nem adtak közre.³⁷

A gettóknak és a tehervagonokban pokoli körülmények uralkodtak. Az észak-erdélyi magyarság igen csekély része mutatott empátiát a bajba kerültekkel szemben. A szélsőséges náci propaganda hatására a többség örvendett a zsidóság elhurcolásának, miközben elsősorban a zsidó lakások, üzletek és javak egymás között történő elosztása foglalkoztatta őket. A hisztériakeltésben az erdélyi magyar nyelvű sajtó élen járt, és még a zsidóságot védelmébe vevő Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök 1944. május 18-i bátor kolozsvári kiállásáról sem tudósított.

Vizsgált sajtóorgánumok

Magyar Nép

A *Magyar Nép* című néplap 1921. november 25. és 1944. szeptember 9. között jelent meg, a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. támo-

³⁵ *Az észak-erdélyi holokauszt földrajzi enciklopédiája*, id. kiad., 32–33.

³⁶ Uo.

³⁷ BRAHAM, *A népirtás politikája*, id. kiad., 642.

gatásával.³⁸ A lap megjelenéséről az első világháború utáni időkben az erdélyi könyv- és lapkiadás területén jelentős szerepet betöltő Minerva Rt. igazgatótanácsa már 1921 júniusában döntött, s tervezetének elkészítésével Gyallay Domokos kolozsvári unitárius kollégiumi tanárt bízta meg,³⁹ aki 1943 szeptemberéig volt a lap főszerkesztője. A felelős szerkesztő 1924 szeptemberéig Naláczy István, őt 1927 júniusáig Petres Kálmán követte. A felelős szerkesztői feladatkört 1928 júniusától 1941-ig Szász Ferenc, 1941 januárjától Dávid Iván, majd júliustól Nemes István vette át. A néplap felelős kiadója Tóth Kálmán volt.⁴⁰

A *Magyar Nép* politikai, gazdasági, szépirodalmi képes hetilapként határozta meg magát, és elsősorban a falusi, vidéki magyar lakosság számára nyújtott gazdasági, kulturális és politikai tájékoztatást. Az első szám vezércikkében a lap megfogalmazta programját:

...kicsiny lapunk a romániai magyarok egységének, összetartásának ígihirdetője kíván lenni. A legtávolabb levőt és a legkisebbet is bele akarjuk kapcsolni kétmillió magyar testvéri közösségébe. Munkára akarjuk serkenteni a lankadt karokat, hitet akarunk önteni a csüggedt szívekbe, világosságot akarunk gyújtani a tétován járók számára.⁴¹

A néplap az 1920-as években nagy hangsúlyt fektetett az ipari helyzet, a piaci viszonyok bemutatására, megmagyarázta az új törvényeket, mezőgazdasági és szövetkezeti téren pedig körültekintő, részletes, oktató jellegű cikkeket közölt. A kisgazdákat korszerű gazdálkodási módszerekre, míg a gazdaasszonyokat baromfitenyésztésre, konyhakertészetre tanította. Emellett valamennyi kulturális eseményről értesített. A lap állandó munkatársai között szerepelt Csúry Bálint, Boros György, György Lajos, Kristóf György, Vársárhelyi János, Bitay Árpád, Tavaszy Sándor, Rass Károly, Trefán Leonárd, Kiss Ernő, Grandpierre Emil, Kádár József, Gyulai Farkas, Járosi Andor, Vári Albert, Gál Kelemen, Rajka László és Kántor Lajos.

Az 1920-as évek közepére kialakult a hetilap állandó rovatbeosztása: Külföld, Belpolitika, Hírek, Könyvek, Művelődési mozgalmak, Mezőgazdaság, Mulattató, Kérdések. A két világháború között a *Magyar Nép* a legnépszerűbb hetilappá vált, 17-18 ezer példányban jelent meg. A második világháború éveiben folyamatosan tájékoztatott a háború eseményeiről, de a cikkek nagy része aláírás nélkül jelent meg. Politikai téren a lap az 1930-as években az

³⁸ DÁVID Gyula (szerk.), *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, III, Bukarest, Kriterion, 1994, 436–439.

³⁹ OSVÁT Kálmán (szerk.), *Erdélyi Lexikon*, Oradea–Nagyvárad, Szabadsajtó Könyv- és Lapkiadó Rt., Satu-Mare (Szatmár), 1928; újrakiadása: KUTI Márta (szerk.), Marosvásárhely, Mentor, 2002, 234–235.

⁴⁰ DÁVID (szerk.), *i. m.*, 436–439.

⁴¹ *Magyar Nép*, 1. évf., 1. sz., 1921. november 25., 1.

Országos Magyar Párt (OMP), az 1940-es években pedig az Erdélyi Párt nézeteit tette magáévá, azokat népszerűsítette és magyarázta.⁴²

Ellenzék

A politikai, közgazdasági, társadalmi napilap 1880 és 1944 között jelent meg Kolozsváron. Alapítója és felelős szerkesztője, majd 1895-től főszerkesztője Bartha Miklós politikus, publicista volt. A lap alcíme 1919-től „Független politikai napilap”, majd 1923-tól „Magyar politikai napilap”-ra módosult. Főszerkesztői: Dobó Ferenc, Grois László, Sulyok István, Somodi András, Szentimrei Jenő, Végh József, Zathureczky Gyula és Szász Béla.

Az 1920-as években a polgári liberalizmus politikai irányvonalát követte, 1925-ben egy ideig az OMP nézeteivel értett egyet, később Bánffy Miklós liberálisabb csoportjának orgánumává vált, majd – a második bécsi döntést követően – az Erdélyi Párt politikáját képviselte, erős jobboldali álláspontoknak adva teret.

Az *Ellenzék* fontos szerepet játszott az erdélyi irodalmi élet alakításában, szervezésében. Irodalmi mellékletét 1923-tól Kuncz Aladár szerkesztette, aki 1925-től Áprily Lajost is meghívta társszerkesztőnek. A lap irodalmi téren a *Nyugatot* követte, de néhány baloldali író és költő írásait is közölte, s az 1920-as évektől nagy hangsúlyt fektetett a román irodalomra: Eminescu, Caragiale, Sadoveanu, Rebreanu, Blaga stb. műveiből tett közzé fordításokat. Az *Erdélyi Helikon* 1928-as színre lépésével az *Ellenzék* irodalmi melléklete megszűnt, s bár a lap továbbra is közölt irodalmi írásokat, a rovat csak az 1930-as évek végén indult újra Vasárnapi szó címmel, Tamási Áron szerkesztésében. Az *Ellenzék* utolsó éveiben, Zathureczky Gyula főszerkesztő idején a lap irodalmi színvonala csökkent, előbb a radikális, később a liberális szellemiségű írókat rekesztette ki, és faji szempontokat is alkalmazott. Az *Ellenzék* 1944 őszén, Kolozsvár szovjet megszállásának napjaiban szűnt meg;⁴³ utolsó lapszáma október 10-én látott napvilágot.⁴⁴

Keleti Újság

A kolozsvári napilapot a Lapkiadó Részvénytársaság indította 1918 decemberében. Felelős szerkesztői Szentmiklósi József, majd Zágoni István, szellemi irányítója 1920 és 1924 között Paál Árpád, főszerkesztője (1922 második felében) Ignótus (Veigelsberg Hugó) volt. Belső munkatársai: Ámon Ottó, Hajdu István, Szentimrei Jenő, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Kőmíves Lajos,

⁴² DÁVID (szerk.), id. hely.

⁴³ BALOGH Edgár (szerk.), *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, I, Bukarest, Kriterion, 1981, 447–450.

⁴⁴ KUSZÁLIK Péter, *Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940–1989*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 1996, 74–75.

Mikes Imre, Murányi Győző, Székely Béla, Dienes László, Ormos Ede, Darvas Simon, Kacsó Sándor, Nyíró József.

Az első években a napilap polgári radikális irányvonalat követett, de szociáldemokrata és kommunista szerzők írásait is közölte. A realista és aktivista szemléletet próbálta érvényre juttatni, eközben pedig a román–magyar közeledés elősegítését tűzte ki célul, közéleti vonatkozású cikkeinek nagy része is ebben a témában íródott. A lap szépirodalmi rovatára többnyire a rövid prózai írások jellemzők, 1925-től azonban folytatásos regények is megjelentek benne. Ennek ellenére az 1920-as évek második felétől a lapnak az irodalmi életben betöltött szerepe nagymértékben csökkent. Az irodalmi szerkesztő ebben az időszakban Dsida Jenő, majd Finta Zoltán volt. 1924-ben a munkatársak közül távozott Paál Árpád, Nyíró József, Zágoni István, Kacsó Sándor és Gergely Jenő. Néhány évvel később Weiss Sándor, a Lapkiadó Részvénytársaság főrezvényese eladta a lapot az Országos Magyar Pártnak, így 1927. augusztus 17-től a *Keleti Újság* a párt lapjaként jelent meg. A főszerkesztő 1939-ig Szász Endre volt, később Nyíró József végezte a felelős szerkesztői teendőket, a lap igazgatói tisztségét pedig Somodi András, majd Jeney László töltötte be. A második bécsi döntés után a lap folyamatosan jobbra tolódott, hasábjai, akárcsak a többi kolozsvári napilapé, a faji eszméknek adtak egyre növekvő teret. 1944. június 15-én a lap címét *Keleti Magyar Újságra* változtatták, abból kifolyólag, hogy egyesült a szintén kolozsvári kiadású *Magyar Újsággal*. Ezen a címen azonban rövid ideig jelent meg, 1944 októberében megszűnt; utolsó lapszáma október 10-én hagyta el a Minerva nyomdáját.⁴⁵

Magyar Újság

A *Magyar Újság* 1933. december 12. és 1944. június 14. között Kolozsváron megjelenő napilap volt. Szerkesztői Olajos Domokos (később főszerkesztő is), majd Karádi Nagy Lajos, 1938-tól pedig Somodi András a felelős igazgató, a segédszerkesztő Koós Kovács István.⁴⁶ A lap felelős kiadója Jeney László volt, belső munkatársak Szász Béla és Terescsényi Gyula. A *Magyar Újságot* előbb a Lapkiadó Rt., majd 1942. április 5-től a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. adta ki.⁴⁷ A lap többnyire híreket közölt, emellett különböző irodalmi szemelvényeket is megjelentetett. 1944. június 15-én összevonták a *Keleti Újsággal*.⁴⁸

⁴⁵ BALOGH Edgár (szerk.), *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, II, Bukarest, Kriterion, 1991, 677–680; lásd még KUSZÁLIK, *i. m.*, 112.

⁴⁶ DÁVID Gyula (szerk.), *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, III, id. kiad., 448.

⁴⁷ KUSZÁLIK, *i. m.*, 125.

⁴⁸ BALOGH (szerk.), *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, II, id. kiad., 677–680.

A Kolozsváron kiadott sajtótermékek zsidó vonatkozású írásai

Vizsgálatunk szempontjából az egyik legfontosabb kérdés az, hogy valójában mit tudhatott az észak-erdélyi magyarság a vele együtt élő zsidóságot ért megkülönböztetés természetéről, elveiről és gyakorlati következményeiről, s ezzel kapcsolatosan mindenképpen az is, hogy a városban, illetve a vidéken élő magyarok tájékozottsága eltért-e egymástól, és ha igen, milyen mértékben.⁴⁹

A kérdés megválaszolása végett a főképpen a vidéken élő magyarság hetilapjaként, tehát fő tájékoztatási orgánusaként szolgáló *Magyar Nép* zsidó vonatkozású írásait az 1940–1944 közötti időszakban teljességre törekedve vettük számba. Ennek köszönhetően sikerült megállapítanunk azokat a fő témákat, amelyekről a zsidóság kapcsán az észak-erdélyi falvakban és mezővárosokban élő szélesebb társadalmi rétegek tudomást szerezhettek.

Az empirikus anyag méretére való tekintettel a kolozsvári kiadású napilapok anyagai közül kizárólag azokat vetettük alá vizsgálatnak, amelyek az észak-erdélyi zsidóság szempontjából fontos események és intézkedések időszakában láttak napvilágot. Az általunk kiválasztott két fókusz-időszak, mint már említettem, a következő:

1. a „harmadik zsidótörvény” vitájának és elfogadásának, valamint az „idegen” zsidók összegyűjtésének és deportálásának időszaka: 1941. július–augusztus;
2. a zsidóság teljes kifosztása, összegyűjtése és gettósítása: 1944. április–május.

Ezzel a módszerrel a *Magyar Nép* témakezelését a fenti fókusz-időszakokban folyamatosan összevetjük a három kolozsvári magyar napilap (*Ellenzék*, *Keleti Újság* és *Magyar Újság*) zsidó vonatkozású anyagainak tematikájával és tartalmával.

Az empirikus anyag által kínált csoportosítás szerint a felkutatott sajtóanyagot az alábbiak szerinti témakörökben foglaljuk össze:

A zsidók kiszorítása a gazdasági életből

A második világháború idején a *Magyar Nép* mellett, hogy a háború aktuális eseményeiről tájékoztatott, számos olyan írást is megjelentetett, amely a zsidók gazdasági helyzetéről számolt be.

⁴⁹ A lapokban előforduló fogalmazási hibákat és elírásokat, helyenként értelmezésre, pontosításra szoruló megfogalmazásokat a szóban forgó szó vagy szövegrészlet után szögletes zárójelben magyaráztuk meg. Mivel az említett időszakban (1940–1944) a kolozsvári *Mi-nerva* nyomdából kikerült sajtótermékek szövegéből a hosszú í, ú és ű betűk következetesen hiányoznak, ezeket a megfelelő idézetekben javítottuk.

Elbocsátások, a zsidók korlátozása a különböző szakmák gyakorlásában.

A hetilap először az 1940. július végi–augusztus eleji számban tájékoztatott röviden, tárgyilagosan arról, hogy „a belügyminisztérium elrendelte a közhivatalokban alkalmazásban levő zsidó és kikeresztelkedett zsidó tisztviselők azonnali elbocsájtását”.⁵⁰ Ez még román fennhatóság alatt történt, ám a második bécsi döntés nyomán történő hatalomváltás után a lap 1940 őszétől folyamatosan beszámolt a zsidók elbocsátásáról, azoknak a gazdasági életből történő fokozatos kiszorításáról, immár magyar közhatalom alatt. Novemberben rövidhírben beszámolt a román orvosi kamara általi szabályozásról, miszerint „Romániában zsidó orvos csak zsidót kezelhet”,⁵¹ majd 1941-től részletesebb cikkeket is közölt a témában, sok esetben véleményt is fűzve hozzájuk.

A zsidó alkalmazottak bejelentése tárgyában 1941 februárjában jelent meg az erdélyi helyzetet vázoló cikk, amely beszámolt arról, hogy az 1939. évi IV. törvénycikk értelmében a munkaadók félévente kötelesek jelentést tenni a zsidótörvény végrehajtásáról. Be kellett jelenteni az alkalmazottakat, az elbocsátott személyeket, a munkaköri, valamint a fizetésváltozásokat. „Erdélyben a bejelentési kötelezettséget külön rendelet fogja szabályozni. A kormánynek ezáltal alkalma nyílik gyökeresebb megoldásokat alkalmazni.”⁵²

1941. március 1-jén a *Magyar Népb*ben megjelent cikk tájékoztatott a rendeletről, miszerint a cipőkereskedés állami jogosítvány lett, s mivel a második zsidótörvény értelmében zsidó nem élvezhetett állami jogosítványt, a rendelet csak a keresztény cégekre vonatkozott. A szerző hozzátette: „ezzel a rendelettel reméljük, megkezdődött egy fontos kereskedelmi ág megtisztítása.”⁵³ A „megtisztítás” valóban elkezdődött, a lap tájékoztatása szerint ugyanis Szatmár vármegye alispánja rendeletet adott ki, amelyben kitiltotta a zsidó árusokat a vármegye visszacsatolt területein tartott „összes országos és heti piacokról, napi piacokról és búcsúkról”.⁵⁴ A rendelet szigorúan tiltotta a zsidók esetében a piaci, vásári helyfoglalást és árusítást.

A lap 1941 májusában újabb kormányrendelet megjelenéséről adott hírt, amelynek értelmében „zsidók csak rendfokozat nélkül és kisegítő minőségben teljesíthetnek szolgálatot a honvédségnél”.⁵⁵ Ennek a rendeletnek alapját

⁵⁰ Elbocsájtják szolgálatból a zsidó köztisztviselőket, *Magyar Népb*, 20. évf., 30–31. sz., 1940. július 27–augusztus 3., 45.

⁵¹ A zsidó orvosok helyzete Romániában, *Magyar Népb*, 20. évf., 44. sz., 1940. november 2., 629.

⁵² Erdélyben is be kell majd jelenteni az új zsidó alkalmazottakat, *Magyar Népb*, 21. évf., 6. sz., 1941. február 8., 86.

⁵³ Kizárják a zsidóságot a cipőkereskedelemből, *Magyar Népb*, 21. évf., 9. sz., 1941. március 1., 134.

⁵⁴ Kitiltották a zsidó árusokat a szatmármegyei nagyvásárokról, *Magyar Népb*, 21. évf., 12. sz., 1941. március 22., 183.

⁵⁵ A jövőben nem lesznek zsidó tiszttek, *Magyar Népb*, 21. évf., 19. sz., 1941. május 10., 299.

az 1939. évi II. törvénycikk, a honvédelmi törvény képezte, ez vezetett a munkaszolgálati rendszer bevezetéséhez: a 2870/1941. ME sz. rendelet értelmében a zsidónak minősülő személyek rendfokozat nélkül, kíségető (fegyvertelen) szolgálat teljesítésével voltak kötelesek eleget tenni katonai szolgálataknak.

1941. július 1-jén az *Ellenzék* hírül adta, hogy a posta-vezérigazgatóság fel szólította a vállalatokat arra, hogy „a rádiókészülékekkel való kereskedelemre és a rádióval kapcsolatos szerelési munkálatokra jogosító, régebben kiadott engedélyeket az 1939. évi IV. t. c. (az úgynevezett zsidó törvény [zsidótörvény])” hatálya alá eső cégektől vonják meg. „A zsidótörvény szerint minősülő rádiókereskedő és rádiószerelő cégek október elsejével az ország területén úgyszólván kivétel nélkül mind megszűnnek.”⁵⁶ A rendeletről a *Magyar Újság* is beszámolt; közölte, hogy szeptember 30-át követően a cégeknek „ilyen irányú tevékenységet [rádióeladást és -szerelést] folytatniok [folytatniuk] a törvényes következmények terhe mellett szigorúan tilos.”⁵⁷ A *Magyar Nép* az említett rendeletről elmulasztott tájékoztatni.

Az *Ellenzék* június 3-i számában ismertette a Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter által a képviselőház ülésén benyújtott javaslatot az orvosi rendtartásról szóló 1936. évi I. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről. Eszerint „ha a kerületi kamara zsidó tagjainak a száma a kamara összes tagjainak hat százalékát meghaladja, kamarai választási joga csak a választásra jogosult tagok hat százalékának megfelelő számú zsidó tagnak van.”⁵⁸ A javaslat tartalmazta az egyes kamarák területén működő orvosok számát, valamint a zsidók számarányát, és kimondta, hogy szükség van a zsidó tagok választási jogának korlátozására. A *Magyar Nép* Zsidók az orvosi kamarákban címmel írt a témáról, a cikkben azonban csak a Nagyváradi Orvosi Kamarára összpontosított, amelyben a zsidó orvosok aránya meghaladta a 40%-ot. A cikk szerint Máramaros, Ugocsa, Szatmár és Bihar vármegye volt román területeiről a kamara 167 zsidó és 93 nem zsidó orvost vett át. A zsidók állítása szerint a román uralom alatt kettős kisebbségük (magyarság és zsidóság) miatt kétszeresen kellett szenvedniük. Az írás meggyőződéssel vallotta a zsidók állításának valótlanágát, amit szerinte az a tény bizonyított, hogy az említett megyék területén közel kétszer annyi zsidó orvos volt, mint nem zsidó. A lap leszögezte: „a váradi orvosi kamara 40 százalékos zsidó aránya feltétlenül gondolkozásra készítő jelenség.”⁵⁹

⁵⁶ Zsidók októbertől kezdve nem foglalkozhatnak rádióeladással és szereléssel, *Ellenzék*, 62. évf., 148. sz., 1941. július 1., 4.

⁵⁷ Kiveszik a zsidók kezéből a rádióeladást és szerelést, *Magyar Újság*, 9. évf., 149. sz., 1941. július 2., 3.

⁵⁸ Szabályozta a kormány az egyes kamarák területén működő zsidó orvosok számát. Benyújtotta a belügyminiszter az orvosi rendtartásról szóló javaslatot, *Ellenzék*, 62. évf., 150. sz., 1941. július 3., 2.

⁵⁹ Zsidók az orvosi kamarákban, *Magyar Nép*, 21. évf., 27. sz., 1941. július 5., 427.

A zsidó alkalmazottak bejelentési kötelezettsége ügyében az *Ellenzék* a „kávésiparról” tudósított. A bejelentésekkel kapcsolatban az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek kormánybiztosa elmondta: a főpincérhelyettes értelmiségi alkalmazottnak számít, és bejelentési kötelezettség alá esik. „Elbocsátott zsidó főpincér ugyanabban az üzemben csak felszolgálónak, vagy más nem értelmiségi munkakörben foglalkoztatható, de értelmiségi teendők ellátásával [...] semmilyen körülmények között nem bízható meg” – áll a cikkben. A 135 938/1941. sz. rendelet értelmében „a dohányárusként alkalmazottak bejelentése lezárult”, a megengedett arányszámon felülieket elbocsátják.⁶⁰

1941. július 15-én a *Magyar Újság* a zsidóknak a román hadseregből történő kizárásáról írt.⁶¹ A cikk szerint a román hivatalos lapban megjelent rendelet eltiltotta a zsidókat a katonai szolgálattól, a 18-50 év közötti férfiakat azonban segédszolgálatra⁶² hívták be. A *Keleti Újság* a romániai zsidó ügyvédek helyzetét ismertette. A cikk emlékeztetett arra a román kormány által kibocsátott rendeletre, amelynek értelmében a zsidó ügyvédek február 9-e óta nem működhetnek. Ennek ellenére több zsidó ügyvéd folytatta hivatása gyakorlását. A temesvári ügyvédi kamara határozata értelmében az árja ügyvédek által átvett irodában a zsidó ügyvédet foglalkoztatni tilos.⁶³

Július 16-án a *Magyar Újság*, és a *Keleti Újság* a kolozsvári piac „zsidótlanításáról” írt. A városi javadalmi hivatal az összes kolozsvári zsidó kereskedőnek megtiltotta az iparüzést, így „mától kezdve egyetlen zsidó kereskedő sem árusít már a kolozsvári piacon”.⁶⁴

A kolozsvári rendőrkapitányság megbüntetett két kolozsvári kereskedőt a zsidótörvény megszegése miatt – tájékoztatott a *Magyar Újság*. Csizhegyi Andor értelmiségi munkakörben zsidót alkalmazott „és ezáltal a törvényben előírt arányszámot a keresztények kárára rontotta”, Tóth Kálmán pedig zsidó alkalmazottjának nagyobb fizetést adott, miközben a keresztény alkalmazott fizetését nem növelte. Mindkét kereskedőt 500 pengő pénzbírságra büntették.⁶⁵ A lap szerint az aradi *Credința* című napilap közölte, hogy az aradi törvényszék vizsgálóbírója több letartóztatást hajtott végre, miután kiderült, hogy az aradi zsidó ingatlanok bejelentésénél visszaélések történtek. Román ügyvédek és közjegyzők segítségével számos zsidó hamis adásvételi szerző-

⁶⁰ A zsidók ügyének rendezése a kávéiparban, *Ellenzék*, 62. évf., 159. sz., 1941. július 14., 5.

⁶¹ Kizárták a zsidókat a román hadseregből, *Magyar Újság*, 9. évf., 160. sz., 1941. július 15., 3.

⁶² A romániai zsidók számára a magyarországi munkaszolgálatkal azonos, kötelező szolgálat.

⁶³ Semilyen [sic!] formában nem működhetnek a romániai zsidó ügyvédek, *Keleti Újság*, 24. évf., 165. sz., 1941. július 22., 5.

⁶⁴ Zsidómentes mától a kolozsvári piac, *Keleti Újság*, 24. évf., 160. sz., 1941. július 16., 3.

⁶⁵ A kolozsvári rendőrbírózás első ítéletei a zsidótörvény megszegése miatt. Súlyosan megbüntettek két kolozsvári kereskedőt, mert a zsidók javára megváltoztatták az alkalmaztatási, illetve fizetési arányt, *Magyar Újság*, 9. évf., 163. sz., 1941. július 18., 6.

déssel próbálta igazolni, hogy ingatlanját a törvény hatályba lépése előtt eladta.⁶⁶ Az *Ellenzék* szerint az Erdélyrészi Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesületének vezetősége beadványban kérte az illetékes hatóságokat, intézkedjenek a zsidótörvénnyel kapcsolatos visszaélések ügyében. A „visszaélések” közé tartozott, hogy az értelmiségi munkakörben foglalkoztatott zsidó alkalmazottakat munkaadóik fizikai munkásokként jelentették be, hogy ilyen úton biztosítsák munkahelyüket.⁶⁷

A *Magyar Újság* 1941. július végi–augusztus eleji írása alapján a bolgár kormány rendeletet bocsátott ki a zsidók kereskedelemről és szabadfoglalkozásból történő eltávolítása ügyében. Eszerint Bulgáriában „21 zsidó orvos, 20 zsidó ügyvéd, 7 zsidó fogorvos, 2 zsidó építész, 6 zsidó mérnök, 137 zsidó élelmiszerkereskedő, 87 zsidó ruhakereskedő működhetik” – adta hírül a Délkeleti Hírszolgálat. „Ipari téren a zsidók egész Bulgária területén egy egy textilgyár tulajdonosai lehetnek.”⁶⁸ Romániában, a központi románosítási hivatal rendelkezése alapján a vállalatoknak kimutatást kellett készíteniük zsidó alkalmazottaikról. A kimutatásban fel kellett tüntetni a zsidó alkalmazott nevét, beosztását, azt, hogy mióta van a vállalatnál, havi fizetését, egyéb járandóságait és azt, hogy milyen kezdeményezés történt a zsidó alkalmazott pótlására.⁶⁹ Erdélyben nem volt elég kimutatást készíteni, vagy bejelenteni a zsidó alkalmazottakat, ezért a zsidók gazdasági térhódításának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. törvénycikk megállapította, hogy a vállalatok hány százalékban alkalmazhatnak zsidókat. A rendelkezéseket számos vállalat nem tartotta be, így az Erdélyrészi Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesülete a főispáni hivatalhoz intézett egyik beadványban ellenőrző bizottságok kinevezését kérte, amelyek feladata, hogy ellenőrizzék a törvények gyakorlati alkalmazását – tájékoztattott a *Magyar Újság* és a *Keleti Újság* augusztus 12-i száma. Szintén ebben a lapszámban ismertette a *Keleti Újság* azt a rendeletet, amelynek értelmében a ki nem jelölt zsidó cipőkereskedők augusztus 31-e után nem árusíthattak bőrtalpú cipőket, a határidőig át kellett hogy adják készleteiket a kijelölt kereskedőknek.⁷⁰ A cipőkereskedők kijelöléséről a *Magyar Nép* március 1-jei számában tájékoztattott.

A zsidók gazdasági életének, s ezáltal megélhetésének fokozatos ellehetlenítéséről árulkodott az a híranyag, amely augusztus folyamán az *Ellenzék*, a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* hasábjain jelent meg. A „moziszakmában”

⁶⁶ Temesváron egy közjegyzőt, Aradon egy ügyvédet tartóztattak le a zsidókkal való összejátszás miatt, *Magyar Újság*, 9. évf., 180. sz., 1941. augusztus 7., 5.

⁶⁷ Szigorúan büntetik a zsidótörvénnyel való visszaéléseket, *Ellenzék*, 62. évf., 184. sz., 1941. augusztus 12., 4.

⁶⁸ A bolgár kormány számszerűen megállapította, hány zsidó orvos, ügyvéd, mérnök, kereskedő működhetik az országban, *Magyar Újság*, 9. évf., 173. sz., 1941. július 30., 4.

⁶⁹ A romániai vállalatoknak kimutatást kell készíteniük zsidó alkalmazottaikról, *Magyar Újság*, 9. évf., 183. sz., 1941. augusztus 11., 5.

⁷⁰ Augusztus végén kizárják a bőrtalpú lábbelik forgalmából a zsidó cipőkereskedőket, *Keleti Újság*, 24. évf., 183. sz., 1941. augusztus 12., 6.

zsidó nem vállalhatott szerepet. Az összes zsidó alkalmazottat azonnali hatállyal el kellett bocsátani, valamint kerülni kellett a zsidókkal történő tárgyalásokat is.⁷¹ A *Magyar Újság* szerint Ajtay Gábor, Máramaros vármegye alispánja kijelentette, Máramaros vármegyében „maradéktalanul” végrehajtják a zsidótörvény rendelkezéseit: „az országos, a heti és napi piacokról kitiltotta a zsidó árusokat, [...] megtiltotta a szombati zsinóroknak⁷² az úttest fölötti kifeszítését.”⁷³ Romániában a munkaügyi minisztérium leiratban tájékoztatta a buzăui munkaügyi hatóságokat, hogy „a román népi származású személyek semmilyen formában se végezhetnek munkát zsidó munkaadónál”.⁷⁴ Az udvarhelyi főispán a megye területéről kitiltotta a zsidó marhakereskedőket.⁷⁵

Az 1941. augusztusi eseményekről a *Magyar Nép* egyetlen hírt sem közölt. Szeptember folyamán a lap két rövidhírt tett közzé. A szeptember 6-i hír a zsidó kereskedőknek Udvarhely vármegye területéről történő kitiltásáról értesített,⁷⁶ a másik írás a László Dezső főispán elnöklésével tartott csíkszeredai értekezletről tudósított, amelynek keretében az udvarhelyi mintát követve határozatot hoztak a zsidók állatkereskedelemtől történő eltiltásáról.⁷⁷

1942 folyamán a *Magyar Nép* leginkább a zsidóknak a kereskedelemből történő kizárására fektette a hangsúlyt. A lap említést tett a székely vezetőknek az Erdélyi Gazdasági Tanácshoz benyújtott beadványáról, amelyben a székely fakereskedők a zsidó erkölcstelenség megszüntetésének szükségességét hangsúlyozták, és sürgős kormányzati intézkedéseket vártak az ügyben. „Egy parazita elem kizsákmányolásával állunk szemben, amelynek testünkről való lekaparásával várnunk tovább egy pillanatig sem szabad” – fogalmazott a beadvány.⁷⁸ Ugyanebben a lapszámban a kolozsvári főtér „megtisztításáról” is olvashatunk. „Amilyen pöffeszkedők voltak ezek a Grünök és Chonok eddig, hisz nagy jövedelmeket zsebeltek be, [...] olyan szerények és kicsik lettek most, amikor már nem árulhatnak drágán, nem emelhetik az árakat magasabbra” – fogalmazott a cikk, majd a szerző elégedetten nyug-

⁷¹ A moziszakmában tilos zsidókkal tárgyalni, *Keleti Újság*, 24. évf., 189. sz., 1941. augusztus 20., 4.

⁷² Drót- vagy kötélhálózat, amellyel a jámbor zsidó községek bekerítik azt a helységet vagy utcát, ahol laknak. A hálózat célja a város házainak egyesítése, amelynek következtében az egész község egy háznak tekinthető.

⁷³ A máramarosi alispán a zsidókérdésről. Mit tett eddig a megye a zsidókérdés megoldására, *Magyar Újság*, 9. évf., 191. sz., 1941. augusztus 22., 6.

⁷⁴ Román munkás nem dolgozhatik zsidónál, *Ellenzék*, 62. évf., 194. sz., 1941. augusztus 26., 2.

⁷⁵ Kitiltották Udvarhelymegyéből a zsidó marhakereskedőket, *Keleti Újság*, 24. évf., 194. sz., 1941. augusztus 27., 4.

⁷⁶ Udvarhely vármegye területéről kitiltották a zsidó kereskedőket, *Magyar Nép*, 21. évf., 36. sz., 1941. szeptember 6., 570.

⁷⁷ Csíkmegyében is eltiltják a zsidókat az állatkereskedelemtől, *Magyar Nép*, 21. évf., 37. sz., 1941. szeptember 13., 580.

⁷⁸ *Magyar Nép*, 22. évf., 19. sz., 1942. május 9., 295.

tázta: „a Mátyás király-téren új élet indul. Keresztény, magyar élet.”⁷⁹ A továbbiakban a hetilap a második zsidótörvény végrehajtásáról szóló Megszűnt a zsidó nyersbőr-kereskedelem, majd július 1-jén a Megszűnt a zsidók italkereskedelmi joga című írást közölte. Ezt követően a *Magyar Nép* a kereskedelem „zsidótlánítása” témára csak 1944-ben tért vissza, amikor a zsidóügyek fő kormánybiztosának rendeletéről tájékoztatót, amelynek értelmében zsidók nem lehettek magánvállalatok alkalmazottai, csak abban az esetben, ha a fő kormánybiztoság által kiállított alkalmaztatási jogosítvánnyal rendelkeztek.⁸⁰

A *Magyar Újság* újabb „zsidó-rendeleteket” ismertetett. Ezek szerint tilos volt nem zsidót alkalmazni olyan háztartásban, amelynek zsidó tagja van, „a zsidókat az állami, törvényhatósági, községi, köztintézetek, közalapítványok, köztestületek és közüzemek szolgálatából” el kellett bocsátani, meg kellett továbbá szüntetni a zsidók köz megbízatásait, közjegyzői, bírósági szakértői megbízatásait. A zsidó ügyvédek május 31-ig törölni kellett az ügyvédi kamarából, és meg kellett szüntetni a zsidók sajtókamarai, színművészeti és filmművészeti tagságát.⁸¹ Az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* április elején számszerű adatokat közölt: a sajtókamarából 130, az ügyvédi kamarából hozzávetőleg 1900 zsidó tagot törölnek. Az *Ellenzék* megjegyezte, hogy a kolozsvári kamara 21 zsidó ügyvédje és két ügyvédjelöltje közül hat-hét kivételezett,⁸² tehát nem tartozik a jogszabály hatálya alá. A *Keleti Újság* egyik későbbi számában 26 kolozsvári zsidó ügyvédet említett, akiket érintettek a zsidótörvény rendelkezései, s akik közül hatan kivételezettek voltak.⁸³ Az Országos Magyar Színművészeti Kamarában végzett tagrevízió során a kamara 3529 tagja közül a 160 zsidó tagot törölték. A filmkamarából 16 tagot, a színművészeti főosztályból 109-et, a filmművészeti főosztályból 30 tagot töröltek⁸⁴ – adta hírül a *Keleti Újság*.

A „tisztoztatás” azonban ezzel nem ért véget. A napilapok által ismertetett minisztériumi rendelet értelmében a zsidóktól a rádióengedélyeket is megvonták. A rendelet meghatározta a kivételezetteket: nem szűnt meg annak az engedélye, akit az első világháborúban arany vagy két ezüst vitézségi éremmel vagy a kardokkal ékesített harmadosztályú vaskoronarenddel tün-

⁷⁹ Kolozsvár főteréről május elsejétől eltűnnek a zsidó kereskedők, *Magyar Nép*, 22. évf., 19. sz., 1942. május 9., 295.

⁸⁰ Hóeltakarításra rendeltek be két korosztály romániai zsidót, *Magyar Nép*, 24. évf., 3. sz., 1944. január 15., 55.

⁸¹ Megjelentek az új zsidó-rendeletek!, *Magyar Újság*, 12. évf., 73. sz., 1944. március 31., 1.

⁸² A Sajtókamara 130, a budapesti ügyvédi kamara 1900 zsidót töröl tagjai sorából, *Ellenzék*, 65. évf., 74. sz., 1944. április 1., 3.

⁸³ A Kolozsvári Ügyvédi Kamara huszonhat tagját érintik a zsidótörvény életbeléptetett rendelkezései, *Keleti Újság*, 27. évf., 86. sz., 1944. április 18., 2.

⁸⁴ Százhatvan zsidó tagot már töröltek a Színész kamarából, *Keleti Újság*, 27. évf., 76. sz., 1944. április 4., 3.

tettek ki, vagy ennél magasabb kitüntetésben részesült. Megmaradt továbbá az engedélyük a 75%-os hadirokkantaknak, valamint azoknak, akik a korábbi rendeletek értelmében kivétel alá estek.⁸⁵

Mindhárom vizsgált napilapban megjelent a *Magyar Zsidók Lapjában* közzölt cikk, amely szerint megalakult a magyar zsidóság egyetlen, hatóságok által elismert szerve, a Magyar Zsidók Központi Tanácsa, amelynek „hatáskörébe tartozik mindenki, aki az izraelita hitfelekezethez tartozik, vagy aki a legújabb rendeletek értelmében zsidónak számít”.⁸⁶ A magyar hatóságok e központi tanáccsal közölték a zsidósággal kapcsolatos utasításait, amelyek végrehajtásáért a tanács minden tagja „az életével felel” – állt a lapokban.

Az elbocsátások hosszú sora folytatódott: a vállalatokat rendeletben utasították, miszerint szeptember 30-át követően „sehoh sem lehet zsidó értelmiségi alkalmazott”⁸⁷ – írta az *Ellenzék*, míg a *Magyar Újság* és a *Keleti Újság* arról számolt be, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetsége körlevélben értesítette a gyárakat, üzemeket, magánvállalatokat, hogy „a zsidó értelmiségi alkalmazottak 50 százalékát azonnali hatállyal el kell bocsátani. A másik 50 százalékának az elbocsátására folyó év szeptember 30-a a végső határidő.”⁸⁸ Az azonnal elbocsátandó alkalmazottak részére „csak a törvényes végelbánnási járandóság (felmondás és végkielégítés) folyósítható”.⁸⁹ Az *Ellenzék* április 22-i számában részletesebben tájékoztató az elbocsátásokról: „ott, ahol az elbocsátandó alkalmazottak összlétszáma páratlan, a páratlan számú alkalmazott a nyomban elbocsátandók csoportjába osztandó”. Az éppen munkaszolgálatot teljesítő alkalmazottakat egyelőre figyelmen kívül hagyták, a munkaszolgálatos zsidó értelmiségi alkalmazottak azonban nem térhettek vissza vállalatukhoz.⁹⁰

Eközben a *Magyar Nép* a „falusi leányok sorsával” foglalkozott, s olyan kormányrendeletéről tájékoztató, amely tiltotta, hogy a továbbiakban magyar lányokat alkalmazzanak. A városban szolgáló magyar lányok „irtózatos veszedelemnek voltak kitéve” – fogalmazott a néplap. A falusi lá-

⁸⁵ Rendelet a zsidó rádióengedélyesek bejelentési kötelezettségéről, *Magyar Újság*, 12. évf., 79. sz., 1944. április 8., 5.

⁸⁶ A magyar zsidók központi tanácsának tagjai életükkel felelnek a zsidóságot érintő rendelkezések teljesítéséért. A központi tanács korlátlanul intézkedik a zsidók szellemi és anyagi javairól és rendelkezik munkaereje felett, *Keleti Újság*, 27. évf., 80. sz., 1944. április 9., 6.

⁸⁷ Október elsejéig valamennyi zsidó alkalmazottat el kell bocsátani állásából, *Ellenzék*, 65. évf., 81. sz., 1944. április 12., 2.

⁸⁸ A zsidó értelmiségi alkalmazottak 50 százalékát az összes üzemekből, gyárakból és magánvállalatoktól el kell bocsátani, *Magyar Újság*, 12. évf., 81. sz., 1944. április 12., 2.

⁸⁹ Rendelkezések a zsidó alkalmazottak elbocsátásáról és a megürült munkahelyek betöltéséről. Az elbocsátott zsidó alkalmazottaknak a törvényes járandóságok folyósíthatók, *Keleti Újság*, 27. évf., 82. sz., 1944. április 13., 5.

⁹⁰ Fontos tájékoztató a zsidó értelmiségi alkalmazottak ügyének kezeléséről, *Ellenzék*, 65. évf., 90. sz., 1944. április 22., 5.

nyokat megfertőzi a zsidó házakban uralkodó „erkölcstelen és semmi tisztaságot nem tisztelő szellem”.⁹¹ Ugyanebben a lapszámában még egy cikk foglalkozott e témával, amely leszögezte:

...a magyar háztartási alkalmazottak teljesen ki voltak szolgáltatva a zsidóknak. [...] Ez az évek óta húzódoó rendelet végre visszaadta százezer magyar lány szabadságát és elejét veszi annak, hogy tovább folytatódhasson a magyar falu romlatlan gyermekeinek a zsidóság által történő megfertőzése.

A keresztény háztartási alkalmazottak elbocsátásáról szóló rendelet hozzávetőleg 1000-1200 személyt érint, ezeket az Állami Munkaközvetítő Hivatal nyilvántartásba veszi, nagy részüknek munkát biztosít – olvasható a *Magyar Újság* április 28-i számában.⁹²

Április 25-én a napilapok a zsidók elbocsátásának módját meghatározó rendeletről tudósítottak, s az írásokban a keresztény származás igazolásáról is szó esett. Eszerint az 1895. október 1-je előtt született személyek keresztlevelükkel, az említett dátum után születettek szüleik születési bizonyítványával, valamint saját keresztlevelükkel igazolhatják nem zsidó származásukat, emellett írásban ki kell jelenteniük, hogy nem zsidók.⁹³

Május közepéig az összes zsidó kereskedőnek és iparosnak be kellett szüntetnie működését – állt a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek a zsidók ipari tevékenységének korlátozásáról szóló rendeletében. A *Keleti Újság* szerint a rendelet olyan zsidó iparosok, kereskedők üzletének és üzemének bezárását rendelte el, „amelyeket az eddigi rendelkezések szerint nem kellett bezárni”,⁹⁴ így ezzel valamennyi zsidó kereskedő köteles volt abahagyni tevékenységét. A *Magyar Újság* tájékoztatót arról, hogy a zsidókat a sokszorosító- és hirdetőiparból is kizárják,⁹⁵ a *Keleti Újság* pedig május 20-án Zsidó nem lehet szabadalmi ügyvivő címmel közölt cikket, majd 25-én arról írt, hogy minisztériumi rendelet alapján törölni kellett a tőzsdék zsidó tagjait, tanácsstagjait, valamint el kellett bocsátani a zsidó alkalmazottakat.⁹⁶

⁹¹ A falusi leányok sorsáról írunk, *Magyar Nép*, 24. évf., 16. sz., 1944. április 15., 250.

⁹² 1200 háztartási alkalmazott távozik a kolozsvári zsidó családoktól, *Magyar Újság*, 12. évf., 95. sz., 1944. április 28., 3.

⁹³ A hivatalos lap közli a zsidó értelmiségi alkalmazottak elbocsátására vonatkozó rendelkezést. Hogyan igazolhatja valaki keresztény származását, *Magyar Újság*, 12. évf., 92. sz., 1944. április 25., 4.

⁹⁴ Kivételesen minden zsidó kereskedő és iparos be kell, hogy szüntesse működését, *Keleti Újság*, 27. évf., 114. sz., 1944. május 21., 12.

⁹⁵ Kizárják a zsidókat a sokszorosító és hirdetőiparból, *Magyar Újság*, 12. évf., 113. sz., 1944. május 20., 3.

⁹⁶ A tőzsdének nem lehet zsidó tagja és alkalmazottja, *Keleti Újság*, 27. évf., 117. sz., 1944. május 25., 7.

Gazdasági kifosztás. A zsidók különböző szakmákból történő eltávolításával és a kereskedelemből való kizárásával párhuzamosan folyt a földbirtokok, a vagyonok elkobzása, az üzletek bezárása, tehát a gazdasági kifosztás.

A zsidó birtokok kisajátításáról a *Magyar Nép* első alkalommal 1940. október 19-én írt, mindössze annyit, hogy Romániában kisajátították a zsidók birtokait.⁹⁷ Magyarországon a kisajátítás nehezebb volt, a zsidó birtokosok a felosztási terveket megfellebbezték, s ez a zsidótörvény újabb megszigorítását eredményezte – jelentette ki gróf Teleki Mihály földművelésügyi miniszter.⁹⁸ 1941 februárjában a közellátási miniszter rendeletet adott ki, amelyben meghatározta a fejenként egy hétre kiadható zsíradagot. A rendelet értelmében „az ortodox zsidó hitközség tagjai részére zsíradag nem jár”.⁹⁹ Március folyamán a lap egyetlen cikket közölt a zsidók kifosztásáról, amelyben ismertette, hogy a Bessarábia területére kivándorló (valójában deportált) zsidóktól a Vaszgárda elkobozta értékeiket, vagyontárgyaikat, amelyeket később Horia Sima volt miniszterelnök-helyettes a feleségének ajándékozott.¹⁰⁰

1941. május 31-én a *Magyar Nép* terjedelmes cikket közölt Mielőbb magyar kézbe a földet! címmel. A földművelésügyi miniszternek a Magyar Élet Párt értesítőjében megjelent cikkéről szóló írás szerint

...a magyar földbirtokpolitika legsürgősebb feladata a zsidóbirtokok keresztény kézre juttatása. A zsidótörvény hatálybalépése óta összesen 981 zsidó tulajdonos köteleztetett 149 584 hold zsidóbirtok átengedésére. [...] A zsidóság birtokállománya ez ideig 80 000 katasztrális holddal csökkent. S bár a kormány a telepítési törvény hatálybalépése óta fokozott mértékben folytatja a telepes községek alapítását, s a ma már meglévők továbbfejlesztését a megkezdett úton, vagyis a zsidóbirtokok felszámolásának útján vaskövetkezetességgel kell tovább mennünk, hogy a zsidóság által megszerzett magyar föld újra keresztény kézre kerüljön, s ezzel a kimondott nemzeti célok megvalósítását szolgálja.¹⁰¹

Az *Ellenzék* szerint az Értelmiségi Kormánybiztosságnak a zsidótörvény rendelkezéseinek végrehajtását ellenőrző kiküldöttei Kolozsváron azt próbálták tisztázni, hogy sikerült-e megszüntetni a stróman-rendszert, mivel az értelmiségek kormánybiztosa elhatározta, hogy véget vet a strómanok „ga-

⁹⁷ Kisajátították Romániában a zsidók birtokait, *Magyar Nép*, 20. évf., 42. sz., 1940. október 19., 600.

⁹⁸ Nehézségek a zsidó birtokok rendezése körül, *Magyar Nép*, 20. évf., 49. sz., 1940. december 7., 706.

⁹⁹ Szabályozták a zsírfogyasztást, *Magyar Nép*, 21. évf., 5. sz., 1941. február 1., 71.

¹⁰⁰ Horia Sima a feleségének „ajándékozta” a kivándorolt zsidók vagyonát, *Magyar Nép*, 21. évf., 10. sz., 1941. március 8., 149.

¹⁰¹ Mielőbb magyar kézbe a földet!, *Magyar Nép*, 21. évf., 22. sz., 1941. május 31., 342.

rázdálkodásainak”¹⁰² Egy nappal később, július 10-én, a lap a keresztények hátrányos helyzetéről írt. A hátrányt abban látták, hogy bár a zsidó bérlők a zsidótörvény alapján elveszítették iparjogosítványaikat, államvasúti raktárakat megtartották, így a keresztény vállalkozók nem jutottak bérlőhelyre, vagy a zsidóktól béreltek helyiséget. A raktárbérletek ügyében a hivatalos lapban kormányrendelet jelent meg, amely szerint a MÁV-tól bérelt raktárhelyiségek bérlési szerződését a bérbeadó azonnal megszüntetheti.¹⁰³ Nem sokkal később az *Ellenzék* Bérelhet-e zsidó ipari helyiséget? címmel újabb írást tett közzé a témában, amelyben a budapesti kereskedelmi és iparkamara javaslatát ismertette. Eszerint

...amíg valamely községben a zsidótörvény hatálya alá tartozó személyek által bérelt, ipari célra szolgált helyiség[ek] együttes száma hat százalék alá nem csökken, zsidónak ipari célokra helyiséget csak akkor lehessen bérbé adni, ha ugyanabban a községben még régi helyiségét a ház lebontása vagy a helyiséget megszüntető átépítések miatt veszítette el.¹⁰⁴

A *Keleti Újság* ismertette a hivatalos lapban megjelent 5777/1941. ME sz. rendeletet, amely a lakások és egyéb helyiségek bérlését szabályozó eddigi rendeleteket kiegészítette és egységesítette. A rendelet többek között szabályozta a bérleteknek a bérbeadó általi felmondását, eszerint

...üzlet vagy üzem céljára szolgáló helyiség bérlését [...] a bérbeadó nem zsidó bérlővel szemben csak egészen kivételes esetben mondhat fel. [...] Ezzel szemben zsidó által bérelt üzletet vagy üzemi helyiséget a jövőben is korlátozás nélkül fel lehet mondani, sőt zsidó új üzlethelyiséget a jövőben csak az iparhatóság engedélyével vehet bérbé vagy használatba.¹⁰⁵

A *Magyar Újság* a zsidóbirtokok kisajátításával kapcsolatban a Fejér megyei helyzetről számolt be. „A minisztérium egymásután rendeli el a fejérmegyei községekben a zsidóbirtokok azonnali igénybevételét.”¹⁰⁶ A földeket bérbé adják, de a bérlő idővel saját tulajdonnak is megszerezheti azokat – írta a lap. A hírt a *Magyar Nép* is közölte, hozzátéve, hogy az igénybe vett 17 767 holdnyi zsidóbirtokot az év végén kis haszonbérletek formájában osztják

¹⁰² Megkezdődött Kolozsváron a zsidótörvény végrehajtásának ellenőrzése. Az Értelmiségi Kormánybiztosság harca a „strohman”-rendszer ellen, *Ellenzék*, 62. évf., 155. sz., 1941. július 9., 3.

¹⁰³ Megszüntetik a zsidók vasúti raktárbérlőit, *Ellenzék*, 62. évf., 156. sz., 1941. július 10., 8.

¹⁰⁴ Bérelhet-e zsidó ipari helyiséget?, *Ellenzék*, 62. évf., 167. sz., 1941. július 23., 6.

¹⁰⁵ Zsidó üzlethelyiséget csak az iparhatóság engedélyével vehet bérbé. Új rendelkezésekkel egészítette ki a kormány a bérleményekről szóló jogszabályt, *Keleti Újság*, 24. évf., 174. sz., 1941. augusztus 1., 8.

¹⁰⁶ 15 ezer hold zsidóbirtokot vesznek össze igénybe Fejér megyében, *Magyar Újság*, 9. évf., 159. sz., 1941. július 14., 4.

szét a kisgazdák között.¹⁰⁷ A lap a kecskeméti birtokok kisajátításáról is beszámolt, ahol a magyar királyi Földművelésügyi Minisztérium 86 zsidóbirtokot, 1281 holdnyi földterületet vett igénybe. Amíg a földeket új tulajdonosoknak juttatják, kis haszonbérletekre osztják őket.¹⁰⁸

Az *Ellenzék* tájékoztatása szerint Magyarországon gyorsan zajlott a zsidóbirtokok kisajátítása, év végéig be kellett fejezni a munkálatokat. A földterületek vételárát a Földművelésügyi Minisztérium holdanként 500-600 pengőben állapította meg, indokolt esetben azonban a minisztérium ennél magasabb árat is engedélyezhetett.¹⁰⁹ A zsidóbirtokoknak a minisztérium által megállapított árat a *Magyar Újság* augusztus 4-i számában ismertette.¹¹⁰

Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter szerint „a zsidó birtokok átvételének meggyorsítása nemzeti érdek” – tájékoztatott az *Ellenzék*.¹¹¹ A miniszter célja, hogy ezeket a földeket minél hamarabb birtokba adják új birtokosoknak.¹¹²

A *Magyar Nép* nemcsak magyarországi, hanem külföldi zsidók gazdasági helyzetéről is közölt híreket. 1941 októberében például arról tudósított, hogy Horvátországban az összes zsidó ingatlant és vállalatot államosítják, azzal a céllal, hogy az említett javakat horvát magánkézbe lehessen juttatni.¹¹³ Az év végén a lap a francia kormány új zsidóellenes intézkedéseiről adott hírt: megtiltották a zsidóknak a telekkel történő üzérkedést, hogy bérházat tartsanak, elrendelték, hogy minden zsidó különálló szervezethez tartozzon. Xavier Vallat, a zsidókérdés kormánybiztosa a sajtónak azt nyilatkozta: a zsidók kijátszották az eddigi törvényeket, ez az oka annak, hogy a kormány több foglalkozási ágat elzárt előlük. A Franciaországi Zsidók Szövetségének (Union générale des israélites de France) létrejöttével minden zsidó egyesület feloszlott.¹¹⁴ 1942 februárjában a *Magyar Nép* a franciaországi zsidók vagyonának és részvényeinek zárolásáról tudósított. A zár alá vételt a zsidó ügyek kormánybiztosa rendelte el.¹¹⁵

¹⁰⁷ Még az idén 17.767 hold zsidóbirtokot osztanak fel Fejér megyében, *Magyar Nép*, 21. évf., 30. sz., 1941. július 26., 476.

¹⁰⁸ Kisajátítják Kecskeméten a zsidó birtokokat, *Magyar Nép*, 21. évf., 29. sz., 1941. július 19., 460.

¹⁰⁹ Gyors ütemben folyik a zsidó birtokok kisajátítása, *Ellenzék*, 62. évf., 169. sz., 1941. július 25., 7.

¹¹⁰ Országos átlagban holdanként 500 pengő a zsidó birtokok vételára, *Magyar Újság*, 9. évf., 177. sz., 1941. augusztus 4., 2.

¹¹¹ A zsidó birtokok átvételének meggyorsítása nemzeti érdek, *Ellenzék*, 62. évf., 190. sz., 1941. augusztus 21., 7.

¹¹² „A zsidó birtokok átvételének meggyorsítása nemzeti érdek” jelentette ki báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter, *Keleti Újság*, 24. évf., 189. sz., 1941. augusztus 20., 12.

¹¹³ Minden zsidó vállalatot és ingatlant államosítanak Horvátországban, *Magyar Nép*, 21. évf., 42. sz., 1941. október 18., 665.

¹¹⁴ Franciaországban zsidónak nem lehet bérháza, *Magyar Nép*, 21. évf., 50. sz., 1941. december 13., 796.

¹¹⁵ Zsidó vagyonok zárolása Franciaországban, *Magyar Nép*, 22. évf., 6. sz., 1942. február 7., 85.

Magyarországon elrendelték a száz katasztrális holdnál nagyobb zsidóbirtokok átengedését. 893 ilyen birtok átengedéséről döntöttek, ezek területe 367 ezer hold volt. Az említett birtokok „a Kisalföldön, a Dunántúlon, a Duna-Tisza közén, a Tiszántúlon és az északi Dombosvidéken” terültek el.¹¹⁶ A hetilap azt is megemlítette, hogy Hajdú vármegye közgyűlésén bejelentették: a Józsan kisajátított zsidóbirtokon a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete 120 holdas sertéshizláló telep létesítését tervezi.¹¹⁷

A *Magyar Nép* 1942. április 4-én Kállay Miklós miniszterelnök bemutatkozó beszédéről tudósított. A miniszterelnök kijelentette: a nemzet egységének érdekében minden intézkedést hajlandó megtenni: „a zsidóság gazdasági visszaszorítása a magyar nép gazdasági előbbrejutásának alapfeltétele, amit senki rossznéven nem vehet...”¹¹⁸ Kifejtette továbbá, hogy az ügyben egyetlen megoldást lát, a zsidóbirtokok „azonnali és maradéknélküli” kisajátítását. Olyan jogszabály parlament elé terjesztését tervezte, amelynek értelmében a zsidótörvény hatálya alá eső ingatlanok keresztény kézre kerülnek – állt a tudósításban. Bánffy Dániel báró földművelésügyi miniszter a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara április 12-én tartott nagygyűlésén mondott beszédet, amelyben kifejtette: a fajvédelmi törvény célja az, hogy „a magyar föld magyar kézbe kerüljön”.¹¹⁹ A miniszter elmondta: a zsidó tulajdonosok az ellenértéket kötvényben kapják meg. Az árakat az adóbevallások alapján tervezték állapítani. „A keresztény földbirtokosok felmondhatnak zsidó bérlőiknek, s a zsidó bérlők kötelesek teljes felszerelésüket a keresztény tulajdonosnak hivatalos becslési áron, de hatéves törlesztésre átengedni”, így a keresztény birtokos maga gazdálkodhat. „A miniszter beszédét általános helyesléssel fogadták” – írta a *Magyar Nép*.

A lap május 2-án a miniszterelnök újabb beszédéről számolt be. Kállay kifejtette szándékát, hogy törvényjavaslatot terjeszt elő, amely „a zsidó mezőgazdasági és erdőbirtokok teljes állami tulajdonba vételét” célozza. Szerinte „a zsidóságot a magyar föld tulajdonjogából és használatából ki kell emelni és el kell távolítani”. Elmondta: az 500 holdnál nagyobb zsidóbirtokokat már zár alá vették, nehogy a zsidók a javaslat törvényerőre emelkedéséig „elkötyavetyélgék” azokat. A törvény értelmében a keresztény tulajdonos felmondhatott a zsidó bérlőnek, amennyiben az bérbé akarta adni a földet, vagy maga akart rajta gazdálkodni.

Zsidó tehát földjéből csak annyit tarthat meg, amennyin a lakóháza van és emellett még egy kertet, normális keretben, 600 ölig, azt a területet azonban, ami

¹¹⁶ 367.000 hold zsidóbirtok átengedését rendelték el, *Magyar Nép*, 22. évf., 3. sz., 1942. január 17., 41.

¹¹⁷ Zsidó birtokból hízláló üzem, *Magyar Nép*, 22. évf., 5. sz., 1942. január 31., 71.

¹¹⁸ Valamennyien a kormányelnök után, *Magyar Nép*, 22. évf., 14. sz., 1942. április 4., 210.

¹¹⁹ A földért való harc a nemzet ügye, *Magyar Nép*, 22. évf., 17. sz., 1942. április 25., 258.

ezt meghaladja, már nem. Újabb letelepülést a faluban egyáltalán nem engedünk.¹²⁰

Május végén báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter a Magyar Élet Pártjának értekezletén bejelentette, hogy a képviselőház következő ülésén beterjeszti a zsidóbirtokok igénybevételéről szóló törvényjavaslatot. A javaslat, amely a kormány és a párt együttes akaratából jött létre, „szigorúan fajvédelmi alapon áll és biztosítja azt a célkitűzést, hogy a magyar föld kivétesék a zsidók tulajdonából”. A jogszabály faji alapon, az 1941. évi XV. törvény-cikk 9. és 16. §-ait figyelembe véve határozta meg, hogy ki számít zsidónak, és az összes zsidó földbirtokost érintette. A javaslat értelmében az ingatlanok ellenértékét általánosan kellett megállapítani, amelyet a zsidó tulajdonos kötvényekben kaphatott meg. Az ingatlanok átengedése abban az esetben is kötelező volt, ha a zsidó tulajdonos panaszt emelt. A keresztény tulajdonosoknak jogukban állt a zsidó haszonélvező kezéből azonnal kivenni az ingatlant. „A jövőben zsidó már vásárlás útján sem szerezhet mező- és erdőgazdasági ingatlant, kisebb és nagyobb községben pedig egyéb ingatlant sem.” A javaslat nem nevezett meg kivételezett kategóriákat, „csupán bizonyos nagyon méltányolt esetre vonatkozólag és megszorítással ad enyhítést. Ez a személyre szóló enyhítés az illető halálával azonnal megszűnik és sem feleségre sem gyermekekre át nem ruházható.” A zsidó ingatlanok vételárát harminc év alatt kellett törleszteni, évi 3,5%-os százalékos kötvényekben. Mezőgazdasági eszközök esetében az ár pénzben volt fizetendő, de zárolt számlán.¹²¹ A *Magyar Nép* egyik cikkében megfogalmazódott, hogy a magyarságnak hálásnak kell lennie a kormány erélyes lépéséért, amellyel a zsidóbirtokokat keresztény tulajdonosoknak juttatta. A kormánynak ez a cselekedete a magyar agrártömegek földhöz juttatását vetítette előre, „s ami különösen dicséretes a kormányakcióban: a gyorsaság, mellyel az intézkedés valóságot nyer. Csak aztán tartásák be ezt a kezdeti sebességet továbbra is.”¹²²

1942 nyarán új lakásügyi rendelet jelent meg, amelyről a *Magyar Nép* nem mulasztott el tájékoztatni. A kormányrendelet értelmében zsidó csak elsőfokú iparhatóság engedélyével vehetett bérbe vagy használatba olyan helyiséget, amelyet a rendelet hatálya lépésekor (1941. augusztus 1.) nem bérelt vagy nem használt. A rendelkezések alól kivételt képeztek azok az esetek, amelyekben „a közellátás érdekei megkívánják, hogy az eddig működésben levő üzem vagy üzlet tevékenységét tovább folytathassa”.¹²³ Az elsőfokú iparhatóságok csak kivételes esetekben adták meg az engedélyt.

¹²⁰ A magyar politikai élet új iránya, *Magyar Nép*, 22. évf., 18. sz., 1942. május 2., 274.

¹²¹ Az elkobzott zsidó birtokokat azonnal átveheti a keresztény tulajdonos, *Magyar Nép*, 22. évf., 22. sz., 1942. május 30., 344.

¹²² *Magyar Nép*, 22. évf., 22. sz., 1942. május 30., 345.

¹²³ Zsidók szabad üzletbérletének korlátozása, *Magyar Nép*, 22. évf., 23. sz., 1942. június 6., 361.

Visszatérve a földbirtokok igénybe vételére, a néplap a képviselőház üléséről számolt be, amelyen a zsidóbirtokok kisajátításáról szóló törvényjavaslatot tárgyalták. A törvényjavaslat az 1939. évi IV. törvénycikknél szigorúbb rendelkezéseket léptetett életbe, „a zsidóknak a mező- és erdőgazdasági ingatlanok tulajdonából való végleges kirekesztését és a mezőgazdálkodásban a zsidók tevékenységének a gazdasági észszerűség határáig való korlátozását” célozta. A javaslat faji alapon határozta meg a zsidó fogalmát, valamint kimondta, hogy „zsidó kezéből a földet nemcsak el lehet, de el kell venni”. Birtokaikért a zsidók kötvényeket kaptak, ezeket azonban nem kapták kézhez, zárolt számlán kezelték őket, „nehogy [a zsidók] pénzügyi spekulációkat hajthassanak velük végre”. A cikkíró abbéli véleményének adott hangot, miszerint „jogéletünkben feltűnő és nagyjelentőségű határkövet jelent ez a javaslat, mert a zsidók ingatlanszerzési képességét korlátozza”. A javaslat nem tartalmazott általános kivételezést, viszont előírta, hogy

...mindössze száz holdat tarthat meg tulajdonában az olyan zsidó, aki 75 százalékos hadirokkant, vagy arany vitézségi érme, vagy III. osztályú vaskoronarend kitüntetése van, továbbá az olyan zsidó, aki az ellenforradalmi időben életét kockáztatta hazafias állásfoglalásával, vagy emiatt a kommün alatt büntetést is szenvedett.

Ez a mentesítés a felmentett zsidó leszármazottaira nem terjedt ki. A javaslatot a képviselőház sürgősséggel tárgyalta. A javaslat elfogadásával „megkezdődhet a történelmi értékű folyamat: újra magyar kézbe kerülhet a magyar föld!”¹²⁴ Június 27-én a *Magyar Nép* cikket közölt arról, hogy a képviselőház bizottságai befejezték a zsidó mező- és erdőgazdasági ingatlanokról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalását, és az egyesített bizottság részleteiben is elfogadta a javaslatot.¹²⁵

A kisajátított és zár alá vett birtokokra zárgondnokokat rendeltek ki. Báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter rendeletet adott ki, amely részletes szabályozást tartalmazott a zárgondnokok feladatára vonatkozóan, valamint meghatározta azok „jogkörét, a zárlati kezelésbevitel és a zárgondnok számadásának módját, a zárlati kezelés bevételeinek felhasználását”,¹²⁶ és utasítást fogalmazott meg a zárlati kezelésbe vett ingatlanok megművelésének módjáról.

1942 őszén a lap összegző írást közölt A magyar földbirtokpolitika eredményei címmel. A cikk beszámolt arról, hogy 1941-ben „a zsidótörvény alap-

¹²⁴ A magyar föld legyen a magyaré, *Magyar Nép*, 22. évf., 24. sz., 1942. június 13., 370.

¹²⁵ A képviselőház bizottsága részleteiben is elfogadta a zsidó birtokokról szóló javaslatot, *Magyar Nép*, 22. évf., 26. sz., 1942. június 27., 408.

¹²⁶ Zárgondnokokat rendelt ki a kormány a zsidóbirtokokra, *Magyar Nép*, 22. évf., 29. sz., 1942. július 18., 457.

ján 1978 zsidó földtulajdonost köteleztünk 120.718 kat. hold mezőgazdasági terület átadására”.¹²⁷ Összesen több mint 455 ezer holdnyi zsidó mezőgazdasági ingatlant vettek igénybe.

Az *Ellenzék* által már 1941 júliusában említett stróman-rendszerről a *Magyar Nép* 1942 szeptemberében azt írta, hogy miniszteri rendelet készül „a színleges iparúzés ellen”. Erre azért volt szükség, mert bár a zsidótörvény értelmében zsidó nem kaphatott iparjogosítványt, amíg a zsidó iparosok száma az országos átlag 6%-a alá nem esett, a zsidók keresztény alkalmazottjuk nevére váltottak iparigazolványt, így folytatva tevékenységüket. A megjelenő rendelet szigorú intézkedéseket tartalmazott az ilyen visszaélések ellen. Ha a család beigazolódik, a hatóságok bezárják az üzletet, árukészletét elkobozzák. Mind a zsidó tulajdonost, mind pedig a strómant megbüntetik¹²⁸ – állt a cikkben. A lap egyik októberi cikke ismertette a magyar kormány 5010/1942. ME sz. rendeletét, amely a stróman-rendszer megszüntetését célozta, „színleges iparúzés esetén az iparjogosítvány visszavonását mondja ki”.¹²⁹ Akitől az iparjogosítványt visszavonták, a visszavonásra vonatkozó határozat jogerőre emelkedésétől számított három évig nem kaphatott újabb jogosítványt.

Az újság hírt adott a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló törvénycikk kihirdetéséről,¹³⁰ majd a kis zsidóbirtokok helyzetéről is tájékoztatott. Rendelet fogalmazta meg, hogy a zsidók kis- és nagyközségek belterületein fekvő beépített, mező- és erdőgazdaságinak nem tekinthető ingatlanait, valamint egy község határában fekvő, öt holdnál kisebb mezőgazdasági ingatlanait hatósági engedély nélkül eladhatják, az adásvételi szerződést az előjárásnál be kell adniuk, amíg azonban a hatóság az adásvételi szerződést tudomásul nem vette, semmit nem szabad a vételárból felvenniük.¹³¹

Egy-egy cikk erejéig a *Magyar Nép* említést tett a törökországi, a szlovákiai, valamint a bulgáriai zsidók helyzetéről. A törökországi zsidók a török nép között nyugtalanságot igyekeztek kelteni a tengelyhatalmak ellen – írta a lap. Eszerint a sajtóban hamis híreket terjesztettek a német csapatokról. Leginkább „a zsidó Reuters” és TASS hírügynökségek hamis jelentéseit terjesztették. Mindent elkövettek annak érdekében, hogy Törökország hadba lépjen a németekkel szemben, de a törökök nem hagyták magukat befolyásolni, semlegesek maradtak. Az írás szerint a török kormány felismerte, hogy az orszá-

¹²⁷ A magyar földbirtokpolitika eredményei, *Magyar Nép*, 22. évf., 37. sz., 1942. szeptember 12., 583.

¹²⁸ Büntetik a strómanokat!, *Magyar Nép*, 1942. szeptember 12., 22. évf., 37. sz., 584.

¹²⁹ A „stróman”-rendszer, *Magyar Nép*, 22. évf., 43. sz., 1942. október 24., 680.

¹³⁰ Kihirdették a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló törvénycikket, *Magyar Nép*, 22. évf., 38. sz., 1942. szeptember 19., 600.

¹³¹ 14.000 kis zsidóbirtok keresztény kézen, *Magyar Nép*, 22. évf., 40. sz., 1942. október 3., 633.

got nemcsak kívülről fenyegeti „a zsidó bolsevizmus”, hanem az országban élő zsidók is veszélyt jelentenek, „az ellenség kezére iparkodnak játszani az országot”. Ennek következtében a török kormány egész sor zsidóellenes rendeletet bocsátott ki: a zsidó szerkesztőket elbocsátották, folyamatban volt a hatóságok és hivatalok zsidóktól történő megtisztítása. A minisztériumokból eltávolították a zsidó hivatalnokokat és alkalmazottakat. Több törökországi zsidó már felszámolta üzletét. Sokan Palesztinába vándoroltak, érzik, hogy „ütött az órájuk”. A török nép büszke lehet arra, hogy az utolsó pillanatban felismerte és elhárította a zsidó veszélyt, hiszen „a belső zsidó ellenség sokkal nagyobb veszélyt jelentett volna, mint az országot kívülről fenyegető zsidó bolsevizmus, mert az utóbbi sem Törökország, sem más ország számára nem fog már soká veszélyt jelenteni”.¹³² A Szlovákiából kitelepített 70 ezer zsidó ingó és ingatlan vagyona, amelynek értékét „a Frankfurter Zeitung szerint 1.2 milliárd skra [szlovák koronára] becsülik”, a szlovák állam tulajdonába kerül. A kormány törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé, amelynek értelmében az állam 1943 végéig „ki fogja elégíteni a zsidó vagyonokkal szembeni követeléseket”.¹³³ A másik írás a november 7-i lapszámban jelent meg, és arról számolt be, hogy „a bolgár pénzügyminisztérium adatai szerint a bolgár államkincstár a zsidók vagyondézmájából 1300 millió leva bevételhez jutott”. A miniszter szerint a folyamatban levő felülvizsgálat eredménye további 600 millió leva lesz.¹³⁴

Amellett, hogy a zsidók birtokait kisajátították, gazdasági kifosztásuk másban is megnyilvánult. Erre mutatott rá a *Magyar Nép*nek A zsidók háborús hozzájárulása című, 1942 őszén közölt cikke, amely tájékoztatott arról, hogy az 1943-as évre a kormány két új adónemet vezet be: az egyszerű hadkötelezettségi adót és a hadmentességi váltságot, valamint a háborús hozzájárulást. Ez utóbbi a zsidókat terheli, „akik az utolsó évtizedekben a nemzeti jólételemből számarányuk kis volta ellenére is a legnagyobb hasznot húzták, most fokozottabb mértékben kell, hogy hozzájáruljanak a háborús kiadásokhoz”.¹³⁵ Nem sokkal később a „zsidó vagyonadozó” bevezetéséről olvashatunk, amelyet a magyar kormány azért lát szükségesnek, „hogy míg mi a vérünket adjuk, a magyar vendégszeretet élvezői adják legalább a kétes körülmények között megszerzett aranyak egy részét”.¹³⁶ A kormány intézkedett továbbá a zsidóbirtokok keresztény tulajdonba történő juttatásáról, és elrendelte, hogy minden olyan magyar, aki arany vitézségi érmet kapott,

...minden különösebb és hosszadalmasabb eljárás nélkül rögtön földet kapjon a megváltott zsidó birtokokból. [...] A félelemérzet terjesztői, a született rémület-

¹³² *Magyar Nép*, 22. évf., 38. sz., 1942. szeptember 19., 599.

¹³³ Zsidó vagyon – állami tulajdon, *Magyar Nép*, 22. évf., 44. sz., 1942. október 31., 694.

¹³⁴ Zsidó vagyondézsma Bulgáriában, *Magyar Nép*, 22. évf., 45. sz., 1942. november 7., 709.

¹³⁵ A zsidók háborús hozzájárulása, *Magyar Nép*, 22. évf., 45. sz., 1942. november 7., 713.

¹³⁶ Tettek és szavak!, *Magyar Nép*, 22. évf., 47. sz., 1942. november 21., 738.

keltők hamarosan elkülönülnek a magyarságtól, mert a kormány munkatáborba veti az összes hadköteles zsidókat. Ezzel nemcsak a szellemi fertőzés bacillushordozóit zárja el, hanem hatalmas csapást mér az árdragítók, láncolók, árurejtegetők fekete frontjára is...

– fogalmazott a lap, végül pedig a magyar győzelem programjának megvalósítására, együttes erővel történő végrehajtására buzdított.

1943 elején újabb rendelet jelent meg a zsidó haszonbérletek átadásának meggyorsításáról. A jogszabály értelmében „ha a nem-zsidó ingatlantulajdonos a zsidó haszonbérletnek felmondott és a felmondás alapján per indul, a bíróság soron kívül jár el és az átadásról a haszonbérbeadó kérelmére részítélettel határoz”.¹³⁷ Május folyamán az igénybe vett földterületeket elkezdi felosztani. A *Magyar Nép* két hírt közölt arról, hogy 13 ezer hold zsidóbirtokot sokgyermekes családok között osztanak szét. A földjuttatásoknál a sokgyermekes családok közül előnyben részesültek a hősi halált haltak hozzátartozói, valamint a hadviseltek.¹³⁸ Bars-Hont vármegyében addig mintegy négyezer hold földet vettek el a zsidóktól, amelyből háromezer holdat kellett még szétosztani – tájékoztatott a hetilap. Báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter Marosvásárhelyen tartott beszédében elmondta, az erdélyi zsidóbirtokok végleges rendezése a következő év első felében befejeződik, s ennek eredményeképpen az arra érdemes erdélyi földműves magyarság 70 ezer hold földhöz jut.¹³⁹

A zsidóság teljes mértékű kifosztására vonatkozó jogszabályok az 1944. március 19-i német megszállást követően hatalomra jutott Sztójay-kormány idején egymás után kerültek elfogadásra. Baky László államtitkár nagy hangsúlyt fektetett a zsidóellenes intézkedések betartatására. A *Magyar Újság* egyik 1944. áprilisi száma ismertette az államtitkár kijelentését, miszerint szigorúan megbüntetik mindazokat, akik nem tartják be a zsidóellenes rendeleteket, intézkedéseket. Az államtitkár arról is beszámolt, hogy az angol-szászok bombázásai következtében lakás nélkül maradt családok számára

...jól berendezett és egészséges zsidó lakásokat vettünk igénybe. [...] Az angol-szászok ezzel mindenesetre elérik azt, hogy a zsidóságnak a magyar lakosságtól való teljes elkülönítését is végrehajtsuk. A károsultak igényeit a zsidóság terhére fogjuk kielégíteni, sőt sokkal jobb lakásokhoz juttatjuk őket, mint amilyenekben eddig laktak.¹⁴⁰

¹³⁷ Meggyorsítják a zsidó haszonbérletek átadását, *Magyar Nép*, 23. évf., 6. sz., 1943. február 6., 89.

¹³⁸ Tizenháromezer zsidóbirtokot juttatnak sokgyermekes családoknak, *Magyar Nép*, 23. évf., 18. sz., 1943. május 1., 279.

¹³⁹ Bars-Hont vármegyében négyezer hold zsidóbirtok szétosztása, *Magyar Nép*, 23. évf., 31. sz., 1943. július 31., 486.

¹⁴⁰ A bombakárokat a zsidókkal fizettetjük meg – mondotta Baky László belügyi államtitkár, *Magyar Újság*, 12. évf., 80. sz., 1944. április 11., 3.

Egy nappal később az *Ellenzék*, majd a *Magyar Újság* ezer fővárosi zsidó lakás igénybevételéről számolt be, amelyekben a bombakárosultakat elhelyezték. A Magyar Zsidók Központi Tanácsa utasítást kapott, hogy újabb ezer lakást jelöljön ki és tartson készenlétben az esetleges újabb bombatámadások folytán hajléktalanná válók részére. A régi bérlő köteles volt a bombakárosult lakó részére fekvőhelyet, ágyneműt, főzőedényt, váltóruhát hátrahagyni.¹⁴¹

A napilapok folyamatosan tájékoztattak a zsidó vagyonok zár alá vételéről. A hivatalos lapban megjelenő rendelet értelmében a zsidók kötelesek voltak minden vagyonukat bejelenteni a pénzügyi hatóságoknál, kivéve a ruházati, háztartási tárgyakat, amennyiben azok értéke nem haladja meg a tízezer pengőt¹⁴² – közölte az *Ellenzék*. A *Magyar Újság* hozzátette: a rendelet szerint zsidóknak értékpapírt, részvényt, bányarész-jegyet sem szabad birtokolniuk, azokat még az ingatlan-bejelentések előtt letétbe kell helyezniük. A rendelet külön szabályozta a zsidó vállalatokra vonatkozó bejelentési kötelezettséget, és minden olyan közkereseti, betéti és korlátolt felelősségű társaságra is vonatkozott, amelynek legalább egyik tagja zsidó. A jogszabály meghatározta, hogy ki számít zsidónak.¹⁴³ A *Magyar Nép* április 22-én számolt be a rendeletről, a napilapok által közölteket kiegészítve azzal, hogy a bejelentési kötelezettség kiterjed a műtárgyakra, az ezüstművekre és a fényűzési tárgyra. Zsidó nem tarthatott birtokában értékpapírt, részvényt, emellett köteles volt bejelenteni a tulajdonában levő platinát és aranyat, valamint az ezekből készült értéktárgyakat, érméket, ékszereket.¹⁴⁴

Április 20-án a *Keleti Újság* ismertette a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter rendeletét, amelynek értelmében az 1600/1944. ME sz. rendelet hatálya alá eső zsidó kereskedő, aki „árut közvetlen fogyasztásra vagy továbbadásra árusít, vagy közvetít”, köteles üzletét lezárni, és azt bejelenteni az előljárásságnál vagy a polgármesternél. A romlandó árut keresztény kereskedők vehették át.¹⁴⁵ Egy nappal később a hír a *Magyar Újság*ban is megjelent.

Az *Ellenzék* szerint az addigi intézkedéseket a zsidóság „a legnyíltabban szabotálta”. Ezért elkerülhetetlenül szükséges olyan jogszabályok megalkotása, „amelyek értelmét magyar kézbe juttatják a magyar pénzügyi és gazdasági életet megbénító, magyar verejtekéből szerzett zsidó vagyont” – fogalmazott a lap. Az új rendelet életbe lépésével a strómanok uralmának is vége lesz,

¹⁴¹ Ezer zsidó lakásban helyezték el a budapesti bombakárosultakat, *Ellenzék*, 65. évf., 81. sz., 1944. április 12., 3.

¹⁴² Rendelet a zsidó vagyonok bejelentési kötelezettségéről. Zár alá veszik a zsidók vagyonát, értéktárgyait, értékpapírjait, *Ellenzék*, 65. évf., 85. sz., 1944. április 17., 2.

¹⁴³ Zárolták a zsidók betéti könyveit és folyószámláit, letétbe kell helyezni a zsidó tulajdonban levő értékpapírokat. Fontos gazdasági vonatkozású zsidóellenes rendeletek, *Magyar Újság*, 12. évf., 85. sz., 1944. április 17., 3.

¹⁴⁴ Rendelet a zsidók vagyonának zár alá vételéről, *Magyar Nép*, 24. évf., 17. sz., 1944. április 22., 278.

¹⁴⁵ Megjelent a rendelet a zsidó üzletek zár alá vételéről, *Keleti Újság*, 27. évf., 88. sz., 1944. április 20., 6.

ígérte az újság, ugyanis az ipari és kereskedelmi vállaltok élére olyan embereket fognak kinevezni, akik betartják a zsidóellenes intézkedéseket. A zsidók vagyonának zár alá vételével „nincstelen magyar családok tízezrei” jutnak megélhetéshez.¹⁴⁶ A napilap további zsidóellenes rendeletek megjelenéséről is tájékoztatott: a honvédelmi miniszter utasított a zsidó tulajdonban levő rádiókészülékek beszolgáltatására,¹⁴⁷ a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter pedig a zsidó üzletek lezárását rendelte el.¹⁴⁸ A *Magyar Újság* szintén közölte a híreket.

Kolozsváron a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter rendelete értelmében minden zsidó üzletet be kellett zárni – tudósított az *Ellenzék*. Az üzletek lezárását, lepecsételését és a későbbi leltározást az I. fokú iparhatóság végezte. Ennek vezetője, Suba Károly, a városi tisztviselőkből tíz összeírócsoportot állított össze, amelyek megkezdték az üzletek lepecsételését, azt követően pedig hozzáfogtak a leltározáshoz. A közellátási célokat szolgáló üzletekhez gondnokokat rendeltek ki.¹⁴⁹ A hivatalos lapban megjelent rendelet alapján a zsidó üzletek gyorsan romló árucikkeiket legkésőbb április 24-ig voltak kötelesek keresztény kereskedőknek átadni. A zsidó kereskedő az áruért legfeljebb a beszerzési árat számíthatta fel.¹⁵⁰ A hír mindhárom napilapban megjelent, a *Magyar Nép* azonban nem közölte.

Kunder Antal kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az MTI-nek azt nyilatkozta: „a zsidókérdés megoldása a legnehezebb problémák közé tartozik, kitűnik abból is, hogy a 40 milliárdra becsült nemzeti vagyonból még mindig 16-20 milliárd zsidó kézben van.”¹⁵¹ Nyilatkozata végén pedig kijelentette: „ez a munka, amelyre vállalkozunk, a kereskedelem teljes megtisztítása a zsidóktól, tehát elsőrendű nemzeti feladat. A szó szoros értelmében vett harc az ország jobb jövőjéért.”¹⁵²

A közellátásügyi miniszter a zsidók élelmiszer-ellátása ügyében bocsátott ki rendeletet, amely szerint május 1-jétől a zsidók havi 30 dkg cukrot, 30 dkg szeszamolajat, heti 10 dkg marha- vagy lóhúst kapnak – közölték a napilapok.

¹⁴⁶ A zár alá vett zsidó vagyonok, *Ellenzék*, 65. évf., 88. sz., 1944. április 20., 5.

¹⁴⁷ A zsidók be kell szolgáltatassák rádiókészülékeiket. Be kell jelenteni a zsidóktól vásárolt rádiókat, *Ellenzék*, 65. évf., 89. sz., 1944. április 21., 3.

¹⁴⁸ A mai nappal bezárják az összes zsidó üzletet, *Ellenzék*, 65. évf., 89. sz., 1944. április 21., 6.

¹⁴⁹ Többszáz zsidó üzletet bezártak Kolozsváron. Az I. fokú iparhatóság megkezdte a zsidó üzletek átvételét – A zsidó üzletek gyorsan romlandó árucikkeiket hétfő estig kötelesek keresztény kereskedőknek átadni, *Ellenzék*, 65. évf., 90. sz., 1944. április 22., 6.

¹⁵⁰ Megkezdték a zsidó tulajdonban lévő kolozsvári üzletek lezárását. A hivatalos zárlávétel befejezése előreláthatólag 2-3 napig eltart, *Magyar Újság*, 12. évf., 90. sz., 1944. április 22., 3.

¹⁵¹ A kereskedelmi miniszter nyilatkozata a kereskedelem átállításáról, *Ellenzék*, 65. évf., 90. sz., 1944. április 22., 5.

¹⁵² A kereskedelem megtisztítása a zsidóktól – harc az ország jobb jövőjéért. Kunder Antal kereskedelmi miniszter nagyfontosságú nyilatkozata a magyar kereskedelem új honfoglalásának kérdéseiről, *Keleti Újság*, 27. évf., 91. sz., 1944. április 23., 3.

A rendelet továbbá kimondta: „közellátási szelvényekhez kötött élelmicikkek közül a vaj, tojás, paprika, rizs és mákellátásban zsidók nem részesülnek.”¹⁵³ A zsidók élelmiszerjegyeit május 25. és 27. között kellett kicserélni. Az új jegyeken fel kellett tüntetni a „zs” jelzést¹⁵⁴ – közölte május 23-án a *Keleti Újság*.

Az *Ellenzék* május 5-i cikke szerint a „vendéglős ipartestület” összeállította a zsidók által fogyasztható ételek listáját, s „a zsidó étrendet” körlevélben közölte tagjaival. Mivel a lap szerint a zsidó családok nagy része az élelmezési megszorításokat kijátszva, vendéglőkből hozatta az ételt, intézkedés történt, hogy ellátásukat a vendéglőkön keresztül is megszüntessék.¹⁵⁵

A Sztójay Döme elnökletével működő minisztertanács rendeletet fogadott el többek között a zsidók hasznot hajtó jogosítványainak megszüntetéséről, a zsidók lakásának és lakóhelyének kijelölési szabályozásáról, a zsidók lőfegyver-, lőszer- és robbanóanyag-vásárlásának és -birtoklásának korlátozásáról – tájékoztatott a *Magyar Újság* és az *Ellenzék* 1944. április 27-én. A *Keleti Újság* egy nappal később, április 28-án ismertette a rendeletet, amelynek értelmében zsidó lakásokat abban az esetben lehet igényelni, ha a zsidónak más lakása is van az illető helységben, ha a rendelet hatályba lépése előtt a zsidó öt éven belül ugyanabban a helységben valamelyik rokonával legalább három hónapig együtt lakott, „ha a zsidónak a lakása a bentlakók lakásszükségletét, foglalkozásuk és egyéb személyes körülményeik figyelembevételével meghaladja”, és ha a zsidó bérbe adta a lakását.¹⁵⁶

Kolozsváron április végén befejezték a zsidó üzletek lezárását, megkezdődött a leltározás. A budapesti kereskedelmi és iparkamara felhívta a zsidó élelmiszer-kereskedők figyelmét, hogy a birtokukban levő romlandó árucikkeket a már közölt módon keresztény kereskedőknek adják át.¹⁵⁷ A kereskedelem- és iparügyi miniszter¹⁵⁸ kijelentette: az üzletek igénybevételénél a szakképzettséget és a háborús érdemeket veszik majd figyelembe¹⁵⁹ – írta az *Ellenzék*.

1944. április végén a minisztertanács rendeletet fogadott el, amelynek értelmében zsidók nem kaphattak engedélyt lőfegyver, lőszer, robbanóanyag

¹⁵³ Május 1-től leszállítják a zsidók élelmiszerfejadagjait. Egyes cikkeket egyáltalában nem vásárolhatnak a zsidók, *Ellenzék*, 65. évf., 91. sz., 1944. április 24., 3.

¹⁵⁴ Május 25-én kezdődik Kolozsváron a zsidók új élelmiszerjegyeinek kiosztása, *Keleti Újság*, 27. évf., 115. sz., 1944. május 23., 5.

¹⁵⁵ Vendéglőkben és éttermekben zsidóknak csak zsír nélkül készült ételek szolgálhatók ki, *Ellenzék*, 65. évf., 101. sz., 1944. május 5., 3.

¹⁵⁶ Megjelent a rendelet a zsidók lakásának igénybevételéről, *Keleti Újság*, 27. évf., 95. sz., 1944. április 28., 3.

¹⁵⁷ Sürgősen adják át a zsidó kereskedők keresztényeknek a romlandó áruikat, *Ellenzék*, 65. évf., 94. sz., 1944. április 27., 3.

¹⁵⁸ Helyesen iparügyi miniszter.

¹⁵⁹ Kolozsváron megkezdtek a zsidó üzletek leltározását, *Ellenzék*, 65. évf., 94. sz., 1944. április 27., 5.

és robbantószer vásárlására. A már meglévő engedélyeket bevonták. A robbanóanyagot, lőfegyvert vagy lőszeret birtokló zsidók kötelesek voltak azt, valamint az arra kiadott engedélyt a rendelet megjelenésétől számított nyolc napon belül a rendőrhatalomhoz beadni – értesítette olvasóit április 28-án a *Magyar Újság*, a *Keleti Újság* és az *Ellenzék*.

Kolozsváron és egész Erdélyben „a zsidó üzletek bezárása a kereskedelmi életben semmi zökkenőt nem jelentett”.¹⁶⁰ Kunder Antal kereskedelmi miniszter nyilatkozatban jelentette ki, hogy csak azok a zsidó üzletek folytathatják működésüket, amelyek nyitva tartása honvédelmi vagy közellátási szempontból szükséges – írta a *Magyar Újság*. Az *Ellenzék* közölte: bár a kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumhoz, valamint a kereskedelmi és iparkamarához és más közigazgatási hatóságokhoz tömegesen érkeznek a zsidó üzletek átvételére irányuló kérések, az ezekkel kapcsolatos intézkedésekre csak a bejelentési kötelezettség alá eső zsidó vagyon számbavételét követően kerül majd sor.¹⁶¹ A *Magyar Nép* sem mulaszt el tájékoztatni arról, hogy Kunder Antal kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter rendeletet adott ki a zsidó üzletek bezárása ügyében. A cikk szerint a miniszter elmondta: figyelemmel kísérte a zsidók üzleti tevékenységét, és azt vette észre, hogy a zsidók elrejtik készleteiket, valóságos fiókraktárokat hoztak létre. Ez készítette a kormányt arra az intézkedésre, hogy elrendelje a zsidó kereskedések bezárását, „és ezzel véget vessen a honvédelemre és a közgazdaságra egyaránt veszélyes üzérkedésüknek”, jelentette ki a miniszter.¹⁶² Az *Ellenzék* tájékoztatót, hogy a zsidók vagyonának bejelentését és zár alá vételét szabályozó rendelet értelmében bejelentési kötelezettség terheli mindazokat a személyeket, akik zsidó tulajdonban levő vagyontárgyat őriznek. A rendelet be nem tartásáért pénzbüntetés, elzárás, esetleg internálás járt.¹⁶³ A *Keleti Újság* közölte a *Magyar Zsidók Központi Lapjában* megjelent cikket, amely szerint a zár alá vett zsidó üzletek tulajdonosai kötelesek voltak alkalmazottaikat fizetni. Amennyiben a zsidó tulajdonosok nem tartják be a rendelkezést, „a legsúlyosabb következményeknek, közigazgatási eljárásnak teszik ki magukat”.¹⁶⁴

Április 29-én a napilapok a közellátási hivatal felhívását tették közzé, miszerint május 1-jétől zsidóknak nem szolgálhatnak ki húst, hentesárut, zsírt

¹⁶⁰ Semmiféle zökkenőt sem okozott a kolozsvári zsidó üzletek bezárása. Több áru jut ezen túl a magyar kereskedőknek, *Magyar Újság*, 12. évf., 95. sz., 1944. április 28., 4.

¹⁶¹ A zsidó vagyonok számbavétele után döntenek a zárolt üzletek sorsáról, *Ellenzék*, 65. évf., 96. sz., 1944. április 29., 2.

¹⁶² A zsidó üzletek bezárása, *Magyar Nép*, 24. évf., 18. sz., 1944. április 29., 293.

¹⁶³ Keresztény birtokában lévő zsidó vagyont is be kell jelenteni, *Ellenzék*, 65. évf., 96. sz., 1944. április 29., 5.

¹⁶⁴ A zár alá vett zsidó üzletek tulajdonosai kötelesek folyósítani alkalmazottaik fizetését, *Keleti Újság*, 27. évf., 96. sz., 1944. április 29., 4.

és margarint, április 30-a után pedig cukrot. A zsidók külön élelmiszerjegyeket kapnak, amelyekre külön fejadagot fognak kiszolgálni.¹⁶⁵ A közellátásügyi miniszter közölte a hadiüzemekkel, hogy a zsidók élelmiszer-ellátását szabályozó rendelet a hadiüzemi alkalmazottakra is vonatkozik – írta a *Magyar Újság* és az *Ellenzék*. A hadiüzemi húsjegyet továbbra is megkapják a zsidók, zsírjegyet azonban nem igényelhetnek. A hadiüzem étkezdéjét május elsejétől zsidók nem vehetik igénybe.¹⁶⁶

A zsidók vagyonának bejelentési kötelezettségéről szóló 1600/1944. ME sz. rendelet 10. §-a értelmében a zsidó tulajdonosnak minden olyan szerszámot, nyersanyagot be kellett jelentenie, amely iparának gyakorlásához szükséges – adta hírül a *Keleti Újság*,¹⁶⁷ s a *Magyar Újság* szerint¹⁶⁸ bejelentési kötelezettség terhelte mindazokat a személyeket is, akik zsidó tulajdonban levő vagyontárgyat őriznek. A rendelet be nem tartásáért pénzbüntetés, elzárás, esetleg internálás járt.

A zsidó vagyonok bejelentésének utolsó napján dr. Császár Sámuel pénzügyigazgató-helyettes az *Ellenzék* munkatársának elmondta: a várt ötezer helyett mindaddig csak ezer zsidó vagyonbejelentés érkezett. Hozzátette, a zsidó ingatlanok bérlőinek nem kell kifizetniük a tulajdonosnak a házbért, a befizetés helyét és idejét különböző intézkedések fogják szabályozni.¹⁶⁹ A *Magyar Újság* szintén közölte a pénzügy-igazgatóságnak az illetékesekhez intézett felhívását, hogy zsidó házigazdáknak további intézkedésig ne fizesse senkinek házbért. A zsidó háztartásokban lakásért szolgálatot teljesítő családok továbbra is lakásukban maradhattak, zsidó háztartásban azonban nem teljesíthettek tovább szolgálatot, ezek lakásigénylést nyújthattak be az elsőfokú lakásügyi hatósághoz.¹⁷⁰

Kolozsváron a zsidó üzletek zár alá vétele és leltározása május első napjában ért véget. Az elsőfokú iparhatóság körültekintéssel és példás gyorsasággal végezte a munkát – számolt be az *Ellenzék*. A vagyonbejelentések átvétele is lezárult, összesen 3427 zsidó adott be vagyonbevallást. A lap szerint a zsidó üzleteket olyanok kapják majd meg, akiknek háborús érdemeik vannak, és

¹⁶⁵ Zsidóknak minősülő egyének élelmiszerellátása, *Keleti Újság*, 27. évf., 96. sz., 1944. április 29., 4.

¹⁶⁶ A hadiüzemi alkalmazottakra is vonatkozik a zsidók élelmiszerellátásának [sic!] szabályozó rendelkezés, *Magyar Újság*, 12. évf., 97. sz., 1944. május 1., 2.

¹⁶⁷ A zsidó iparosok nyersanyag- és szerszámkészletükről is bejelentést kötelesek tenni, *Keleti Újság*, 27. évf., 96. sz., 1944. április 29., 4.

¹⁶⁸ Elnézés nélkül alkalmazzák a megtorló rendelkezéseket a zsidó vagyonok rejtegetőivel szemben, *Magyar Újság*, 12. évf., 96. sz., 1944. április 29., 5.

¹⁶⁹ Ne fizessek a háztulajdonos kezeihez a lakbért a zsidó tulajdonban lévő ingatlanok bérlői. A mai napon még elfogadja a pénzügyigazgatóság a zsidók vagyonbejelentését, *Ellenzék*, 65. évf., 97. sz., 1944. május 1., 3.

¹⁷⁰ Zsidó háztulajdonos nem veheti át a májusra esedékes házbért, *Magyar Újság*, 12. évf., 97. sz., 1944. május 1., 4.

akik rászorulnak, de leginkább olyanok, akik értenek is az üzlethez.¹⁷¹ A *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* szerint Kolozsváron 358 üzletet és hozzávetőleg 100 ügynökséget zártak be. A leltározás befejeztével az elsőfokú iparhatóság azonnal felhívta a zsidó kereskedők figyelmét, hogy üzleteik kulcsait szolgáltatassák be az iparhatósághoz.¹⁷² Az *Ellenzék* május 4-i írása szerint az iparhatósághoz 456 igénylés érkezett, az igénylők közül hozzávetőleg háromszázan rendelkeztek megfelelő képesítéssel.¹⁷³ Május 16-ig a Kolozsváron lezárt 400 üzletre mintegy 1500 igénylést nyújtottak be.¹⁷⁴ A zárolt zsidó vagyonokkal kapcsolatban a lap közölte az egyik bukaresti közgazdasági lap hírért, miszerint „a kormányzat gondoskodik arról, hogy az arra érdemes megfelelő szellemi és anyagi felkészültséggel rendelkező becsületes, dolgozni szándékozó és elsősorban az országeránt áldozatot hozó emberek jussanak a zsidó vagyონrészhez”.¹⁷⁵

Az 1600/1944. ME sz. rendelet VIII. szakasza értelmében „zsidó 3000 pengőt, illetve kereskedelmi vagy ipari vállalat üzemeltetése esetén az előző évi forgalom 5 százalékát meghaladó készpénzt kezei között nem tarthat”.¹⁷⁶ Az említett összeget meghaladó készpénzt a tulajdonosnak zárolt letétbe kell helyeznie a Pénzügyi Központ kötelekébe tartozó pénzügyi letétnél vagy a postatakarék-pénztárnál – tájékoztatott az *Ellenzék*. A lap rámutatott, hogy a rendelet végrehajtását a hatóságok szigorúan ellenőrzik, azokat pedig, akik nem tartják be a rendelkezéseket, internálják, s készpénzüket elkobozzák.¹⁷⁷

A kolozsvári pénzügy-igazgatósághoz négyezer zsidó vagyonbejelentés érkezett – számolt be a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság*. A keresztények zsidókkal szembeni követeléseire vonatkozóan még nincs rendelkezés, mondta Kalith András pénzügyigazgató, majd hozzátette: „a zsidó vagyonok zárolása nem hozhat hátrányos helyzetbe egyetlen keresztény embert sem.”¹⁷⁸ Mivel

¹⁷¹ Tegnap 358 zsidó üzletet leltároztak és 3427 zsidó adott be vagyonbevallást Kolozsváron. Az I. fokú iparhatósághoz sürgősen be kell adni az üzleti leltárokat és kulcsokat, *Ellenzék*, 65. évf., 98. sz., 1944. május 2., 5.

¹⁷² Az iparhatóság felhívása a zsidó kereskedőkhöz, *Magyar Újság*, 12. évf., 98. sz., 1944. május 2., 2.

¹⁷³ Kolozsváron 456 zsidó üzletre jelentettek be igényt az I. fokú iparhatóságnál, *Ellenzék*, 65. évf., 100. sz., 1944. május 4., 5.

¹⁷⁴ Kolozsváron 400 zsidó üzletre nem kevesebb mint 1500 igénylő tart számat, *Ellenzék*, 65. évf., 110. sz., 1944. május 16., 5.

¹⁷⁵ Döntőbizottság oldja meg a zárolt zsidó vagyonok pénzügyi problémáit, *Ellenzék*, 65. évf., 101. sz., 1944. május 5., 7.

¹⁷⁶ Zsidónak nyilvánított személy 3000 pengőn felüli összeget nem tarthat magánál, *Ellenzék*, 65. évf., 100. sz., 1944. május 4., 3.

¹⁷⁷ A zsidók kötelesek 3000 pengőn felüli készpénzüket a zárolt számlára befizetni, *Ellenzék*, 65. évf., 101. sz., 1944. május 5., 4.

¹⁷⁸ V. L.: Huszonöt kisegítő munkaerőt állított be a pénzügyigazgatóság a négyezer zsidó vagyonbejelentés feldolgozására. Rövidesen rendelet várható a zárolt zsidó vagyonokkal szembeni követelések szabályozására – mondotta Kalith András pénzügyigazgató, *Keleti Újság*, 27. évf., 101. sz., 1944. május 5., 3.

számos keresztény cégnek, magánszemélynek, valamint közintézményeknek „jelentős követeléseik vannak zsidóktól, a gazdasági körök olyan intézkedést tartanak szükségesnek, amely a zsidó vagyon bejelentése mellett a zsidó köz- és magántartozások bejelentését is kötelezővé tenné” – tájékoztatott az *Ellenzék*. Becslések szerint a zsidók adótartozásai több milliő pengőre rúgnak. Szükséges egy olyan központi szervezet létrehozása, amely gondoskodna a zsidók köz- és magánjellegű tartozásainak kifizetéséről. Erre nézve gazdasági érdekeltségek már terveket is készítettek.¹⁷⁹

A zsidóellenes intézkedések eredményesebb végrehajtása érdekében a legújabb rendelkezések pontosan meghatározzák a zsidó és a nem zsidó fogalmát – közölte a *Magyar Újság*, a *Keleti Újság*, illetve az *Ellenzék*. A félvér zsidókat két osztályba sorolták: az első kategóriába azok tartoznak, akiknek szülei házasságkötésük idején keresztények voltak (a zsidó szülő is, a nem zsidó is). A lap szerint az ilyen félvér teljes jogú nem zsidónak minősül, akkor is, ha zsidóval köt házasságot. A második csoportba azok tartoztak, akik ugyan kereszténynek születtek, vagy hétéves koruk előtt átkeresztelkedtek, de zsidó származású szülőjük egyáltalán nem, vagy csak a házasságkötést követően vált kereszténnyé. Ezek a félvérek csak abban az esetben minősültek nem zsidónak, ha nem kötöttek házasságot zsidóval. Azok, akik csak hetedik születésnapjukat követően lettek keresztények, zsidónak minősültek.¹⁸⁰

A *Magyar Újság* május 6-án adta közre a *Budapesti Közlöny* rendeletét a zsidók hasznot hajtó jogosítványainak megszüntetéséről. „Az engedélyek, vagy jogosítványok megvonását a hatóságok legfeljebb 60 nap alatt kötelesek végrehajtani.” Az üzlethelyiségeket és árukészleteket be kellett jelenteni, tilos volt azokat elidegeníteni. A rendelet hatálya alá estek mindazok, akik az 1210/1944. ME sz. rendelet alapján zsidónak minősültek.¹⁸¹ A rendeletről a *Keleti Újság* szintén beszámolt.

A *Magyar Nép* írása szerint „Kolozsvártól Sepsiszentgyörgyig és Kalotaszentkirálytól Uzonig mindenütt zsidómentesek már a kereskedések”. Budapestet „egyetlen nap alatt tizennyolcezer zsidó boltot zártak be. [...] Hát ezért nem jutott a magyar fogyasztónak a fontos árucikkekéből...”, ezért kellett a magyaroknak nélkülözniük, kivéve az „Aladárokat”, akik „pénzért vállalták nemzetük érdekének elárulását”, fedezve a zsidókat a hatóságok előtt. Ők és a zsidók „felhabzsolták a magyar munkás, a magyar iparos, a magyar író és művész, a magyar tisztviselőréteg kisjövedelmű rétegei elől az árucikkeket”, de „lejár az ő idejük és eltűnnek végre a magyar közéletből [...] senkinek sem fog fájni érettük a szíve”.¹⁸²

¹⁷⁹ Mi lesz a zsidók köz- és magánjellegű tartozásaival?, *Ellenzék*, 65. évf., 101. sz., 1944. május 5., 2.

¹⁸⁰ Két jogi csoportba osztják a félvér zsidókat, *Ellenzék*, 65. évf., 101. sz., 1944. május 5., 5.

¹⁸¹ Hatvan napon belül megszűnik a zsidók minden hasznalhajtó jogosítványa, *Magyar Újság*, 12. évf., 102. sz., 1944. május 6., 3.

¹⁸² Bezárták a zsidó boltokat, *Magyar Nép*, 24. évf., 19. sz., 1944. május 6., 298.

A zsidók gyógyszerértési jogosítványának rendezéséről szóló 1370/1944. ME sz. rendelet 3. §-a alapján a belügyminiszter 190 zsidó gyógyszerértésre hirdetett pályázatot – számolt be május 6-án az *Ellenzék*. A gyógyszerértési jogosítvány elnyeréséért mindazok a magyar állampolgárságú gyógyszerészek pályázhattak, akik az előírt törvényes feltételeknek megfeleltek.¹⁸³

Május 6-án a *Keleti Újság* arról tájékoztatót, hogy a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter rendeletet adott ki, amely alapján a zsidó üzletekben április 21-e előtt megrendelt árut, valamint a javításra beadott tárgyakat ki kell szolgáltatni. „Azok a zsidó kereskedők, akiket a rendelkezés érint, kötelesek üzletükben május 8-tól 20-ig reggel 7 és 9 óra között félig lehúzott redőny mögött a jogosultak rendelkezésére állni.”¹⁸⁴ A *Magyar Újság* május 8-án számolt be a rendelkezésről.

Hosszú ideig nem volt egyértelmű, hogy kik azok, akikre a zsidóellenes rendelkezések nem vonatkoznak. Az *Ellenzék* és a *Magyar Újság* közölte a minisztérium rendeletét, amely egységesítette a zsidókra megállapított személyi kivételeket. A rendelet értelmében két személyi köréről volt szó:

A kivételezett személyek szűkebb köre mentesül a közszolgálati és ügyvédi rendelet, a sajtókamarai, színművészeti és filmművészeti kamarai egyes rendelkezések alól, továbbá a rádió rendeletnek, a gyógyszerértési jogosítványokra vonatkozó rendeletnek, a zsidó vagyonzárlati rendeletnek, az egyesületi rendeletnek, az értelmi-ségi alkalmazáson kívül a hasznot hajtó jogosítványokra vonatkozó rendeletnek a zsidókra megállapított rendelkezései alól.¹⁸⁵

Ebbe a kategóriába tartoznak azok, akiket az első világháborúban arany, vagy legalább kétszer ezüst vitézségi éremmel tüntettek ki, vagy III. osztályú Vaskorona-renddel, vagy ennél magasabb, de ugyancsak kardokkal ékesített kitüntetéssel jutalmazták. A kivételezés a kitüntetett feleségére vagy özvegyére és gyermekére is érvényes volt. Az első világháború vagy katonai szolgálat következtében 100 vagy 75%-os hadirokkant, valamint a vele együtt élő felesége, özvegye és gyermeke is kivételezett, ha a hadirokkant 1939. január 1-jén életben volt. Felmentést kaphatott továbbá az, aki az Országos Vitézi Széktől, a felvidéki minisztertől, Kárpátalja kormányzóbiztosától vagy a miniszterelnöktől mentesítést kapott. Mentésben részesülhettek a hadi-özvegyek és -árvák. A kivételezettek ezen első csoportjába tartoztak végül azok a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok, akik állampol-

¹⁸³ Százkilencven zsidó gyógyszerértésre hirdet pályázatot a belügyminiszter, *Ellenzék*, 65. évf., 102. sz., 1944. május 6., 2.

¹⁸⁴ Rendelet a zsidó üzletekben levő idegen tulajdonú áruk kiadásáról. Az érdekelt zsidó kereskedők kötelesek május 8-tól 20-ig reggel 7 és 9 óra között rendelkezésre állni, *Keleti Újság*, 27. évf., 103. sz., 1944. május 7., 5.

¹⁸⁵ Egységesítették a zsidókra megállapított személyi kivételeket rögzítő rendeleteket, *Ellenzék*, 65. évf., 108. sz., 1944. május 13., 5.

gárságukat a KEOKH által kiállított tanúsítvánnyal igazolták. A mentesített személy által 1914. március 22. után kötött házasság a házastársat és az ebből a házasságból származó gyermeket nem mentesítette. „A kivételezett személyek tágabb köre mentesül a sárga csillag viselésére” és az azzal járó megszorító intézkedések alól.¹⁸⁶

Kolozsváron május 13-án elkezdődött a lezárt zsidó lakások leltározása – tudósított az *Ellenzék*. A város polgármestere a kirendelt tisztviselőknek gyűlés keretében vázolta a leltározás módját, a leltárok felvételének formáit.¹⁸⁷

A zsidó üzemek további működtetése érdekében az iparügyi miniszter keresztény vezetőt rendelhetett ki a vállalat élére – adta hírül az *Ellenzék* és a *Magyar Újság*. A vezető általában a vállalat vezető állást betöltő keresztény alkalmazottai közül került ki. Több kisebb vállalatnak közös vezetője is lehetett. „A rendeletet az egyéni zsidóvállalatokra és a korlátolt felelősségű, közkereseti és betéti társaságokra kell alkalmazni, utóbbiakra akkor, ha legálább egy tagjuk zsidó.”¹⁸⁸

A *Keleti Újságban* és a *Magyar Újságban* volt olvasható, hogy a magyar királyi postahivatal kolozsvári igazgatója hirdetményt tett közzé, miszerint a zsidó rádiótulajdonosoknak május 17. és 20. között be kell szolgáltatniuk készülékeiket. A készülékeknek üzemképeseknek kell lenniük. A bizottság a beszolgáltatott rádiókészülékeket átveszi, róluk elismervényt ad. A kivételezett zsidók nem voltak kötelesek beszolgáltatni készülékeiket. A rendelet be nem tartását hat hónapig terjedő elzárással büntethették.¹⁸⁹ A rádiókészülékek beszolgáltatására három napot jelöltek ki. Első nap mindössze 25 rádiót szolgáltattak be a zsidók – tudták meg az olvasók a *Keleti Újság*ból. A zár alá vett lakásokban maradt rádiókat a városi hatóságok a postaigazgatóság rendelkezésére bocsátották. Kolozsváron mintegy 2500-3000 rádió volt zsidó tulajdonban.¹⁹⁰

Az *Ellenzék* május 19-i száma beszámolt vitéz Jaross Andor belügyminiszter Nagyváradon mondott beszédéről, amelyben említést tett az új, zsidómentes szocialista Nagyváradról, majd a zsidóktól elkobzott vagyon sorsát vázolta. Mint elmondta, „azt bele kell építeni a nemzeti gazdálkodás vérkeringésébe, úgy, hogy minden becsületes dolgozó magyarnak jusson

¹⁸⁶ Kikre vonatkozik a kivételezés az új zsidórendeletek alól? A belügyminiszter egységesen szabályozta a kivételezési rendelkezéseket, *Magyar Újság*, 12. évf., 108. sz., 1944. május 13., 3.

¹⁸⁷ Ma kezdik meg Kolozsváron a lezárt zsidó lakásokban lévő ingóságok leltározását, *Ellenzék*, 65. évf., 108. sz., 1944. május 13., 8.

¹⁸⁸ Megjelent a rendelet a zsidó üzemek élére állítandó vállalati vezetők kirendeléséről, *Magyar Újság*, 12. évf., 110. sz., 1944. május 16., 5.

¹⁸⁹ Május 17-én kezdődik Kolozsváron a zsidók rádiójának beszolgáltatása, *Keleti Újság*, 27. évf., 110. sz., 1944. május 16., 3.

¹⁹⁰ Első nap csak 25 zsidó rádiót szolgáltattak be Kolozsváron, *Keleti Újság*, 27. évf., 112. sz., 1944. május 18., 8.

belőle”.¹⁹¹ A cikk említést tett továbbá a *Budapesti Közlöny*ben megjelent, a zsidók szabadalmi ügyvivői jogosítványának visszavonásáról szóló 24.200/1944. IpM sz. rendeletről. Eszerint

...akinek szabadalmi ügyvivői jogosítványa van, köteles 8 nap alatt a szabadalmi bíróság elnökénél benyújtandó illetékmentes beadványban bejelenteni, hogy a vonatkozó rendelkezések értelmében zsidó-e és ha zsidó, valamely kivételező rendelkezés alá tartozik-e.

A *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* a zsidók hasznot hajtó jogosítványainak megszüntetéséről szóló rendeletről tett említést egy-egy rövid hírben.

A vagyonbejelentések során a zsidóknak azt is fel kellett tüntetniük, hogy melyik hitelintézetben van pánccélrekeszük – adta hírül az *Ellenzék*. Ezeket az 1600/1944. ME sz. rendelet értelmében a hitelintézeteknek zárva kellett tartaniuk, a pénzügyminiszter azonban felhatalmazást kapott leltározásukra. A leltározást a Pénzügyintézeti Központ, a Pénzügyminisztérium, valamint az érdekelt pénzügyintézet egy-egy képviselőjéből álló csoport kellett hogy elvégezze.¹⁹² Május végéig voltak kötelesek bejelenteni vagyonukat azok a zsidók is, akik eddigi mentessége az 1730/1944. ME sz. rendelettel megszünt¹⁹³ – tájékoztatott a *Keleti Újság*.

Mind a *Magyar Újság*, mind pedig a *Keleti Újság* beszámolt arról, hogy Kolozsváron május utolsó harmadában megkezdtek a lezárt zsidó lakások leltározását. A leltározással a minisztertanács a pénzügyminisztert bízta meg, a pénzügyminiszter pedig a pénzügyőrségre ruházta a feladatot. Az üresen maradt zsidó lakások kiutalását május 26-án kezdik meg – helyezték kilátásba –, és csak a legindokoltabb esetekben utalnak ki lakásokat. Akinek megfelelő lakása van, hiába igényel zsidó lakást.¹⁹⁴ A lapok arról is említést tettek, hogy a zsidó vagyonbejelentések határidejének lejártáig 3400 személy tett bejelentést a pénzügy-igazgatóságnál. A pénzügy-igazgatóság megállapította, hogy a 3400 bejelentett vagyon értéke 94 millió pengő.¹⁹⁵ A két lap

¹⁹¹ Jaross belügyminiszter a zsidó vagyonok sorsáról, a belső ellenségről, a közigazgatás céljáról és a háborús helyzetéről nyilatkozott Nagyváradon, *Ellenzék*, 65. évf., 112. sz., 1944. május 19., 3.

¹⁹² A jövő hét folyamán felnyitják és leltározzák a zsidó bankok séfjeit [sic!], *Ellenzék*, 65. évf., 112. sz., 1944. május 19., 6.

¹⁹³ A kivételezés hatálya alól kivett zsidó kategóriákra kiterjednek a zsidó rendeletek, *Keleti Újság*, 27. évf., 113. sz., 1944. május 20., 8.

¹⁹⁴ Május 26-án kezdik meg Kolozsváron a zsidó lakások kiutalását. Nagyzási mánia nem ok lakásigénylésre. Kolozsváron 3400 zsidó vagyont jelentettek be 94 millió pengő értékben, *Keleti Újság*, 27. évf., 114. sz., 1944. május 21., 3.

¹⁹⁵ 94 millió pengő értékű vagyonról tett vallomást 3400 kolozsvári zsidó. A zsidó vagyon megőrzésével a pénzügyminisztert bízta meg a minisztertanács. Május 26-án kezdik meg Kolozsváron a zsidó lakások kiutalását, *Magyar Újság*, 12. évf., 114. sz., 1944. május 22., 3.

hírt közölt a *Budapesti Közlöny*ben megjelent a kereskedelem- és közlekedési miniszter által kiadott, a zsidók hasznot hajtó jogosítványainak megszüntetéséről szóló rendeletről. Május 4-e után hasznot hajtó jogosítványt zsidónak kiadni nem volt szabad, a kiadott engedélyeket pedig be kell vonni. A rendelet értelmében „zsidónak kell tekinteni minden olyan közkereseti, betéti és korlátozott felelősségű társaságot, amelynek legalább egy zsidó tagja van”.¹⁹⁶ A bejelentést a mentesített zsidóknak is meg kell tenniük az engedélyt kiadó hatóságnál. Az *Ellenzék*ben megjelent egyik hír szerint a hasznot hajtó jogosítvánnyal rendelkező zsidók június 1-jéig kötelesek bejelentést tenni az engedélyt kibocsátó hatóságnál, és bejelentési kötelezettség terheli a mentesített zsidókat is.¹⁹⁷

A kolozsvári pénzügy-igazgatóság felhívta azok figyelmét, akik március 22-e után „bármilyen címen szerzett” zsidó vagyont vagy értéktárgyat „birtokukban vagy őrizetükben tartanak”, hogy május 31-ig az illetékes pénzügyőri szakasznál jelentsék be – közölte a *Keleti Újság*. A bejelentett tárgyakat a birtoklóknak épségben kellett megőrizniük.¹⁹⁸ A kolozsvári zsidó lakásokban és üzletekben maradt ingóságok leltározását Kalith András pénzügyigazgató ellenőrzi – adta hírül az *Ellenzék*. A lap kifejtette: kormány még nem döntött a leltárba vett vagyontárgyak értékesítési módjáról. A pénzügy-igazgatóság emiatt ismételten felhívta a zsidó vagyontárgyakat birtokló személyek figyelmét, hogy azokat szolgáltatassák be, ellenkező esetben házkutatásra is sor kerülhet.¹⁹⁹ Május 27-én a *Keleti Újság*, a kereskedelem- és közlekedési miniszter által kiadott rendeletre hivatkozva, hírben közölte, hogy a bezárt zsidó üzlethelyiségeket igénybe vehetik magyar keresztény kereskedők, amennyiben azokban nincs árukészlet.²⁰⁰

Az *Ellenzék* 1944. május 31-i száma arról számolt be, hogy a pénzügy-igazgatóság hirdetményt adott ki, amelyben közölte: „az elkülönítő táborokban elhelyezett zsidóknak az ország területén bárhol található, tehát minden ingó és ingatlan vagyona a magyar állam kizárólagos tulajdonába ment át.”²⁰¹

¹⁹⁶ Június 1-ig minden iparjogosítványos zsidó bejelentést köteles tenni. Zsidónak tekintik azt a közkereseti társaságot, amelynek egy zsidó tagja van, *Keleti Újság*, 27. évf., 116. sz., 1944. május 24., 8.

¹⁹⁷ Június 15-ig az összes zsidó iparjogosítványokat be kell vonni, *Ellenzék*, 65. évf., 116. sz., 1944. május 24., 5.

¹⁹⁸ Május 31-ig be kell jelenteni az őrizetben tartott zsidó ingóságokat, *Keleti Újság*, 27. évf., 117. sz., 1944. május 25., 7.

¹⁹⁹ Zsidó vagyontárgyakat semmilyen címen sem lehet igényelni. Elrejtett zsidó vagyontárgyak felkutatása érdekében sor kerülhet házkutatásokra is, *Ellenzék*, 65. évf., 119. sz., 1944. május 27., 5.

²⁰⁰ Igénybevehető az üresen álló zsidó üzlethelyiségek, *Keleti Újság*, 27. évf., 119. sz., 1944. május 27., 6.

²⁰¹ A pénzügyigazgatóság felhívása. Mindenkinek be kell jelentenie jún. 5-ig a birtokában lévő zsidó vagyontárgyakat, *Ellenzék*, 65. évf., 121. sz., 1944. május 31., 2.

1944 júniusától a *Magyar Népb*ben is megjelent néhány cikk a zsidók gazdasági kifosztásáról. A lap június 3-i tájékoztatása szerint kiderült, hogy az ország lakosságának csupán 7%-a az ország vagyonának több mint 40%-át birtokolta. Ez az arány a lap szerint a bejelentett zsidó vagyonok ellenőrzéséből adódott.

Ha minden titkos zsidóvagyonot sikerül felkutatni s ha ehhez hozzászámítjuk a külföldre lopott, de a magyar munkás és a magyar földműves izzadságán keresett összegeket, akkor talán ez a szám eléri a hatvan százalékot is.²⁰²

Egy zsidónak tehát 15-16-szor akkora vagyona volt, mint egy magyarnak – mutatott rá a hetilap.

A lap arról is beszámolt, hogy az olasz kormány kiadta az új fajvédelmi törvény alapján hozott első zsidóellenes rendelkezéseket. Firenzében „a város 1600 zsidó lakosa közül 500-at internálótáborba vittek, a többi pedig rendőri felügyelet alá helyezték”. Elkobozták a firenzei zsidók 500 millió líra értékű vagyonát. A házkutatások során számos értéktárgyat találtak. Eddig 701 zsidótól vették el a földbirtokot, összesen mintegy 30 ezer hektárt.²⁰³

Az 1520/1944. ME sz. rendelet 5. §-a értelmében a belügyminiszter feloszlatta a magyarországi zsidó egyesületek nagy részét, és elrendelte az egyesületek vagyonának és tartozásainak megállapítását, valamint a vagyontárgyak zár alá vételét – tájékoztatta a *Magyar Népb*. A tartozások rendezését követően megmaradt vagyont a Magyarországi Zsidók Szövetsége kapta meg, a feloszlattott egyesületek irat- és könyvtárát pedig a Zsidókérdést Kutató Intézethez juttatta.²⁰⁴ A Magyar Zsidók Palesztina Szövetségének feloszlátásáról a *Magyar Újság* már május 2-i számában beszámolt.²⁰⁵

Július 15-én a *Magyar Népb* Vitéz Turvölgyi Albert miniszteri tanácsos nyilatkozatáról tudósított. A tanácsos elmondta, a közeljövőben rendelet jelenik meg a zsidók vagyonának igénybeviteléről és kezeléséről. A zsidóvagyonok „gazdaságos felhasználásával fedezni kell a háború költségeit, helyrehozni a bombakárokat és teljesíteni a magyar fajta megerősítését célzó köteleességeket”.²⁰⁶ A lap tájékoztatása szerint a minisztertanács Sztójay Döme elnökletével elfogadta a lezárt zsidó üzletekben levő árukészletek és berendezési tárgyak értékesítéséről szóló rendeletet.²⁰⁷ A hónap végén a kormány ismét

²⁰² *Magyar Népb*, 24. évf., 23. sz., 1944. június 3., 362.

²⁰³ A zsidó vagyonok lefoglalása Olaszországban, *Magyar Népb*, 24. évf., 25. sz., 1944. június 17., 407.

²⁰⁴ Rendelkezés a feloszlott zsidó egyesületek vagyonának sorsáról, *Magyar Népb*, 24. évf., 25. sz., 1944. június 17., 407.

²⁰⁵ Újpesten is elkülönítik a zsidókat, *Magyar Újság*, 12. évf., 98. sz., 1944. május 2., 2.

²⁰⁶ Vitéz Turvölgyi Albert dr. kormánybiztos nyilatkozott a zsidóvagyonok felhasználásáról, *Magyar Népb*, 24. évf., 29. sz., 1944. július 15., 468.

²⁰⁷ *Magyar Népb*, 24. évf., 30. sz., 1944. július 22., 483.

minisztertanácsot tartott, amelyen napirendi pontként szerepelt a zsidóvagyonok kérdése. A kormánybiztosok feladatukra kapták az elrejtett és be nem jelentett zsidó vagyonok felkutatását. A kormánybiztosok szükség esetén a zár alá vett zsidó üzletek árukészleteit és egyéb zsidó ingóságokat értékesíthettek.²⁰⁸

A néplap szeptember 9-i cikke szerint a zsidóvagyonok bejelentését és zár alá vételét szabályozó 1600/1944. ME sz. rendelet kimondta, hogy a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, az iparügyi miniszter vagy az általa megbízott hatóság elrendelheti a zsidó kereskedelmi és ipari vállalatok zár alá vételét, az üzlet további vezetésére vállalati vezetőt rendelhet ki. A rendelet értelmében az ipar gyakorlására vonatkozó iparendelvényekhez a földművelésügyi miniszter hozzájárulásával lehet hozzájutni.²⁰⁹

A harmadik zsidótörvény

A széles körben „harmadik zsidótörvény”-ként ismert jogszabályt, az 1941. évi XV. törvénycikket 1941. július 1-je és augusztus 8-a között fogadták el Budapesten, s törvényerőre augusztus 8-án emelkedett.

A *Magyar Nép* már 1940. október 12-én említést tett a harmadik zsidótörvényről. Teleki Pál miniszterelnök kijelentette: „a zsidótörvényt érthetőbbé és világosabbá kell tenni.” A kormány tudomást szerzett arról, hogy „az érdekeltek sorozatosan kijátszák [sic!] a zsidótörvény hézagos rendelkezéseit, sőt azt az egész zsidóság tervszerűen kisémmizzi”.²¹⁰ Egy másik, 1941-es cikk Antal István államtitkár egyik beszédéről számolt be, amelyben kifejtette, a kormány politikája külpolitikai téren a tengelybarátságra, míg a belpolitikában a nép- és fajvédelemre épül. Az államtitkár kijelentette, szükség van a harmadik zsidótörvényre, mivel „az eddigi jogszabályok végrehajtásuk során sok tekintetben végrehajthatatlanoknak bizonyultak, de azért is, mert a zsidóság soha sem tanúsított kellő megértést a mérsékelt rendezés iránt. [...] Új szellemiségre, új erkölcsiségre és új módszerekre van szükség” – fogalmazott Antal István.²¹¹

Az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* július 1-jén a képviselőház üléséről számolt be, amelyen a házassági törvény módosításáról szóló javaslatot is tárgyalták. A javaslatot Bocsfy Kálmán ismertette. Beszédében említést tett a zsidóság faji különállóságáról, és hangoztatta a zsidók és nem zsidók közötti vérkeveredés megakadályozásának szükségességét. Kifejtette: a javaslat faji alapon határozza meg, hogy ki számít zsidónak. A képviselőház a következő ülés

²⁰⁸ *Magyar Nép*, 24. évf., 31. sz., 1944. július 29., 495.

²⁰⁹ A zsidó tejipari vállalatokhoz a földművelésügyi miniszter rendeli ki a vállalati vezetőket, *Magyar Nép*, 24. évf., 37. sz., 1944. szeptember 9., 565.

²¹⁰ Harmadik zsidótörvény készül, *Magyar Nép*, 20. évf., 41. sz., 1940. október 12., 584.

²¹¹ Szükség van a harmadik zsidótörvényre! – mondotta Antal István államtitkár, *Magyar Nép*, 21. évf., 14. sz., 1941. április 5., 215.

napirendi pontjaként tűzte ki a házassági törvényjavaslat tárgyalását.²¹² Július 2-án a napilapok a házassági törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásának folytatásáról tudósítottak. Az ülésen Maróthy nyilaskeresztes képviselő kifejtette, a házassági törvényjavaslat a zsidókérdés megoldását nem hozza közelebb. Sipeky-Balás Károly kormánypárti képviselő helyesnek tartotta a javaslatot. Elmondta, a jogszabály legfontosabb része a zsidók és nem zsidók közötti házasság megakadályozása. „Ez a magyarság életproblémája. Itt el kell tekinteni az egyéni érdekektől, mert örök magyar érdekekről van szó. Ez a kérdés Magyarországon sokkal életbevágóbb, mint Európa bármely más részén” – fejtette ki Sipeky. A tilalomnak a házasságon kívüli nemi kapcsolatokra is ki kell terjednie.²¹³ „Keresztény nőre megalázó, ha zsidótól van gyermeke” – idézte az *Ellenzék* is Sipekyt. Vargha Béla, a kisgazdapárt vezérszónoka hangoztatta, hogy „a legszigorúbban büntetni kell a zsidó és nemzsidó közötti házasságon kívüli viszonyt”. A félvérek kérdésében a javaslat ellen foglalt állást. Említést tett arról, hogy a kormányzónak kivételezési jogot kellene adni.²¹⁴

Paál Árpád, az Erdélyi Párt szónoka elmondta, hogy a keresztény–zsidó házasságokat meg kell tiltani. Olyan intézkedés meghozását kérte, amely meghatározza, hogy félvérek csak keresztényekkel köthetnek házasságot. Követelte továbbá, hogy csak akkor minősítsenek valakit zsidónak, ha annak legalább három nagyszülője zsidó származású – tájékoztatott a *Keleti Újság*.

1941. július 3-án mind az *Ellenzék*, mind a *Keleti Újság*, mind pedig a *Magyar Újság* a képviselőház üléséről cikkezett. Az ülés eredményeképpen a képviselők általánosságban elfogadták a házassági törvény módosításáról szóló javaslatot. A *Keleti Újság* kiemelve idézte Radocsay László igazságügy-miniszter beszédét, amelyben a házassági törvény szükségessége mellett értelt:

A zsidóság a házasságok révén tudott beférkőzni a magyar társadalmi rétegekbe és azokat saját szellemisége szerint befolyásolta. Az az asszimilációs kísérlet, amely 1894-ben megindult, nem vezetett eredményre. Különösen a közép- és a felsőbb társadalmi osztályokban gyakorolt a zsidóság befolyást és itt van a veszedelem. A zsidó szellemiség annyira elterjedt, hogy a század elejétől kezdve teljesen elnyomta a tradicionális magyar szellemiséget, amelyet maradinak tüntetett fel és a modern európai kulturális fejlődés meggátlójának. Csak az irodalomra, színházra,

²¹² A Ház általánosságban elfogadta az ügyvédekre vonatkozó törvényjavaslatot. „A javaslat lényege az, hogy az ügyvédi kamarai választásokra alkalmazni lehessen.” Tanúsítványt a magyar fajközösség tagjainak, *Ellenzék*, 62. évf., 148. sz., 1941. július 1., 5.

²¹³ Nagy vita a képviselőházban a fajvédelmi javaslatok körül. Az Erdélyi Párt elfogadta a javaslatot, *Keleti Újság*, 24. évf., 148. sz., 1941. július 2., 5.

²¹⁴ Óriási érdeklődés mellett kezdte meg a Ház a házassági törvény vitáját. Paál Árpád, az Erdélyi Párt vezérszónoka a zsidókérdésről, *Ellenzék*, 62. évf., 149. sz., 1941. július 2., 5.

zenére kell gondolni és mindnyájan tudjuk, hogy a zsidóság, a zsidó szellemiség milyen szerepet játszott.²¹⁵

Radocsay László igazságügy-miniszter kifejtette: „a javaslat alapgondolata a nemzeti közösséget szolgálja.”²¹⁶ Kijelentette, biztosítja a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat díjtalanosságát. A házassági törvény nem engedte meg a zsidók és nem zsidók házasságának visszamenőleg történő felbontását. „A nemzeti lélek megvédése szempontjából elkerülhetetlenül szükséges ennek a törvénynek a meghozatala.” A javaslat faji alapon áll, a faji meghatározás az izraelita hitfelekezethez való tartozás szerint történik, de „másként meghatározni a zsidó fajiságot nem lehet, mint leszármazással” – állt az *Ellenzékben*. A házassági törvényt módosító javaslat kitért arra, hogy ki tekinthető zsidónak: „az, akinek két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, de nem esik a zsidósággal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt és amellet születése idején mindkét szülője a keresztény hitfelekezet tagja volt.”²¹⁷

A *Keleti Újság* rövid véleményanyagban is tárgyalta a fajvédelem kérdését. Az írás egyetértett Radocsay László igazságügy-miniszterrel, aki „igen helyesen mutatott rá arra, hogy a mi viszonyaink között a zsidóság befolyása szempontjából a házasságon belül történő vérkeveredés a fontosabb kérdés, amelyet szabályozni kell.”²¹⁸ Az asszimilációs kísérlet nem sikerült, „a magyar társadalmat fertőzték meg zsidó szellemiséggel, ennek lelkivilágát befolyásolták károsan a zsidók”. Ez az oka annak, hogy a magyar fajvédelem faji alapon állapítja meg, hogy ki számít zsidónak, és megtiltja a magyarok és a zsidók közti vérkeveredést. Az intézkedés sokak szerint szigorú, de a magyar faj védelme érdekében elengedhetetlenül szükséges – vélekedett a *Keleti Újság*.

A továbbiakban mind a *Magyar Újság*, mind pedig a *Keleti Újság* a módosított fajvédelmi törvényjavaslat elfogadásáról tudósított:

Vitéz Zerynváry Szilárd előadó ismertette a bizottság által módosított szakaszokat. A törvényjavaslat új címe eszerint a következő: „Törvényjavaslat a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. t. c. kiegészítéséről és módosításáról”. A Ház a javaslatot a bizottsági módosításokkal részleteiben elfogadta.²¹⁹

²¹⁵ A házassági törvény a nemzeti közösséget szolgálja. Az igazságügyminiszter válasza, *Keleti Újság*, 24. évf., 149. sz., 1941. július 3., 3.

²¹⁶ A kormány magáévá tette az Erdélyi Párt álláspontját a félverek kérdésében. A Ház általánosságban elfogadta a házassági törvényt módosító javaslatot, *Ellenzék*, 62. évf., 150. sz., 1941. július 3., 5.

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ Az igazi fajvédelem, *Keleti Újság*, 24. évf., 152. sz., 1941. július 6., 7.

²¹⁹ A Ház elfogadta a házassági törvényjavaslatot, *Magyar Újság*, 9. évf., 155. sz., 1941. július 9., 2.

Az *Ellenzék* elmulasztotta ennek az eseménynek az ismertetését, az egyházak állásfoglalásáról viszont részletekbe menően tájékoztatott. Ez utóbbi témát különben a *Magyar Újság* és a *Keleti Újság* is taglalta. A lapok tájékoztatása szerint Serédi Jusztinián hercegprímás elvi okokból nem fogadta el a javaslatot, mivel az „beleütközik Isten és a természeti törvényekbe, valamint az egyéni szabadságba is, sőt valóságos erőszakot gyakorol a hívek lelkiismeretén”.²²⁰ Ravasz László református püspök szerint a javaslat 9. és 10. §-a a zsidótörvény továbbfejlesztése: „egy burkolt novelláris zsidótörvény.” A püspök kifejtette: „ez a javaslat a házassági jogba behozza a fajvédelmi gondolatot és ebben van a veszedelem lehetősége.” Kapy Béla evangélikus püspök nem fogadta el a javaslatot, attól tartva, hogy az a nemzetre és a kereszténységre nézve káros következményeket von majd maga után: „ez a javaslat a magyarságot nem erősíti, hanem gyengíti” – jelentette ki, majd így folytatta: „ez a törvény nem érinti a zsidókat, hanem kizárólag a keresztényeket érinti, azokat, akiket ez a törvény ismét zsidókká tesz.”²²¹ Csatlakozott az egyházak álláspontjához, de a törvényjavaslat módosítását terjesztette elő, miszerint „zsidó az, akinek legalább három nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született, valamint az, akinek csak két nagyszülője született ugyan az izraelita hitfelekezet tagjaként, de ő maga is 1941. óta ennek a hitfelekezetnek a tagja”.²²² Szüllő Géza úgy gondolta, a javaslat a disszimilációt segíti elő, ezért nem fogadta el – közölte az *Ellenzék*. Szüllő indítványt nyújtott be, amelyben azt kérte, hogy a magyar királyi Kúria, a magyar királyi közigazgatási bíróság, a felsőház és a képviselőház elnökéből és a belügyminiszterből álló bizottság indokolt esetben felmentést adhasson a javaslatban foglalt tilalom alól.²²³

Az *Ellenzék* július 14-i számában megjelent cikk szerint a zsidóság mindig „minden népet alacsonyabbrendűnek és csak a saját boldogulása eszközének tekintett”, ezzel vívta ki a népek ellenszenvét. „Érthető, hogy a magyarság a zsidóság törekvései ellen védekezni kezdett, s meghozta a zsidótörvényeket”, de ezek sem akadályozták meg az asszimilációt, így szükség volt a vegyes házasságokat szabályozó javaslat benyújtására.²²⁴

Mindhárom sajtókiadvány közzétette a házassági törvény 9. §-ának a módosításáról szóló javaslat képviselőház általi elfogadását. A *Magyar Újság* röviden, lényegre törően foglalta össze a képviselőház határozatát és a módo-

²²⁰ Négy egyházfő szólalt fel a Felsőházban a házassági törvény kiegészítéséről szóló javaslat vitájában, *Keleti Újság*, 24. évf., 158. sz., 1941. július 13., 12.

²²¹ Uo.

²²² Egyházfők állásfoglalása a házassági törvényjavaslat felsőházi bizottsági vitájában. Albizottságot küldtek ki a felmerült módosító indítványok összhangbahozására, *Magyar Újság*, 9. évf., 159. sz., 1941. július 14., 3.

²²³ Az egyházak állásfoglalása a házassági javaslat vitájában. A felsőház bizottságai 14 tagú albizottságot küldtek ki a házassági javaslat tanulmányozására, *Ellenzék*, 62. évf., 159. sz., 1941. július 14., 3.

²²⁴ Végleg lezárul a sorompó a zsidóság és a magyarság között, *Ellenzék*, 62. évf., 159. sz., 1941. július 14., 3.

sított rész szövegét, az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* azonban az igazságügy-miniszter fejtegetéseit is közölte, miszerint

...a magasabb társadalmi osztályok magasabb erkölcsi felfogásából, a nemzeti közösség iránt való magasabb etikai érzékéből kifolyólag a házasságon kívüli együttélések száma valószínűleg nem fog nagyobb mértékben szaporodni, mert a házassági tilalomnak nagy visszatartó ereje is lesz.²²⁵

Az új 9. § tiltotta a zsidók és a nem zsidók közötti házasságot, megengedte azonban zsidó nő házasságát külföldi állampolgárságú nem zsidóval. A javaslat értelmében nem zsidó az, „akinek két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként”, viszont

...ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született, vagy élete 7. évének betöltése előtt keresztény hitfelekezet tagjává lett és mindkét esetben az is maradt. [...] Az ilyen személynek azonban nemcsak zsidóval, de olyan nemzsidóval is tilos házasságot kötnie, akinek egy, vagy két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született.

A rendelkezés a házasságon kívül született gyermekekre is kiterjedt.²²⁶

Július 19-én a napilapok egész oldalas cikket közöltek arról, hogy a felsőház módosította és továbbküldte a képviselőháznak a házassági törvényjavaslatot. Vitéz Meskó Zoltán szerint a javaslat „egy régen fájó és a magyarságot vérséگیleg veszélyeztető helyzetet óhajt megszüntetni, és mint ilyen, a legmelegebben kell minden magyar embernek üdvözölnie”. Meglátása szerint a felsőháznak nem kellene elfogadnia az új 9. §-t, mivel az tele van kivételezésekkel.²²⁷ A felsőház 65 szavazattal 53 ellenében, módosításokkal elfogadta a javaslatot, majd visszaküldte azt a képviselőháznak.²²⁸

A *Magyar Nép* Mit parancsol a magyar faj védelme? címmel közölt cikket a házassági törvényjavaslatról. A cikk a javaslat felvetése, tárgyalása és elfogadása körüli eseményeket összegezte. Az írás szerint az igazságügy-miniszter a házassági törvénnyel kapcsolatos beszédében két fontos szempontot emelt ki: a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot, valamint a zsidók és a nem zsidók közötti vérkeveredés kérdését. A házasságot megelőző orvosi vizsgálat elengedhetetlen a faj egészségének biztosítása végett. A miniszter szerint az intézkedésnek erkölcsnevelő célja is van. Az orvosi vizsgálatot le-

²²⁵ A felsőházi egyesített bizottság módosítással fogadta el a házassági javaslatot, *Keleti Újság*, 24. évf., 160. sz., 1941. július 16., 4.

²²⁶ Uo.

²²⁷ A házassági törvény a felsőház előtt, *Keleti Újság*, 24. évf., 163. sz., 1941. július 19., 3.

²²⁸ A felsőház módosított formában fogadta el a házassági törvényjavaslatot. Serédy hercegprímás nagy feltűnést keltő beszédet mondott a javaslat vitájában, *Magyar Újság*, 9. évf., 164. sz., 1941. július 19., 4.

hetőleg úgy kell megvalósítani, hogy díjtalan vagy nagyon olcsó legyen. Zsidók és nem zsidók házasságát a fajtisztaság érdekében meg kell tiltani. A zsidók számos esetben házasság útján próbáltak a magasabb társadalmi rétegekbe jutni. Ez egyrészt vérkeveredéshez vezetett, másrészt „a zsidó szellemi befolyás” kiterjesztését eredményezte, amely „[a keresztény családokat] valósággal kibillentette egyensúlyukból, és olyan szellemi irányzatok számára tette őket fogékonnyá, amelyek a magyar lelkiségtől eredetileg teljesen távol állók”.²²⁹ Az igazságügy-miniszter kifejtette, hogy a házasságon kívül történő vérkeveredés kisebb veszéllyel jár. Hangsúlyozta a magyar faj védelmének fontosságát: a házasságkötés révén nemzetének szaporodásáról gondoskodó egyént az egyéni érdeknél magasabb nemzeti érdek kell hogy vezesse, amelyért áldozatokat is kell hozni – fogalmazott a cikk. Az egyik képviselő a házassági tervezettel kapcsolatban keresztény-zsidó különegyházak létrehozását javasolta. Mint elmondta, a 2-300 ezer főnyi „kitaszított»félvérnek«” meg kellene alakítania saját külön egyházát.²³⁰

Csak a *Magyar Újság* számolt be július 22-én arról, hogy „a képviselőház egyesített igazságügyi és közjogi bizottsága hétfő délelőtti ülésén a 9. szakasznál a Felsőházban eszközölt módosítások ellen szavazott, és a képviselőházi szöveget fogadta el. Ezután áttértek a 15. szakasz tárgyalására. Rado-csay László igazságügyminiszter felszólalása után egyhangúan a Felsőház módosításai szerint fogadták el ezt a szakaszt.”²³¹

Az országgyűlés két házának együttes bizottsága elfogadta a házassági törvényjavaslatot. Július 24-én mind a *Keleti Újság*, mind a *Magyar Újság* és az *Ellenzék* cikkezett az eseményről, idézve az 1941. évi XV. törvénycikk zsidókra vonatkozó 9., valamint 15. szakaszának új szövegét. A lapok szerint a képviselőház együttes bizottsága 24 tagú albizottságot hozott létre, amely javaslattal állt elő a fajvédelmi törvényjavaslat módosításával kapcsolatban. A javaslat új címe „a házassági jogról szóló 1894: XXXI. t. c., kiegészítéséről és módosításáról; valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről”. A jogszabály kimondta: „tilos nemzsidónak zsidóval házasságot kötni.” A javaslat 15. szakasza a tilalmi rendelkezéseket tartalmazza:

3 évig terjedő fogházzal, hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésével büntetendő az a zsidó, aki magyar honos tisztességes, nem zsidó nővel házasságon kívül nemileg közösül vagy, aki magyar honos, tisztességes nem zsidó nővel [sic!] házasságon kívül nemi közösülés céljára a maga vagy más zsidó részére megszerez vagy megszerezni törekszik.

²²⁹ Mit parancsol a magyar faj védelme?, *Magyar Nép*, 21. évf., 29. sz., 1941. július 19., 454.

²³⁰ Keresztény-zsidó különegyházak?, *Magyar Nép*, 21. évf., 29. sz., 1941. július 19., 459.

²³¹ A képviselőház az eredeti szövegben fogadta el a házassági törvényt, *Magyar Újság*, 9. évf., 166. sz., 1941. július 22., 3.

A büntetés 5 évig terjedő szabadságvesztés, ha a tettes a cselekményt csatlósággal, erőszakkal vagy fenyegetéssel hajtotta végre, ha azt hozzátartozója vagy rábízott személy ellen követte el, ha 21 évesnél fiatalabb nőről van szó, ha már büntették ilyen vétségért, és a büntetés óta nem telt el tíz év. Az együttes bizottság három tag kivételével elfogadta az albizottság javaslatát.²³² Az országgyűlés határozatáról az *Ellenzék* és a *Magyar Újság* július 25-én újabb összefoglalót közölt. A *Keleti Újság* július 27-én véleményanyagot jelentetett meg a témában, amely kifejtette:

A Bárdossy-kormány nagy politikai sikerét jelenti az, hogy a felsőház eredeti álláspontjától eltérve, elfogadta azt a szöveget, amelyben a két ház részéről kiküldött egyeztető bizottságok megállapodtak. A Bárdossy-kormánynak ez a győzelme azonban természetes és szükségszerű. Az ország lakosságának túlnyomó többsége a kormány álláspontját támogatta, mert belátta, hogy a kormány törvényjavaslata olyan fontos lépést jelent a magyar faj tisztaságának védelmében, hogy azt mindenképpen törvényerőre kell emelni. Úgy látszik a felsőház is megérezte a közvélemény állásfoglalását és dicsérendő józansággal levonta ennek a következményeit. Elállott attól, hogy ragaszkodjék azokhoz az enyhítésekhez, amelyeket a kormány eredeti javaslatával szemben indítványozott és végeredményben egy, a kormány eredeti javaslatánál szigorúbb javaslatot tett magáévá.²³³

Augusztus 9-én a *Magyar Újság* beszámolt arról, hogy az Országos Törvénytár legújabb számában megjelent a házassági jogról szóló 1894. évi XXXIV. t. c. kiegészítéséről és módosításáról szóló 1941. évi XV. törvény-cikk.²³⁴

A *Magyar Nép* csak október 18-án közölte, hogy a *Budapesti Közlönyben* megjelent rendelet alapján október 10-től életbe léptek a fajvédelmi törvény rendelkezései, amelyek egyaránt vonatkoznak a házasság előtti orvosi vizsgálatra és a házassági kölcsönre. Az 1941. évi XV. törvénycikk 16. §-a értelmében a „nem zsidó származású és valamely keresztény hitfelekezethez tartozó volt szombatos vagy ivadéka a nemzsidókkal esik egy tekintet alá”²³⁵ A szombatosok, hogy nem zsidó származásukat igazolják, az igazságügy-minisztertől tanúsítványt kérhetnek, amely mentesíti őket minden további igazolás alól a hatósági eljárások során – írta a lap.

²³² A fajgyalázás beiktatásával: Módosította a törvényhozás egyesített bizottsága a fajvédelmi törvényjavaslatot. Zsidó házasságon kívül kereszténnyel nem folytathat viszonyt, *Keleti Újság*, 24. évf., 167. sz., 1941. július 24., 8.

²³³ Végző egy vitához, *Keleti Újság*, 24. évf., 170. sz., 1941. július 27., 10.

²³⁴ Megtörtént a fajvédelmi törvény kihirdetése, *Magyar Újság*, 9. évf., 182. sz., 1941. augusztus 9., 5.

²³⁵ Életbeléptek a fajvédelmi törvény rendelkezései, *Magyar Nép*, 21. évf., 42. sz., 1941. október 18., 667.

A zsidók megkülönböztető jelzése

A *Magyar Újság* 1941 júliusában említést tett a romániai zsidó munkaszolgálatosok megkülönböztető jelzéséről. A hír szerint

...a zsidóknak balkarjukon 10 centiméteres széles sárga karszalagot kell viselniük. Volt tényleges és tartalékos tisztak a karszalagon 6 ágú sárga csillagot, a volt altisztek fehér és a volt egyéves önkéntesek vörös csillagot kötelesek viselni.²³⁶

Augusztus 12-én az újság ismét cikket közölt arról, hogy a „jassi zsidóknak” sárga Dávid-csillagot kell viselniük.²³⁷ A hír az *Ellenzék*ben is megjelent, az újság így fogalmazott:

...a jassi katonai parancsnokság elrendelte, hogy a jassi zsidók nemre és korra való tekintet nélkül balmellükön [sic!] feltűnő módon, fekete alapon hét centiméter átmérőjű sárga, hatszögletes zsidó csillagot kötelesek viselni, posztóból, vagy vászonnál.²³⁸

Az írás szerint a rendelkezés be nem tartását egy hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztéssel, valamint ezertől tízezer lejig terjedő pénzbírsággal büntették. A *Magyar Nép* a hírt csak a következő hét végén, augusztus 23-án közölte.²³⁹

A zsidók megkülönböztető jelzéséről szóló 1240/1944. ME sz. rendeletnek a hivatalos lapban történő megjelenéséről a *Magyar Újság* 1944. március 31-én tudósított. A rendelet értelmében

...minden 6-ik életévét betöltött személy nemre való tekintet nélkül köteles házon kívül felső ruhadarabjának bal mellrészén, jól láthatóan 10×10 centiméteres átmérőjű szövet-, selyem- vagy bársonyanyagból készült kanárisárgaszínű hatágú csillagot viselni.²⁴⁰

A rendelet meghatározta továbbá, hogy alkalmazása szempontjából kik minősülnek zsidónak, és kik tartoznak a kivételezettek közé, valamint szankciókat is feltüntetett, amelyekről a rendelet április 5-i hatályba lépését köve-

²³⁶ Sárga karszalagot kell viselniük a romániai zsidó munkaszolgálatosoknak, *Magyar Újság*, 9. évf., 161. sz., 1941. július 16., 6.

²³⁷ Sárga Dávid-csillagot kell viselniük a jassi zsidóknak, *Magyar Újság*, 9. évf., 184. sz., 1941. augusztus 12., 2.

²³⁸ Romániában minden 18-21 éves zsidó bevonul munkaszolgálatra, *Ellenzék*, 62. évf., 184. sz., 1941. augusztus 12., 8.

²³⁹ Romániában munkaszolgálatra hívták be a 18-21 éves zsidókat, *Magyar Nép*, 21. évf., 34. sz., 1941. augusztus 23., 537.

²⁴⁰ Április 5-től kell a zsidóknak Dávid-csillagot viselniük, *Magyar Újság*, 12. évf., 73. sz., 1944. március 31., 1.

tően, április 8-án a *Magyar Nép* is tudósított: „kihágást követ el és 2 hónapig, háború idején 6 hónapig terjedhető elzárással büntethető az, aki e rendelkezésnek eleget nem tesz.”²⁴¹

A *Keleti Újság* április 3-án, az *Ellenzék* 5-én közölte a *Pest* című budapesti napilap hírért, miszerint „a belügyminisztérium korábban kiadott rendeletére való hivatkozással közölte, hogy a zsidó jelvényt mindenkinek magának kell elkészítenie és felvarrnia.”²⁴²

A megkülönböztető jelzés hatályba lépésének napján, 1944. április 5-én, a napilapok az 1240/1944. ME sz. rendelet kiegészítéséről és módosításáról szóló jogszabály megjelenéséről cikkeztek. Eszerint a rendelet első paragrafusában foglalt rendelkezés nem terjedt ki a keresztény hitfelekezet lelkészeire, a szerzetesrendek lelkészeire, diakónusokra és diakonisszákra, a kitüntetései miatt mentesített személy feleségére, özvegyére, gyermekeire, a hadi-özvegyekre és hadiárványokra, nem zsidó személynek a vele együtt élő, keresztény felekezethez tartozó házastársára vagy özvegyére (ha a házasságból gyermek született, a kivételezés csak akkor érvényes, ha a gyermek nem zsidó), valamint Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárookra, akik állampolgárságukat a KEOKH által kiállított irattal igazolni tudták. A rendelet tisztázta továbbá, hogy a zsidóknak minden olyan nyilvános helyen viselniük kell a megkülönböztető jelzést, ahol „a közönséggel érintkezhetnek”, nem kell viszont viselniük a lakásukat magába foglaló épületen belül.²⁴³ Ezt követően az *Ellenzék* még két írásban, a *Magyar Újság* egy cikkben tisztázta, hogy mit is jelent valójában a sárga csillag viselését előíró rendelkezésben a „házon kívül” kifejezés: azt, hogy a zsidóknak minden olyan helyen viselniük kell a megkülönböztető jelzést, „ahol a közönséggel érintkeznek”, tehát munkahelyen, szórakozóhelyen, üzletekben stb.²⁴⁴

Az újságok több hírt is közöltek az 1240/1944. ME sz. rendeletet megszegő zsidók büntetéséről. A *Magyar Újság* szerint a budapesti rendőrség különböző nyilvános helyeken razziat tartott, s azokat, akik nem viselték a megkülönböztető jelzést, 150-től 4000 pengőig terjedő pénzbírsággal büntette. A cikk megjegyezte: nemfizetés esetén a pénzbüntetések megfelelő elzárásra változtathatók.²⁴⁵

Mind a *Magyar Újság*, mind a *Keleti Újság* és az *Ellenzék* hírt közölt olyan kolozsvári zsidókról, akik a sárga csillagot nem viselték, vagy nem a megfe-

²⁴¹ Rendelet a zsidók megkülönböztető jelzéséről, *Magyar Nép*, 24. évf., 15. sz., 1944. április 8., 245.

²⁴² Minden érdekeltnek magának kell elkészítenie és felvarrnia a zsidó jelvényt, *Keleti Újság*, 27. évf., 75. sz., 1944. április 2., 8.

²⁴³ Kiegészítések a zsidó csillag viseléséről szóló renDELETEH, *Keleti Újság*, 27. évf., 77. sz., 1944. április 5., 2.

²⁴⁴ Mikor és hol kell viselni a sárga csillagot, *Ellenzék*, 65. évf., 85. sz., 1944. április 17., 2.

²⁴⁵ „Sárgacsillagos” razziat tartott a budapesti rendőrség, *Magyar Újság*, 12. évf., 81. sz., 1944. április 12., 3.

lelő módon varrták fel. A hírek szerint számos zsidóra pénzbüntetést szabtak ki, de olyanok is voltak, akiket szabadságvesztésre ítélték.²⁴⁶ A *Magyar Újság* szerint négy zsidó ellen a kihágási eljárás lezárását követően internálási eljárást is indítottak.²⁴⁷ 1944. május 16-án a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* a belügyminisztériumnak a magyarsághoz intézett felhívását közölte, amely szerint ha valakinek tudomása volt olyan zsidó személyről, aki köteles lenne a sárga csillag viselésére, s azt mégsem viselte, az illetékes rendőrhatalóságnál jelentse fel.²⁴⁸ A *Magyar Nép* július 22-én közli, hogy a *Budapesti Közlöny*-ben megjelent az 1520/1944. ME sz. rendeletet módosító és kiegészítő, a zsidók önkormányzatát és érdekképviselését szabályozó 2540/1944. ME sz. rendelet, amely szerint a sárga csillag viselésére kötelesek azok a zsidók, akik keresztény felekezethez tartoznak vagy a Magyarországi Keresztény Zsidók Szövetségének tagjai.²⁴⁹

*A zsidók kiszorítása a társadalomból;
a polgári és kulturális jogok korlátozása*

A második világháború idején nemcsak hogy ellehetlenítették a zsidók megélhetését, de a társadalmi életből is igyekeztek őket kiszorítani, s ezáltal jogaik gyakorlásában is korlátozták őket. Meghatározták, hogy a nap melyik szakában közlekedhetnek az utcán, mikor vásárolhatnak, sok esetben szokásaikat, hagyományaikat sem gyakorolhatták. 1940. augusztus 10-én a *Magyar Nép* arról számolt be, hogy a földművelésügyi miniszter megtiltotta a zsidó rituális vágást, mivel az az állatokat kínozza.²⁵⁰ Romániában hasonló volt a helyzet, megtiltották a zsidóknak, hogy a kőolaj-kitermelő vidéken lakjanak,²⁵¹ de polgári jogaik gyakorlásában is korlátozták őket, hiszen a *Magyar Nép* állítása szerint a március 2-i népszavazáson, ahol a román polgárok az Antonescu által alkalmazott rendszer mellett vagy ellen szavazhattak, zsidók nem vehettek részt.²⁵²

A *Magyar Nép* 1941. február elsején, Az Erdélyi Párt Erdélyért című írásában az Erdélyi Párt megalakulásáról számolt be, amely „Erdély különleges

²⁴⁶ Zsidókat ítélt el a rendőrbíróság, mert nem viselték a sárga csillagot, *Ellenzék*, 65. évf., 89. sz., 1944. április 21., 3.

²⁴⁷ Internálásra és súlyos pénzbírságra ítélték több kolozsvári zsidót a sárga csillag nem viselése miatt, *Magyar Újság*, 12. évf., 89. sz., 1944. április 21., 4.

²⁴⁸ Fel kell jelenteni a zsidókat, ha nem viselik a sárga csillagot, *Magyar Újság*, 12. évf., 110. sz., 1944. május 16., 2.

²⁴⁹ Felállították a kikeresztelkedett zsidók szövetségét, *Magyar Nép*, 24. évf., 30. sz., 1944. július 22., 480.

²⁵⁰ Megtiltották a kóser vágást Romániában, *Magyar Nép*, 20. évf., 32. sz., 1940. augusztus 10., 472.

²⁵¹ Nem lakhatik zsidó a román petróleum vidéken, *Magyar Nép*, 20. évf., 44. sz., 1940. november 2., 629.

²⁵² Népszavazás Romániában, *Magyar Nép*, 21. évf., 10. sz., 1941. március 8., 149.

érdekeit” kívánta védeni, képviselni.²⁵³ A hetilap június 7-i számában a párt országos elnökének megválasztásáról tudósított:

A párt országos elnöke gr. Teleki Béla képviselő lett, akit igazi erdélyisége, népszerűsége, Erdély sajtós érdekeinek meggyőződéses védelme tesz méltóvá az elnöki tisztségre.²⁵⁴

A továbbiakban a cikk a párt programját ismertette, amelynek VIII. pontja a zsidósággal foglalkozott:

A román uralom alatt az erdélyi magyarság testéről önként levált zsidósággal szemben helyeslünk és sürgetünk minden olyan törvényes és kormányintézkedést, mely a kérdés általános európai rendezéséig a zsidóságot a nevelés, közvéleményalkotás és jogszolgáltatás területéről teljesen kizárja, a gazdasági életben pedig sürgős módot nyújt arra, hogy helyüket magyar szakemberek foglalhassák el.²⁵⁵

A magyarországi zsidók választási jogainak korlátozásáról július 26-án olvashattak: a Magyar Jövő Szövetség indítványt terjesztett a Debrecen és Vidéke Ipartestület előjárósági ülése elé, hogy zsidóknak az ipartestületben ne legyen választójoguk, és ne legyenek választhatók.²⁵⁶ Az *Ellenzék* tudósítása szerint „Buzau [Buzău] város polgármesteri hivatala rendeletet adott ki, amelyben megtiltja, hogy zsidók este 8 órától reggel 7 óráig az utcán közlekedjenek”. Zsidóknak tilos összejöveteleket rendezni, tilos továbbá a színházak, a mozik, az éttermek és a kávéházak látogatása. „Sürgős esetekben este 8 óra után csak rendőri kísérettel mehetnek orvoshoz.”²⁵⁷ Az intézkedésről a *Magyar Újság* is beszámolt, a *Keleti Újság* és a *Magyar Nép* azonban nem említette. Hasonló intézkedéseket hoztak a bukovinai zsidók ellen. A *Keleti Újság* a temesvári *Déli Hírlap*ból informálódott: jelentést adtak ki a bukovinai zsidók „megrendszabályozásáról”. Ennek értelmében

... zsidók csak reggel 6 órától este 8 óráig közlekedhetnek az utcán s legfeljebb három zsidó haladhat együtt. Bevásárlásaikat csupán délelőtt fél 10 és 11 órák között eszközölhetik. Zsidó cégtáblák alkalmazása tilos. Zsidó lakosok román, német, olasz lobogót nem tűzhetnek ki. Szabadfoglalkozású zsidók kötelesek megkülönböztető táblákat használni. Minden zsidónak a balmellén [sic!] sárga színű, úgy-

²⁵³ Az Erdélyi Párt Erdélyért, *Magyar Nép*, 21. évf., 5. sz., 1941. február 1., 66.

²⁵⁴ Az Erdélyi Párt országos programja, *Magyar Nép*, 21. évf., 23. sz., 1941. június 7., 358.

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ Újabb zsidóellenes intézkedéseket sürgetnek a debreceni iparosok, *Ellenzék*, 62. évf., 170. sz., 1941. július 26., 9.

²⁵⁷ Szigorú rendelet Buzau [Buzău] városában a zsidók ellen, *Ellenzék*, 62. évf., 156. sz., 1941. július 10., 3.

nevezett Dávid csillagot kell hordania. Azt a zsidót, aki román, német, vagy olasz katona ellen merényletet követ el, azonnal kivégzik.²⁵⁸

Az *Ellenzék* 1941. július 14-én, a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* egy hónappal később, augusztus 13-án tájékoztatott a kolozsvári zsidó imaházak bezárásáról. Az *Ellenzék* szerint az épületek tűzrendészeti és közbiztonsági felülvizsgálását követően megállapították, hogy a zsidó imaházak nagy része nem felel meg az előírásoknak, így a bizottság az imaházak átalakítására szólította fel azok vezetőségét, az átalakítás létrejöttéig pedig elrendelte a bezárást.²⁵⁹ A *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* tájékoztatása szerint az imaházak tulajdonosai és a hitközségi vezetők nem tettek eleget a hatóságok felszólításának, így az iparügyi osztály a rendőrség közigazgatási osztályától kérte az imaházak bezárását.²⁶⁰ A továbbiakban az *Ellenzék* a szlovákiai zsidók helyzetéről tett említést. Szlovákiában a zsidóknak miniszteri rendelet tiltotta nyilvános üdülőhelyek, köztertek látogatását:

...zsidó tíz óra előtt nem vásárolhat a piacon, este 9 óra után nem tartózkodhatik az utcán, nem mehet látogatóba árja házba és egyáltalán tilos mindenféle társadalmi érintkezés a zsidók és az árjak között.²⁶¹

A tilalom a teljes köztársaság területén érvényes – írta a lap. Pestszenterzsébeten Turák Kálmán városatya javaslatot terjesztett elő, miszerint „a zsidók csakis zsidójellegű iskolákba legyenek felvehetők [...] a javaslatot a képviselőtestület nagy helyesléssel fogadta”²⁶² – számolt be a *Magyar Újság*. A *Magyar Nép* a kassai kereskedelmi főiskoláról cikkezik, amelyet már alapítása első évében elzönlöttek a felvidéki zsidók, akiknek a száma a második évben megkétszereződött. A főiskola magyar hallgatói memorandumban fordultak a kultuszminiszterhez. A memorandum rámutatott a tényre, hogy a főiskola zsidó és félzsidó hallgatói vállalkozók lesznek, s ezáltal a zsidó vezető réteg utánpótlását biztosítják. A diákok a memorandumban a főiskola egyetemmé történő emelését, egy balkáni nyelv kötelező oktatását is kérték, valamint azt, hogy a zsidókat mind a kereskedelmi középiskolákból, mind a főiskolákról eltávolítsák. Kéréseik között százszázalékos zsidó-, illetve félzsi-

²⁵⁸ Erélyes zsidóellenes intézkedések Bukovinában, *Keleti Újság*, 24. évf., 183. sz., 1941. augusztus 12., 3.

²⁵⁹ Bezárták azokat a zsidó imaházakat, amelyek nem felelnek meg a közegészségügyi és tűzrendészeti törvény rendelkezéseinek, *Ellenzék*, 62. évf., 159. sz., 1941. július 14., 5.

²⁶⁰ A rendőrséget kérte fel a város több zsidó imaház bezárására. A hitközségek nem tettek eleget a tűzrendészeti előírásoknak, *Magyar Újság*, 9. évf., 185. sz., 1941. augusztus 13., 3.

²⁶¹ Szlovákiában tilos minden társadalmi érintkezés zsidók és nemzsidók között, *Ellenzék*, 62. évf., 162. sz., 1941. július 17., 5.

²⁶² Pestszenterzsébet elkülöníti a zsidó és keresztény tanulókat, *Magyar Újság*, 9. évf., 180. sz., 1941. augusztus 7., 5.

dómentes főiskola is szerepelt.²⁶³ A kassai zsidóknak később azt is megtiltották, hogy az utcán tartózkodjanak:

...azokat a zsidókat, akiket a bizottság nem talál otthon, szökevényeknek tekintik, ellenük körözést bocsátanak ki és elfogatásuk esetén internálási eljárás alá vonják őket. [...] A mai naptól kezdve zsidó nem tartózkodhat és nem járhat az utcán. Kivételt csak az az eset képez, amikor igazoltan, halaszthatatlan ügyeket kell elintéznie.²⁶⁴

A *Magyar Nép* szerint a budapesti zsidók annak ellenére, hogy nyomorról és üldözésről panaszkodnak, tömegesen lepik el a szórakozóhelyeket, vendéglőket. A Hét vezér vendéglőben „Zsidókat nem szolgálunk ki” feliratot helyeztek ki, biztosítva ezáltal a keresztény családok számára a nyugodt szórakozási lehetőséget. Remélhetőleg Erdélyben is követik majd a fővárosi vendéglős példáját – írta a lap.²⁶⁵

1944. április 1-jén a *Keleti Újság* a *Magyar Zsidók Lapjában* megjelent cikkről számolt be, amely szerint zsidóknak nem szabad engedély nélkül elhagyniuk Budapest területét. Tilos volt továbbá a zsidóknak engedély nélkül lakást változtatniuk, valamint vidékről Budapestre menniük. Az utazási és lakásváltoztatási kérelmeket a Központi Tanácshoz kellett benyújtani.²⁶⁶ A *Magyar Zsidók Lapjának* híret a *Magyar Újság* szintén átvette. Április 6-án a napilapok a zsidók utazásának korlátozásáról közöltek híreket. A *Magyar Újság* szerint a hivatalos lapban megjelent rendelet értelmében a sárga csillag viselésére köteles zsidó

...sem közlekedés, sem szállítás céljára személygépjárművet (személyautót, motorkerékpárt, géperejű bérkocsit) nem használhat, és az illetékes hatóság írásbeli engedélye nélkül sem közforgalmú vagy korlátozott közforgalmú vasúton, sem a közforgalomra berendezett személyszállító hajón, sem közhasználatú társas gépkocsin nem utazhatik.²⁶⁷

Amennyiben az utazást a munkahelyre történő eljutás teszi szükségessé, az elsőfokú rendőrhatóság vagy a csendőrőrs adhat „egy útra vagy határozott

²⁶³ A Turul Szövetség zsidómentes egyetemet kér Kassára, *Magyar Nép*, 21. évf., 48. sz., 1941. november 29., 763.

²⁶⁴ Kassán a zsidók nem tartózkodhatnak az utcán, *Magyar Újság*, 12. évf., 94. sz., 1944. április 27., 3.

²⁶⁵ „Zsidókat nem szolgálunk ki”, *Magyar Nép*, 21. évf., 43. sz., 1941. október 25., 684.

²⁶⁶ Központi tanács irányítja a magyarországi zsidóság életét. A zsidóság utazási, vagy lakásváltoztatási kérelmét a központi tanács útján kell benyújtani, *Keleti Újság*, 27. évf., 74. sz., 1944. április 1., 2.

²⁶⁷ Sárga csillagos zsidók sem vasúton, sem társasgépkocsin, sem hajón, sem taxin írásbeli engedély nélkül nem utazhatnak, *Magyar Újság*, 12. évf., 78. sz., 1944. április 6., 4.

időtartamra szolgáló engedélyt”. Az engedélyt ki kell adni azoknak, akiket a polgári vagy katonai hatóságok beidézték. A kérelmezőnek fel kell tüntetnie nevét, foglalkozását, lakcímét, az utazás célját és időtartamát. Az orvosi kamara által feljogosított orvos egészségügyi ellátás céljára géperejű gépkocsit vehet igénybe – tájékoztatott a *Magyar Újság*, a *Keleti Újság* és az *Ellenzék*. A *Magyar Nép* április 15-én tett említést a rendeletről, amelynek értelmében „zsidónak tekintendő személy sem közlekedés, sem szállítás céljára személygépjárművet nem használhat, sem vasúton, sem hajón, sem közhasználatú társasgépkocsin nem utazhat”.²⁶⁸

Az újabbnál újabb zsidóellenes rendelkezések a zsidók vallásgyakorlására is kiterjedtek:

...a türelmi-rendszer, amely módot nyújtott a zsidó kereskedőknek arra, hogy előzetes bejelentés alapján üzleteiket vallási ünnepükön és szombaton zárva tartassák, hatályát veszti és a zsidóknak kivétel nélkül nyitva kell tartaniok üzleteiket azokon a napokon, amelyeken a nyitvatartás a keresztény kereskedőkre is kötelező.²⁶⁹

E rendelkezés egyik oka, hogy a Kolozsváron végighaladó katonai alakulatokat nem lehet megfosztani attól, hogy szombaton is beszerezhessék a számukra szükséges árucikkeket. A kötelező nyitva tartás azonnali hatállyal érvénybe lép – adta hírül a *Magyar Újság* és a *Keleti Újság*. A rendelkezésről sem az *Ellenzék*, sem a *Magyar Nép* nem számolt be.

Az *Ellenzék* április 18-i cikke szerint a belügyminiszter zsidó egyesületeket oszlatott fel, köztük a Magyar Zsidó Ifjak Egyesületét, a Magyar Zsidók Egyesületét, valamint a Magyar Izraelita Közművelődési Egyesületet.²⁷⁰ Később az *Ellenzék* és a *Magyar Újság* a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a Budapesti Közlönyben megjelent rendeletről tudósított, amelynek értelmében „az a zsidó tanuló, aki megkülönböztető jel viselésére köteles, középiskolában, középfokú iskolában, vagy szakiskolában rendszeresített egyenruhát és sapkát sem az iskolában, sem az iskolán kívül nem viselhet”.²⁷¹ A rendelet hatálya alá eső tanulók az iskola jelvényét sem viselhetik – írta a lap.

1944. április 28-án a *Keleti Újság* a hivatalos lapban megjelent kormányrendeletéről tájékoztatott: „a jövőben zsidónak kiadói iparendélyt adni

²⁶⁸ Légítamadás Budapest és környéke ellen, *Magyar Nép*, 24. évf., 16. sz., 1944. április 15., 261.

²⁶⁹ A zsidó kereskedőknek szombaton nyitva kell tartaniok üzleteiket. *Magyar Újság*, 12. évf., 74. sz., 1944. április 1., 3.

²⁷⁰ Zsidó egyesületeket oszlatott fel a belügyminiszter, *Ellenzék*, 65. évf., 87. sz., 1944. április 18., 4.

²⁷¹ Zsidó tanulók nem viselhetik a közép- és szakiskolák egyenruháit, *Keleti Újság*, 27. évf., 103. sz., 1944. május 7., 6.

nem szabad”.²⁷² A három napilap mindegyike ismertette a magyar szellemi életnek a zsidó szerzők műveitől történő „megszabadításáról” szóló rendeletet. Eszerint zsidó szerzők műveit sokszorosítani, közzétenni, forgalmazni tilos volt. Tudományos tárgyú mű közérdekből történő sokszorosítására, forgalmazására a vallás- és közoktatásügyi miniszter a miniszterelnök egyetértésével adhatott engedélyt. A rendelet mellékletében felsorolt zsidó szerzők műveit terjeszteni, kölcsönadni tilos volt.²⁷³ A kormányrendeletéről a *Magyar Nép* május 13-án írt. A cikk közölte a rendelet teljes szövegét, amely a zsidó szerzők névjegyzékét is tartalmazta.²⁷⁴ Június 3-án a lap részletesen ismertette vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkárnak a magyar rádió Világnézeti Akadémia című műsorában a magyar szellemi élet megtisztításáról tartott előadását, amelyről a *Magyar Újság* már május 22-én beszámolt. Az államtitkár többek között a kormány zsidóellenes intézkedéseiről beszélt. Elmondta: „megszűntek a liberális szellemű népfront-agitációt űző politikai napilapok”, s azok a folyóiratok is, „amelyek befelé osztályharcot, ellenségeink irányában pacifizmust hirdettek”. Összesen 8 budapesti, 7 vidéki napilap, egy „fővárosi hétfői lap”, valamint „146 egyéb időszakos lap” szűnt meg. Ennél azonban jelentősebb volt a zsidó szépirodalom beszüntetése. Zsidó szerzők könyve nem jelenhetett meg Magyarországon. Bezártak a zsidó könyvkereskedések és könyvkiadók. Zsidó szerzők műveit a könyvtárak elzárva tartották. „Sok tízezernyi zsidó kötet komoly nemzetgazdasági feladatot tölt be: papírzuzómalomba kerül” – fogalmazott az államtitkár. 120 magyarországi és 35 külföldi zsidó szerző könyvét semmisítik meg, ez azonban nem a végleges lista – írta a lap. Az államtitkár felhívta a magyarok figyelmét arra, hogy a zsidó szerzők által írt, tulajdonukban levő könyveket semmisítsék meg, vagy szolgáltatassák be a Zsidókérdést Kutató Intézetnek. Kolosváry-Borcsa Mihály kijelentette: a sokszorosítóipart is zsidótlanítani kell, így az említett rendelkezések fontos előrelépést jelentenek a magyar sajtó és könyvnyomtatás terén, amelyek ezután magyar célokat szolgálhatnak.²⁷⁵

Az 1941-es romániai rendelkezésekhez hasonlóan 1944 áprilisában a makói zsidóknak is megtiltották lakásuk elhagyását – tájékoztatott a *Keleti Újság* és az *Ellenzék*. A makói rendőrkapitányság honvédelmi és közbiztonsági szempontból azonnali hatállyal rendelte el, hogy a zsidók este 7 és reggel 7 óra között nem hagyhatják el lakásukat; a rendelet megszegőit szigorúan

²⁷² A jövőben zsidóknak nem lehet könyvkiadói engedélyt adni. A nemzeti szempontból kifogás alá eső kiadók iparendélyét elvonják, *Keleti Újság*, 27. évf., 95. sz., 1944. április 28., 5.

²⁷³ Megsemmisítik a zsidó írók könyveit, *Magyar Újság*, 12. évf., 97. sz., 1944. május 1., 3.

²⁷⁴ Zsidó szerzők művei nem tarthatók a nyilvános könyvtárakban, *Magyar Nép*, 24. évf., 20. sz., 1944. május 13., 321–322.

²⁷⁵ „Vagy mi, vagy ők!” Vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár a magyar szellemi élet megtisztításáról, *Magyar Nép*, 24. évf., 23. sz., 1944. június 3., 364.

büntetik és internálják.²⁷⁶ Hollósy-Kuthy Lajos, Kolozsvár rendőrfőkapitány-helyettese Kolozsváron is elrendelte, hogy a megkülönböztető jelzés viselésére kötelesek zsidók „1944. évi május hó 2-ik napjától kezdődően 18 órától (este 6 órától), másnap d. e. 11 óráig lakásaikat nem hagyhatják el”.²⁷⁷ A rendelet ellen vétőkkel szemben a rendőri büntetőbírói eljárás mellett közigazgatási eljárást is indítanak – adta hírül mind az *Ellenzék*, mind a *Magyar Újság*. Hollósy-Kuthy a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* szerint később azt is elrendelte, hogy a sárga csillag viselésére kötelesek zsidók „nyilvános és közforgalmi helyeken csak 13 órától 15 óráig tartózkodhatnak, a nap többi szakában állandóan lakásukban kötelesek tartózkodni”.²⁷⁸ A *Keleti Újság* tájékoztatása szerint a dési rendőrkapitányság is rendeletet adott ki, amelynek értelmében a város zsidósága este nyolc és déli egy óra között „nem hagyhatja el lakását”.²⁷⁹

Emellett a *Magyar Újság* és az *Ellenzék* szerint a zsidók számára a nyilvános fürdők látogatását is megtiltották. A törvényhatóságok első tisztviselői meghatározott napokon, meghatározott órákra engedélyt adhattak zsidóknak a nyilvános fürdők látogatására. A rendelet nem vonatkozott a kizárólag zsidók használatára szolgáló nyilvános fürdőkre.²⁸⁰ Az *Ellenzék* szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete alapján a zsidóktól megvonták az iskola, tanfolyam vagy tanulóotthon fenntartására adott engedélyeket. Minden kiadott engedély június 30-tól érvényét veszítette.²⁸¹ A *Magyar Újság* tájékoztatott: dr. Paál Andor rendőrtanácsos, a kolozsvári rendőrkapitányság állandó vezető helyettese falragaszokon hirdetményeket tett közzé, amelyek által elrendelte, hogy a sárga csillag viselésére kötelezett zsidók este 20 órától reggel 6 óráig kötelesek lakásukon tartózkodni. A rendelet értelmében zsidóknak tilos volt a nyilvános szórakozóhelyek, sportterek, fürdőhelyek látogatása.²⁸² Néhány nappal később a lap a belügyminiszter rendeletét közölte, miszerint „zsidók csak azokban a fogadóknak, szállókban, penziókban stb. szállhatnak meg, illetve csak azokat a vendéglőket, kávéházakat, cukrászdákat, kifőzéseket, espresszókat stb. látogathatják, amelyeknél ezt a törvényhatóság első

²⁷⁶ A makói zsidók este 7 órától reggel 7 óráig nem hagyhatják el lakásukat, *Ellenzék*, 65. évf., 95. sz., 1944. április 28., 3.

²⁷⁷ Nem hagyhatják el lakásukat a zsidók este 6-tól délelőtt 11 óráig, *Magyar Újság*, 12. évf., 99. sz., 1944. május 3., 3.

²⁷⁸ A kolozsvári zsidók mától kezdve csak délután 1 és 3 óra között hagyhatják el lakásukat, *Keleti Újság*, 27. évf., 101. sz., 1944. május 5., 3.

²⁷⁹ Désen este 8-tól déli 13 óráig nem járhatnak az utcán a zsidók, *Keleti Újság*, 27. évf., 101. sz., 1944. május 5., 6.

²⁸⁰ Zsidók nem látogathatják a nyilvános fürdőket. Feloszlatták a Magyar Zsidók Palesztina Szövetségét, *Magyar Újság*, 12. évf., 98. sz., 1944. május 2., 2.

²⁸¹ Megvonják a zsidóktól a tanfolyamengedélyeket, *Ellenzék*, 65. évf., 107. sz., 1944. május 12., 6.

²⁸² A kolozsvári zsidók este 20 és reggel 6 óra között kötelesek lakásukon tartózkodni, *Magyar Újság*, 12. évf., 109. sz., 1944. május 15., 3.

tisztviselője megengedi, vagy amelyeket kizárólag zsidók használatára jelöl ki”.²⁸³ Egy másik rendelet értelmében zsidók nem látogathatták az „általános szórakozóhelyeket”. A törvényhatóság első tisztviselője engedélyt adhatott „kizárólag zsidók részére rendezendő színlelőadásra és hangversenyre”. A rendeletek a sárga csillag viselésére kötelezett zsidókra vonatkoztak, és május 25-én léptek hatályba. A rendeletek megszegését 15 napi elzárással büntetik – írta a *Magyar Újság*. A rendeleteket a *Keleti Újság* is közölte. A *Magyar Nép* szerint vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály államtitkár, a sajtóügyek kormánybiztosa zsidó szerzők darabjainak játszását tiltotta be. Felhívást intéztek a falvak vezetőihez, hogy „műkedvelői előadásra” a megnevezett szerzők műveit „semmilyen körülmények között ne vegyék tekintetbe. Másképp kellemetlenségnek tehetik ki magukat.”²⁸⁴ A sárga csillag viselésére kötelezett zsidókat rendeletben eltiltották a sportesemények látogatásától. A döntésről a Társadalmi Sport és Testnevelés vezetője, vitéz Tárczay Felicides Román miniszteri osztályfőnök értesítette a sportszervezeteket – tájékoztatott a *Keleti Újság*. 1944. július 8-án a *Magyar Nép* a magyar szellemi élet zsidótlanításának folytatásáról írt. A cikk szerint a zsidó szerzők műveit el kell távolítani a nyilvános könyvtárakból, azok nem befolyásolhatják a magyar szellemiség kialakulását. Köztudott, hogy a zsidók káros hatást gyakoroltak a magyar lélek fejlődésére, nem tisztelve családot, vallást, hitet – fogalmazott a lap. A magyar kormány újabb listát tett közzé azokról a zsidó írókról, akiknek egyetlen műve sem kerülhet a magyar könyvtárakba és a magyar nép kezébe. A cikkben felhívták az EMKE könyvtárkezelőinek a figyelmét, hogy ha a könyvtári anyagban zsidó szerzők műveit találják, azokat távolítsák el.²⁸⁵

Az antiszemitizmus szítása

A *Magyar Nép*ben a vizsgált időszakban számos, a zsidóságot elmarasztaló, zsidóellenességre buzdító írás jelent meg. Szász Lajos államtitkár egyik 1941. júniusi beszédében a „zsidóbújtatókkal” foglalkozott.

Sajnálattal állapította meg, hogy most is akadnak olyanok, akik nem a nemzet, hanem a zsidóság érdekeit szolgálják. [...] A keresztény és nemzeti Magyarországon felelőtlen elemek igazgatósági tagságokért és egyéb busás jövedelmekért fedezni hajlandók azt a zsidóságot, amelynek a gazdasági életből végképpen és minél gyorsabban távoznia kell.

²⁸³ Zsidók nem látogathatják a nyilvános szórakozóhelyeket. Újabb zsidóellenes rendeletek jelentek meg a hivatalos lapban, *Magyar Újság*, 12. évf., 113. sz., 1944. május 20., 3.

²⁸⁴ Akiknek darabjait letiltották a színpadról, *Magyar Nép*, 24. évf., 21. sz., 1944. május 20., 338.

²⁸⁵ Tovább folyik a magyar szellemi élet zsidótlanítása, *Magyar Nép*, 24. évf., 28. sz., 1944. július 8., 449.

A *Magyar Nép* cikkírója kifejtette: a zsidók „felmérhetetlen kárt” okoznak a nemzetnek. A nemzet és a kormány igyekszik kivenni a zsidóság kezéből a gazdasági vezetést és azt átadni „rátermett, képzett, magyar lelkülettel érző és gondolkodó szakembereknek [...]. Félmegoldásoknak ebben a kérdésben helye nem lehet.”²⁸⁶ Június 14-én a lapban ironikus hangvételű írás jelent meg, amelyben a szerző kifejtette: a zsidóság nem tiszteli kellőképpen hősi halottait. A zsidók szerint jobb „egy élő szamar, mint egy döglött oroszlán” – fogalmazott a cikk, majd gúnyosan írt a Talmudról, amelyből „nagyon sok bölcs és okos dolgot meg lehet tanulni egy értelmes zsidónak...”²⁸⁷ Egy másik cikk arról számolt be, hogy „a palesztinai rabbik »szent háborút« hirdetnek” egyrészt azért, hogy Palesztinát politikai zsidó állammá tegyék, másrészt pedig, hogy az elkövetkező béketárgyalásokon a zsidó állam képviselői biztosítani tudják a világ zsidóságának az érdekeit. A zsidók azt remélik, hogy a béketárgyalásokon az angolok hozzák majd a döntéseket, s így a zsidóság hatalmát visszaállítják. A lap véleménye szerint „a zsidóság lejátszotta a maga politikai, gazdasági és társadalomtörténeti szerepét”. Palesztinában, Kanadában, Angliában, Madagaszkáron van helyük a zsidóknak, Európában viszont nincs – állítja, majd hozzáteszi: „a világ csak előre mehet, s a zsidók kedvéért nem fog visszafelé menni, mint a rák”²⁸⁸.

Július 8-án a *Magyar Újság* Angolkór és az erdélyi zsidóság címmel közölt cikket a zsidókról. Ebben kifejtette, hogy a zsidóság mindig a hatalomnak próbált megfelelni. A román uralom alatt cserbenhagyta a magyarságot, hátat fordított neki, a zsidók „gyorsan áthasonultak a román szellemi és politikai élethez”. A hatalomváltást követően a zsidóság „felfedezte »izzó magyarságát«”, a második zsidótörvényt követően azonban a zsidóság nem méltányolta a magyar kormány „mérsékelt európai szellemben” tett intézkedéseit. „Mint az arabok annakidején Mekka felé, úgy fordítják tekintetüket Anglia felé”²⁸⁹ – írta a *Magyar Újság*.

A *Magyar Nép* a *Visszhang* című berlini folyóiratra hivatkozva részleteket közölt az angol–amerikai zsidó szövetségről, amely szerinte a zsidó állam megalapítását tervezte. A cikk szerzője megfogalmazta: teljesen mindegy, hogy a zsidók mit akarnak tenni a háborút követően, „hogy mit fognak csinálni, azt majd Németország fogja megmondani”²⁹⁰. A zsidók egyik rituális szokásáról, az úgynevezett szombatysinórról cikkezett a *Magyar Nép* augusztus 9-én. A szerző szerint az, hogy a zsidók zsinórral körülkerítik háztájukat, jelképesen azt jelenti, hogy külsőleg is el kívánják határolódni a keresztényektől. Ezt szombatysinór nélkül is könnyen megtehetnék – írta a lap, pél-

²⁸⁶ *Magyar Nép*, 21. évf., 23. sz., 1941. június 7., 361.

²⁸⁷ *Magyar Nép*, 21. évf., 24. sz., 1941. június 14., 379.

²⁸⁸ *Magyar Nép*, 21. évf., 26. sz., 1941. június 28., 413.

²⁸⁹ Angolkór és az erdélyi zsidóság, *Magyar Újság*, 9. évf., 154. sz., 1941. július 8., 1.

²⁹⁰ Mit akarnak a zsidók a háború után?, *Magyar Nép*, 21. évf., 31. sz., 1941. augusztus 2., 489.

dául úgy, hogy elmennek Palesztinába, megspórolva ezzel a zsinórt is. „Hanem azért, sajnos, nincs nekünk olyan szerencsénk...”²⁹¹

A romániai zsidóellenes intézkedésekről szóló tájékoztatásokkal a lapok szintén az antiszemitizmus szítását célozták. A *Magyar Újság* például tájékoztatott a román belügyminiszter közleményéről, amelynek értelmében „minden kommunista rombolás felderítése után Antonescu államfő parancsából 20 zsidót és 5 kommunista nem zsidót lövünk agyon”.²⁹² A *Magyar Népb*ben megjelent másik cikk szerint Romániában a zsidók csak abban az esetben kaphatnak útlevelet, ha átutazási és letelepedési engedélyt mutatnak fel, és nyilatkozatot adnak, hogy nem térnek vissza Romániába.²⁹³

A nemzetiszocializmus uralomra jutásának évfordulóján, 1942. január 30-án, Hitler beszédet mondott, amelyet a *Magyar Népb* február 7-i számában közölt. Hitler ellenségnek nevezte a zsidókat, s kijelentette: a háború során nem az árja népeket fogják kiirtani, a háború a zsidókat fogja megsemmisíteni. Majd hozzátette, „elsősízen kerül alkalmazásra az ó-zsidó törvény – szemet szemért, fogat fogért”.²⁹⁴

Az ironikus, gúnyos hangvétel a továbbiakban is jellemző a *Magyar Népb* zsidóellenes írásaira. A február 14-i beszámoló szerint Kolozsváron a legtöbb adót fizetők közül 45 zsidó, ami 80%-osnál nagyobb többséget jelent. „Honnan és miért ez az aránytalanság?” – tette fel a kérdést a szerző. Miért nem tudnak vagyont szerezni a keresztények? A cikk szerint a válasz az lehet, hogy a zsidók élelmesebbek, „mert az élelmesség olyan valami, amibe rengeteg sok minden befér”.²⁹⁵

Egyik áprilisi írásában a *Magyar Népb* arra hívta fel a figyelmet, hogy a napilapok folyamatosan zsidó szélhámoskodásokról adnak hírt. Bihar vármege március 18-i közgyűlésén vitéz Báthory-Szűts Sándor tábornok javaslatot terjesztett elő a zsidókérdés rendezésének sürgetését kérő felirat elkészítése érdekében. A tábornok úgy fogalmazott: „a fertőző, romboló zsidó szellemiséget ki kell irtani, a magyar népnek okozott erkölcsi, szellemi és gazdasági károkat jóvá kell tenni”.²⁹⁶

Annak ellenére, hogy az angolok a zsidók érdekeiért harcolnak, utóbbiak becsapják őket – írta a hetilap.

A zsidók minden gátlás nélkül arra használják ki a mai háborút is, hogy alaposan meggazdagodjanak. [...] Ezzel megint csak azt bizonyítják be, hogy számukra

²⁹¹ *Magyar Népb*, 21. évf., 32. sz., 1941. augusztus 9., 508.

²⁹² Minden kommunista rombolásért 20 zsidót és 5 kommunistát végeznek ki Romániában, *Magyar Újság*, 9. évf., 193. sz., 1941. augusztus 25., 2.

²⁹³ Zsidók csak akkor kapnak útlevelet Romániában, ha nem térnek vissza az országba, *Magyar Népb*, 22. évf., 8. sz., 1942. február 21., 117.

²⁹⁴ Hitler vezér nagy beszédet mondott a nemzeti szocializmus uralomrajutásának évfordulóján, *Magyar Népb*, 22. évf., 6. sz., 1942. február 7., 86.

²⁹⁵ *Magyar Népb*, 22. évf., 7. sz., 1942. február 14., 103.

²⁹⁶ Uo.

minden nemzsidó nép, még azok is, akik az ő érdekeikért harcolnak, csupán eszköz a cél elérésére.²⁹⁷

A zsidók a Talmud előírásait követik, ez a törvénykönyv ugyanis minden zsidó által nem zsidó ellen elkövetett csalást szentesít – hangsúlyozta a lap. A *Magyar Nép* szerint Németország ellen, Anglia segítségével, a zsidók robbantották ki a háborút. Meg akarták semmisíteni Németországot, mert az felismerte a „zsidó veszélyt”, és véglegesen meg akarta oldani a zsidókérdést. A zsidóság Németország ellen uszította a demokratikus népeket, azt remélve, hogy ezzel véget vet a zsidóellenességnek, és bosszút állhat Németországon a végső cél, a világalalom megszerzése érdekében. „Nekünk zsidóknak ismét meg kell szereznünk a világalalmat...” – jelentette ki a tudósítás szerint egy amerikai rabbi, tisztázva ezáltal, hogy mi a zsidóság célja. „A zsidóság a demokrata kormányzatú népeket már hosszú esztendőök óta uszította a nemzetiszocialista, zsidóellenes Németország elleni háborúra”, s ennek kirobbantása érdekében minden eszközt megragadott. A zsidók elérték céljukat, 1939-ben sikerült kirobbantaniuk a Németország elleni háborút, „1939 szeptemberének első napjaiban leírhatatlan öröm tombolt a világzsidóság között”, amely „természetesen a zsidó fellegvárban, Palesztinában érte el csúcspontját”.²⁹⁸ A háború által a zsidók a nemzetiszocializmus kiirtását célozták. „Minden zsidónak hozzá kell járulnia, hogy a világ ellenségét, amely nem más, mint Németország, kiirtsuk” – idézte „az egyik zsidó lapot” a *Magyar Nép*. Amerikát is a zsidóság ösztönözte a Németország elleni háborúra – állította a néplap. A hadiipar vezetésével megbízott Bernard Baruch, „a new-yorki börze egyik legravasabb spekulánsa – zsidó”. Baruch cikket íratott az amerikai zsidó újságírókkal arról, hogy Németország meg akarja támadni Amerikát. A tömegek ezt elhitték, s így

...a zsidó Baruch hatalmas lendületet adott az amerikai fegyvergyártásnak, – hogy megsemmisítse a keresztény Európát és a bolsevizmusnak szolgáltassa ki. [...] A világzsidóság tudja, hogy életre-halálra megy most a harc, de talán azt is sejti már, hogy bármilyen ármánykodással, a legnagyobb üzleti ötlettel sem lehet megakadályozni és feltartóztatni a fajvédő tengelyhatalmakat győzelmi útjukban.²⁹⁹

A lap következő számában újabb cikk jelent meg, amely leszögezte, hogy a háború a zsidók Németország ellen évek óta szőtt tervének az eredménye. Kifejtette: a zsidók mindent megtettek annak érdekében, hogy a népek között nyugtalanságot keltsenek, s azokat Németország és Olaszország ellen hangozzák. A „zsidó hírügynökségek” (Havas, Reuters) előszeretettel terjesztették

²⁹⁷ *Magyar Nép*, 22. évf., 27. sz., 1942. július 4., 423.

²⁹⁸ *Magyar Nép*, 22. évf., 28. sz., 1942. július 11., 439.

²⁹⁹ *Magyar Nép*, 22. évf., 29. sz., 1942. július 18., 455.

a tengelyhatalmakról felröppentett hamis híreket. A jóhiszemű újságolvasók fejében meg sem fordult, hogy éveken át hamis hírekkel csapták be őket – állította az újság. A zsidóknak sikerült tehát azt a hitet kelteniük az európai népekben, s ezáltal elérni a céljukat, hogy „Európában csak úgy állhat ismét helyre a béke és a nyugalom, ha az európai népek közös háborút indítanak Hitler ellen”.³⁰⁰

A *Magyar Nép* beszámolt arról, hogy a Szlovákiában élő zsidók a nemzeti jövedelem 40%-át birtokolták. A cikk részletes statisztikát közölt a zsidók által birtokolt ingatlanokról, betöltött funkciókról. Az orvosok 64, az ügyvédek 72%-a volt zsidó. Az Amerikai Egyesült Államok árkormánybiztosává Louis Bernstein amerikai zsidót nevezték ki, s így „az amerikai zsidóság ismét kezébe kerített egy fontos kulcspozíciót. Most már az áralakulás ellenőrzését is magához ragadta a zsidóság és ezzel módjában áll tetszése szerint kiuzsorázni az amerikai lakosságot”.³⁰¹ Az amerikai lakosságnak fel kell áldoznia magát a világzsidóság céljaiért, miközben a zsidóság az amerikai nép teljes kizsákmányolását tűzte ki célul – fogalmazott a *Magyar Nép* 1942. augusztus 1-jén. Szintén az elsejei lapszámban közölt egy másik, zsidóellenes hangulatot szító cikket is. Az írás szerint a jeruzsálemi siratófalnál 35 ezer zsidó siratta Tobruk bevételét, ez a „siránkozás” azonban nem hatotta meg a tengelyhatalmakat. „De ha a jeruzsálemi zsidók mindenképpen sírni akarnak, akkor sirassák azt a galád játékot, mellyel újból lángborították ezt a szerencsétlen Európát, mely századokon át úgyis annyit szenvedett éppen a zsidóság miatt”.³⁰² Ezzel a sírással a zsidóság nem kap bűnbocsánatot, de legalább bizonyítja a világ előtt, hogy bűnösnek érzi magát, vezekel – fogalmazott a cikk.

A néplap 1942. augusztus 29-i cikke szerint ahol a zsidóság uralomra jut, elhatalmasodik a korrupció. Angliában is a zsidóság képezi az ország vezetését, de leginkább az Egyesült Államokban virágzik a zsidók által üzött korrupció. Sámuel Rosenmann, Rooseveltnél elnök egyik legbizalmasabb barátja és tanácsadója bírói hivatalát olajüzletek lebonyolítására használta fel, mindezt azért, hogy „zsiros jutalékot vághasson zsebre”. Bűntársa szintén zsidó volt. A legfőbb szövetségi törvényszék megsemmisítő ítéletet hozott az egykori legfőbb bírót ellen. Az Egyesült Államok elnöke ezt a „súlyos módon elítélt zsidó bírót” bizalmas tanácsadóként vonta be politikai tanácskozásaiba.

És egy ilyen ember, mint Roosevelt elnök, akinek halvány fogalma sincs a beszületéről és nem tudja hogyan kell tapintatosan viselkedni, odáig merészkedik, hogy a maga és amerikai zsidai számára igényt emel az „egész világ fölötti uralomra.”

³⁰⁰ *Magyar Nép*, 22. évf., 30. sz., 1942. július 25., 471.

³⁰¹ *Magyar Nép*, 22. évf., 31. sz., 1942. augusztus 1., 487.

³⁰² Uo., 489.

Európa népei annak örülnek, ha a zsidók eltűnnek Európából – összegzett a hetilap.³⁰³

Szeptember 5-én a lap zsidók meneküléséről cikkezett. Az írás szerint zsidó családok menekültek a Szovjetunióból Mandzsúriába, Törökországba, Szíriába, Sanghajba. „Ez a tömegmenekülés az ország gyengeségének csalhatatlan jele. A zsidó patkányok elhagyják a süllyedő hajót.”³⁰⁴ Ez egyáltalán nem meglepő – állította a lap, hiszen a zsidók minden hasonló helyzetben ezt teszik: „menekülnek és magára hagyják az általuk elárult és szerencsétlenségbe döntött lakosságot, mely vérevel fizethet azért, amit a zsidók idéztek elő tevékenységükkel.” A zsidók számára a legfontosabb, hogy a veszély idején biztonságban érezzék magukat.

A *Magyar Nép* cikket közölt Angliának és a zsidóságnak meg kell semmisülnie címmel. Az írás szerint a Balfour-nyilatkozat 25. évfordulóján a jeruzsálemi nagymufti szóvá tette: a nyilatkozatból egyértelműen kitűnik Angliának az arabokkal szembeni ellenséges állásfoglalása, valamint az, hogy a zsidóság egyetért Angliával. A nagymufti kijelentette: „a mohamedánok részére Palesztina majd csak akkor nem lesz többé kérdés, ha Anglia és a zsidóság megsemmisül.”³⁰⁵

A néplap 1943 februárjában részletet közölt Hitlernek az 1942. november 8-án a müncheni Oroszlán sörpincében elhangzott beszédéből. Ez alkalommal a Führer ismét világossá tette, hogy a német nép minden „szerencsétlenségét” a nemzetközi zsidóságnak köszönheti. „Ez a felismerés Európán túl az egész világon el fog terjedni. A nemzetközi zsidóságot, a maga egész ördögi veszélyességében fel fogják ismerni, erről mi gondoskodunk majd.”³⁰⁶ Hitler szerint Európában már felismerték a zsidó veszélyt, és az államok sorra csatlakoznak a német zsidóellenes törvényhozáshoz – állt a cikkben. A *Magyar Nép* következő számában megjelent írás szerint „örvendetes módon már a legtöbb európai kormány törvényes rendelkezéseket léptetett életbe, annak érdekében, hogy országában gátat vessen a zsidóság áldatlan befolyásának”³⁰⁷ Európa népei felismerték, hogy minden bűn a zsidóságban gyökerезik, a háborúnak is a zsidók az értelmi szerzői. A tömeges kivándorlások arra engednek következtetni, hogy a zsidóság is kezd ráeszmélni: „Európában eljátszotta szerepét és hogy kontinensünk népei többé nem hajlandók kiszákmányoltatni magukat.” A zsidók többnyire Palesztinába, Iránba, Irakba, Afganisztánba vándorolnak. A zsidóellenes mozgalom az említett országokban rohamosan nő. „Az egész Közel[-] és Középkélet [Közép-Kelet] országai esengve várják azt a napot, amikor ismét megszabadulhatnak a nyakukba szakadt zsidóságtól” – fogalmazott a hetilap.

³⁰³ *Magyar Nép*, 22. évf., 35. sz., 1942. augusztus 29., 552.

³⁰⁴ *Magyar Nép*, 22. évf., 36. sz., 1942. szeptember 5., 567.

³⁰⁵ Angliának és a zsidóságnak meg kell semmisülnie, *Magyar Nép*, 22. évf., 47. sz., 1942. november 21., 742.

³⁰⁶ *Magyar Nép*, 23. évf., 6. sz., 1943. február 6., 87.

³⁰⁷ *Magyar Nép*, 23. évf., 7. sz., 1943. február 13., 103.

A *Magyar Nép* szerint a zsidók Franciaországban is minden eszközzel a kormány ellen dolgoztak, és számos kormányellenes cselekedetet hajtottak végre. Ennek következtében a kormány zsidóellenes rendszabályokat léptetett életbe. Laval, a vichy-i Franciaország miniszterelnöke nyíltan állást foglalt a zsidókérdésben: „a francia kormányt semmiféle tiltakozás nem fogja meggátolni abban, hogy az országot megszabadítsa ezektől a nemkívánatos elemektől.” Laval hangsúlyozta, a francia kormány véget fog vetni a zsidók romboló tevékenységének. A francia kormány ezen lépése „örvendetes jelenség”, mert Franciaországban csak a zsidók végleges eltűnésével lehet újra béke és nyugalom.³⁰⁸

Magyarországon Hitler kiáltványát a Nemzeti Szocialista Párt megalakításának ünnepélyén Esser német birodalmi államtitkár olvasta fel – tudósított a *Magyar Nép*. „A zsidó világkoalíció hatalmát szét fogjuk törni, szét fogjuk zúzni” – fogalmazott a Führer. Megismételte korábbi kijelentését, miszerint a háború a zsidóság megsemmisítésével fog végződni.

Éppen úgy, mint ahogyan a német nép e felismerés folyamán leküzdötte a zsidó belső ellenséget és hozzáfogott végleges elintézéséhez, ugyanúgy a többi nép is e háború során egyre jobban önmagára fog eszmélni és végül közös arcvonalba tömörül az ellen a faj ellen, amely valamennyiünket meg akarja semmisíteni.³⁰⁹

A német nép minden erejét be fogja vetni a zsidóság ellen, olyan mértékben, amilyenre még háborúban nem volt példa – jelentette ki Hitler.

A néplap egyik 1944. áprilisi cikkének szerzője különösnek találja, hogy számos falusi lakos még mindig zsidó befolyás alatt van, hisz a zsidók által terjesztett rémhíreknek. A cikk szerint a zsidók célja a rémhírkeltéssel az, hogy visszaszerezzék vagyonukat és „uralmukat a magyar nép százezrei fölött”.³¹⁰ A *Magyar Nép* tájékoztatása szerint a Magyar Megújulás Pártja Székely testvéreim című röpiratában fordult az ország székely lakosságához. A röpiratban a párt a székelységet érintő kérdésekben nyújtott tájékoztatást. Az első világháborút követő években „felelőtlen ZSIDÓK és forradalmi LÁZÍTÓK tönkretették az ország népének lelkét” – fogalmazott a röpirat. A Károlyi-kormány, valamint Kun Béla „zsidó kommunista uralma” kivette a székely kezéből a fegyvert, hogy hazáját ne védhesse meg, „EZÉRT KERÜLT A SZÉKELYFÖLD IDEGEN URALOM ALÁ ÉS SZENVEDETT HUSZONKÉT KESERVES ESZTENDŐN ÁT”.³¹¹ Bár az ország kormányai „keresték a felszabadítás lehetőségét”, ez csak akkor valósulhatott meg, amikor Német-

³⁰⁸ *Magyar Nép*, 23. évf., 8. sz., 1943. február 20., 119.

³⁰⁹ Hitler vezér kiáltványa: Széttörjük a zsidó világszövetség hatalmát!, *Magyar Nép*, 23. évf., 10. sz., 1943. március 6., 149.

³¹⁰ *Magyar Nép*, 24. évf., 16. sz., 1944. április 15., 250.

³¹¹ A Magyar Megújulás Pártjának felhívása a székelyekhez, *Magyar Nép*, 24. évf., 17. sz., 1944. április 22., 267.

ország és Olaszország elég erőssé vált ahhoz, hogy fellépjen „a békerendezések ellen” – írta a lap. A székelyek a háborúnak köszönhetik felszabadulásukat. „Hiába súgják ZSIDÓ és VÖRÖS SÖPREDÉKEK, hogy a németek meg akarják hódítani és ki akarják fosztani Magyarországot”, nem ők az igazi ellenség: „Magyarországon majdnem egymillió olyan ember él, aki magyarul beszél, de lelke idegen: a ZSIDÓK ezek és a hozzájuk szegődött álmagyarok, akik az ellenállás gerincét el akarják roppantani és az országra újból rá akarnak ülni.” Olyan terveket szőttek, amelyek valóra válása polgárháborút, felfordulást okozott volna az országban, míg a német katonák „nem pusztulást, hanem BIZTONSÁGOT jelentenek minden becsületes magyar ember számára”. Az új kormány mindent megtesz a haza, a faj és a nemzeti önállóság megvédése érdekében. A Magyar Megújulás Pártja felszólította a székelyeket, hogy ne higgyenek az árulóknak, hanem vállalják a harcot, „AMELYBŐL HA ELBUKUNK, NINCS TÖBBÉ FELTÁMADÁS” – hangoztatta a röpirat.

Az április 29-i lapszámban a *Magyar Nép* Volt-e húszezer zsidó honvéd 48-ban? címmel közöl cikket. Az írás szerzője kétségbe vonja a „legenda” hitelességét, amely szerint Kossuth egyik jászberényi beszédében kijelentette, hogy az 1848-as szabadságharcban húszezer zsidó önkéntes is részt vett. A Magyar Zsidó Lexikon szerint a zsidók pótolhatatlan szolgálatot tettek, források hiányában azonban a számot nem tudta alátámasztani, „nagynehezen felsorolt aztán 2813 személyt, akik mint zsidók vettek részt a szabadságharcban”.³¹² Sokkal fontosabb azonban az a tény, hogy a zsidók a szabadságharc idején is képesek voltak négyszáz százalékos árdrágításra, hogy aztán a szabadságharc végére többszörös milliomosokká váljanak – fejtette ki véleményét az újság. Május 20-án újabb zsidóellenes visszatekintő írást közölt a lap. A cikk szerint az egész országban falragaszok jelentek meg, amelyek „a huszonöt év előtti zsidó-bolsevik rémuralomra emlékeztetnek”. „Kun (Kohn) Béla és társai véres uralkodása a nemzet testén hatalmas sebeket okozott” – állt a cikkben. Most a zsidók hasonló veszélyt jelentenek az országra nézve. Érdemes elgondolkodni azon, hogy huszonöt év alatt hány zsidó tért át keresztény hitre – fogalmazott a *Magyar Nép*.³¹³

A *Magyar Újság, az Ellenzék és a Keleti Újság* május 24-i számában jelent meg újabb, antiszemitizmust szító írás. Mindhárom napilap Szász Lajos iparügyi miniszternek Szabolcs vármegye főispánja beiktatásán mondott beszédéről tájékoztatott. Szász Lajos elmondta: „senkisem célozza a zsidóság kiirtását és sanyargatását.” Kifejtette továbbá, hogy „a zsidókérdés megoldásában nem lehet irányadó a gyűlöletből fűtött antiszemitizmus, hanem kizáróan a szeretettől áthatott fajvédelem. (Nagy taps.) Senkisem akarja a zsidó-

³¹² Volt-e húszezer zsidó honvéd 48-ban? Csalás lopás, gyávaság és árdrágítás volt a „szabadságharcos” zsidók haditénye, *Magyar Nép*, 24. évf., 18. sz., 1944. április 29., 291.

³¹³ Zsidó bolsevisták rémuralma Magyarországon. Kik uralkodtak a magyar munkás fölött és mennyit loptak a magyar vagyontól? Emlékezzünk 1919-re!, *Magyar Nép*, 24. évf., 21. sz., 1944. május 20., 331.

ságot a világból kiirtani, csak a fajtánkat szeretnők megvédeni káros befolyásától.” A zsidókérdés megoldása nem a keresztényekkel történő kicserélést jelenti – fogalmazott az államtitkár, majd úgy vélekedett: „a zsidók után el kell tüntetni a zsidóbújtatókat is, akiket szeretünk stróhmanoknak nevezni.” Ez ügyben összefogásra biztatta a magyarságot.³¹⁴

A *Magyar Nép* d. i. (Dávid Antal, írói álnevén Dávid Iván) aláírással napvilágot látó rovatában, a Heti jegyzetekben megjelent cikk szerint Erdély egyes területein voltak olyan községek, ahol „ismeretlen volt a zsidó”. Ha odavetődött is egy-egy galíciai, hamar megértette, hogy „nincs itt sok keresnivalója és jobb, ha eltűnik minél hamarább a községből”. A városokban más volt a helyzet, több zsidónak sikerült letelepednie, egyik segítette a másikat, hamar meggazdagodtak. Becsületes, vallásos, törvénytisztelő embereknek tartották magukat, de valójában „ügyet sem vetettek a tisztességre és az ország törvényeire” – állt a cikkben. Világuralomra vágytak, vélekedik a szerző, s ennek érdekében évszázadokkal ezelőtt „törvénybe foglalták”, hogy „ha egy zsidó becsap egy gójt (keresztényt), az nem számít bűnnek”. A zsidókkal szemben tanúsított ellenszenvet a kapzsiságuk, a hatalom-megszerzési vágyuk idézte elő. Meglátásuk szerint pénzzel minden elérhető, úgy gondolják, „pénz beszél, kutya ugat”. Így vették meg a magyar nevüket, bárói, nemesi címeket, politikusokat fizettek le, hogy számukra kedvező rendeleteket hozzanak, megvették magyar nőket, a külföldi sajtót, hogy Magyarországot rágalmazza, megvásárolták és maguk mellé állították a magyar közvéleményt, pénzzel hitették el azt is, hogy „egy zsidónak több esze van, mint húsz kereszténynek”. A szerző szerint a zsidók elárulták a falusi népet, amelynek meggazdagodásukat köszönhetik. A szegény galíciai letelepedett a falvakban, részeskedésre szoktatta rá a magyar parasztot, aki szegény lévén nem tudta kifizetni a pálinkát, amellyel a zsidó folyamatosan itatta, hitelben ivott, s majd munkával vagy terméssel fizetett. Végül a magyar gazda nem saját magának aratta le a termést, hanem a magyar napszámos aratta azt le ingyen a zsidónak. A szerző úgy vélekedett, számos olyan eset van még, amely a zsidók bűnösségét bizonyítja. A cikk szerint „aki a legújabb aljasságokra, árulásokra, csalásokra kíváncsi, olvassa el a napilapokat, amelyek most kezdik leleplezni azt a halállal fenyegető bűnszövetkezetet, amelyet a zsidók szerveztek a magyar nép ellen”³¹⁵

A *Keleti Újság* 1944. május végén részleteket közölt az *Új Magyarság* című lapban megjelent vezércikkéből, amely szerint a trianoni békeszerződés „döntő teherpróba elé állította” a magyar zsidóságot. Az elszakított területeken lakó zsidóknak el kellett dönteniük, hogy magyarok akarnak-e maradni. A zsidók „a próbán nem állottak helyt. A sorsdöntő fontosságú vizsgán csú-

³¹⁴ Szász iparügyi miniszter: A zsidókérdés megoldásában nem a gyűlölettől fűtött antiszemitizmus, hanem a szeretettől áthatott fajvédelem az irányadó, *Magyar Újság*, 12. évf., 116. sz., 1944. május 24., 3.

³¹⁵ d. i. [DAVID Iván], Heti jegyzetek, *Magyar Nép*, 24. évf., 22. sz., 1944. május 27., 346.

fosan megbuktak.” Magatartásukból az derült ki, hogy Magyarországot és a magyarságot csupán „érvényesülésük területének tekintették”. Az utódállamokban kitiltották a zsidókat a magyar kultúrközösségből és a magyar iskolákból, s ez ellen ők nem tettek semmit.³¹⁶ Néhány nappal később az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* arról tájékoztattott, hogy a *Capitala* című bukaresti lap szerint a törvénytelen úton román területre érkező zsidókat halállal büntetik.³¹⁷ Június tizedikén a hírt a *Magyar Nép* is közölte, kiegészítve azzal, hogy a „belopózo” zsidóknak segítséget nyújtó személyeket is halállal büntetik.³¹⁸

A tettlegesség első periódusa

A vizsgált időszakban a *Magyar Nép* közzétett néhány hírt zsidóellenes cselekedetéről, bántalmazásokról. A témában 1941 februárjában például két cikket is közölt. Az egyikben arról számolt be, hogy a romániai vasgárdista zavargások 490 áldozata közül 144 volt zsidó; 118 zsidót pedig a lázadók gyilkoltak meg.³¹⁹ A másik cikk szerint a vasgárdisták embereket hurcoltak el házaikból, a közeli erdőben kínzásoknak vetették őket alá. Bukarestben és környékén sok esetben a szülők előtt mézárolták le gyermekeiket. „A legborzasztóbb kínzásokat és gyilkosságokat az elvakult lázadók a zsidó negyedekben végezték.”³²⁰ Az egyik júliusi írás arról tudósított, hogy Jászvásáron kivégeztek 500 zsidó kommunistát, akik házukból német és román katonákra lőttek.³²¹ „A jövőben is könyörtelenül s azonnal a helyszínén elfolyta-

³¹⁶ A zsidók nagy teherpróbája, *Keleti Újság*, 27. évf., 119. sz., 1944. május 27., 5.

³¹⁷ Romániában halállal büntetik a határátlépő zsidókat, *Keleti Újság*, 27. évf., 121. sz., 1944. május 31., 6.

³¹⁸ Innen-onnan, *Magyar Nép*, 24. évf., 24. sz., 1944. június 10., 391.

³¹⁹ A román vasgárda lázadásának áldozatai, *Magyar Nép*, 21. évf., 7. sz., 1941. február 15., 100.

³²⁰ Gyermekeket mézároltak le a vasgárdisták, *Magyar Nép*, 21. évf., 7. sz., 1941. február 15., 101.

³²¹ A korabeli hivatalos román propaganda által terjesztett történet kapóra jött a magyar náciknak és elbarátaiknak. A jászvásári vérengzésről az első híradást Curzio Malapartétól kaptuk, aki röviddel az események után, 1941–1943-ban vetette papírra, majd 1944-ben publikálta *Kaputt* című könyvét. Ebben szemtanúként írta le a Jászvásáron (Iași) végbement, az Antonescu-rezim által szervezett provokációt és zsidóellenes vérengzést. Malaparte művét 1999-ben román nyelven Bukarestben is kiadták (Curzio MALAPARTE, *Kaputt*, București, Editura Univers, 1999). A jászvásári vérengzés áldozatainak számát a Wiesel-jelentés 14 850-re tette. Lásd Pogromul de la Iași: prima fază a distrugerii fizice a evreilor [A jászvásári pogrom: a zsidók fizikai megsemmisítésének első fázisa], in *Raport final. Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, Elie Wiesel, președinte*, szerk. Tuvia FRILING és mások, Iași, Editura Polirom, 2005, 118–124. A pogrom részleteiért lásd továbbá Jean ANCEL, *Preludiu la asasinat. Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941* [A gyilkosság előjátéka. A jászvásári pogrom, 1941. június 29.], Iași, Editura Polirom, 2005.

nak [sic!] minden olyan kísérletet, amely a nyugalom és a rend megzavarására irányul.”³²²

A zsidókérdés „végső megoldása”. Az újságok számos olyan hírt közöltek, amelyben zsidók Magyarországról történő meneküléséről, szökéséről számoltak be, de még több beszélt kitelepítésről, kiutasításról, eltávolításról, hiszen a hatóságok ebben látták a zsidókérdés megoldását.

A *Magyar Nép* 1940 folyamán két hírt közölt zsidók meneküléséről, kivándorlásáról. Az egyik cikk szerint az utóbbi években 50 ezer zsidó menekült Palesztinába.³²³ Egy másik cikk arról számolt be, hogy 160 máramarosi zsidó beutazási engedélyt kapott, és kivándorolt Argentínába, több zsidó földműves pedig Kanadába készült.³²⁴ 1941. március 1-jén a lap tájékoztatott arról, hogy Romániából Palesztinába kivándorló ötszáz zsidó érkezett Várnába. A zsidók kényelmetlen körülmények között utaztak, a hajó százötven férőhelyes volt, s szakértők szerint viharban könnyen elsüllyedhet.³²⁵ Zsidók Romániából történő kiutasításáról a *Magyar Nép* hasábjain az erdélyiek először 1940. október 19-én olvashattak. A cikk szerint a minisztertanács elhatározta, hogy az utóbbi öt évben szabálytalanul állampolgársághoz jutott zsidókat Romániából kiutasítja.³²⁶

1941 áprilisában a néplap szerint

...Németország egyik vezető férfia [sic!] a zsidókérdéssel foglalkozva kijelentette, hogy a zsidókérdés Németország számára csak úgy nyer megoldást, ha a birodalom területéről az összes zsidókat kitelepítik, Európa számára viszont csak úgy, ha a zsidóság elhagyja Európát.³²⁷

Júniusban a komáromi törvényhatóságon szót emeltek a zsidók „beözönlése” ellen. A városba beszivárgott túl sok „nemkívánatos elem” miatt az önkormányzat életbe léptette az idegenek nyilvántartását.³²⁸

A „zsidótlantás” fogalomba beletartozott a zsidók munkatáborba történő szállítása. Erről adott hírt a *Keleti Újság*. A cikk szerint a pozsonyi rendőrség a razziák során számos zsidót „előállított”, akik nem tudták igazolni, miből élnek. Ezeket a zsidókat munkaszolgálatra osztották be. Egyelőre 4000 zsidót érintett a rendelkezés, számuk azonban egyre nőtt. 693 bolsevista ügynököt

³²² Jassyban kivégeztek 500 zsidó kommunistát, *Magyar Nép*, 21. évf., 28. sz., 1941. július 12., 441.

³²³ Zsidók és arabok arányszáma, *Magyar Nép*, 20. évf., 4. sz., 1940. január 27., 53.

³²⁴ Zsidók elvándorlása, uo.

³²⁵ Várnába érkezett ötszáz romániai zsidó kivándorló, *Magyar Nép*, 21. évf., 9. sz., 1941. március 1., 134.

³²⁶ Zsidókat utasítanak ki Romániából, *Magyar Nép*, 20. évf., 42. sz., 1940. október 19., 597.

³²⁷ A zsidóknak távoznuk kell Európából, *Magyar Nép*, 21. évf., 14. sz., 1941. április 5., 213.

³²⁸ Sok a zsidó Komáromban, *Magyar Nép*, 21. évf., 26. sz., 1941. június 28., 413.

is elfogtak, ezek nagy része szintén zsidó volt.³²⁹ A lap beszámolt a máramarosi zsidók kitelepítéséről.³³⁰ Ajtay Gábor máramarosi alispán felszólította a megyében élő zsidókat, hogy telepedjenek vissza a honvéd csapatok által felszabadított Galíciába. Az átköltözést központilag szervezik meg, állította az újság.³³¹

A *Magyar Nép* említést tett Weismann Chain (sic!) cionista világszervezeti elnök beszédéről, amelyben elmondta, hogy „az angol és amerikai pénzvilág (értsd zsidótöke) azzal a feltétellel támogatja Angliát a tengelyhatalmak elleni harcában, hogy Palesztinát és Libanont teljesen átengedik a zsidóknak nemzeti települési hely gyanánt”. Az amerikai elnök támogatta a zsidók követeleseit. A szerző kifejtette a véleményét az említettekkel kapcsolatban:

...mind jobban közeledik az idő, amikor Európa zsidói egy csokorba kerülnek. Akkor majd bosszankodni fognak, hogy nini, Németország megcsinálta velük ingyen és bérmentve, amiért ők Angliának és Amerikának oly súlyos pénzeket fizettek...³³²

1941 augusztusában a lap a kispesti zsidók kiutasításáról cikkezett. Az írás szerint a rendőrség Kispesten összeszedte a közelmúltban Galíciából beszállított és letelepedett zsidókat. A gazdasági életben tevékenykedő zsidók iparendélyét a város közigazgatási ügyosztálya idegen honosságukra hivatkozva bevonta, és a rendőrséget a zsidók kiutasítására szólította fel. A rendőrök mintegy 90 galíciai zsidót gyűjtöttek össze.³³³

Zsidók kitoloncolásáról adott hírt a *Magyar Újság* is. A KEOKH felülvizsgálta azoknak a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgároknak az ügyét, „akik bármilyen címen káros tevékenységet fejtenek ki az ország életére” – írta a napilap. Eddig 12 ezer ilyen személyt azonosítottak. Azokat a zsidókat, akik illegálisan kerültek az országba, „a legrövidebb időn belül, toloncúton teszik át a határon”. A rendezetlen állampolgárságú személyeket szintén eltávolították.³³⁴ A *Magyar Újság* csakúgy, mint a *Keleti Újság*, tájékoztatott az aradi zsidók munkatáborba szállításáról. A lapok szerint Aradon

³²⁹ Négyezernél több zsidót, köztük sok bolszevista ügynököt, szállítottak munkatáborokba Szlovákiában, *Keleti Újság*, 24. évf., 152. sz., 1941. július 6., 5.

³³⁰ 1941 augusztusában mintegy 16-18 ezer „idegen”, „hontalan” zsidót telepítettek ki a magyar hatóságok Galíciába. Ezeket a személyeket 1941. augusztus 27–28-án német SS-különítmények (*Einsatzgruppen*) és segédek, ukrán milicista alakulatok Kamenyec-Podolszkij határában tömegsírokba lötték. A mérszálás részleteiért lásd BRAHAM, *A népiártás politikája. A Holocaust Magyarországon*, I, Budapest, Belvárosi, 1997, 197–206.

³³¹ Visszatelepítik Galíciába Máramarosmegye 55 ezer főnyi zsidóságát, *Keleti Újság*, 24. évf., 161. sz., 1941. július 17., 6.

³³² *Magyar Nép*, 21. évf., 29. sz., 1941. július 19., 459.

³³³ Galíciai zsidók kiutasítása, *Magyar Nép*, 21. évf., 31. sz., 1941. augusztus 2., 491.

³³⁴ Tizenkétezer orosz és lengyel zsidót távolítottak el toloncúton az országból, *Keleti Újság*, 9. évf., 177. sz., 1941. augusztus 4., 3.

a 18 és 50 év közötti zsidó férfiaknak jelentkezniük kellett a zsidó iskolában. Az ország különböző területeire viszik őket, ahol „felhasználják őket a folyamatban levő közmunkánál”. A kitért zsidóknak a rendőrségen kellett jelentkezniük bizonyító okmányaikkal.³³⁵

A *Magyar Nép* augusztus 9-én újabb kiutasításokról tájékoztatott. A hatóságok kiutasítottak 30 zsidót, akiknek „illetőségük rendezetlen volt, továbbá megélhetőségük nincsen biztosítva”. 13 főt Nagyváradból, 17 személyt az ország területéről utasítottak ki. Az országból kiutasítottak közül két családot Kőrösmezőre toloncoltak, ahonnan, mint írták, visszatérhettek hazájukba, Galíciába.³³⁶

A rendőrség „tisztoगतó ellenőrzéseket” végez a budapesti kávéházakban – írta a *Magyar Újság*. A „Newyork-kávéházban” 49 zsidót találtak, akik közül többen megpróbáltak elmenekülni. A zsidók között rendezetlen állampolgárságúak is voltak, mint például Beregi Lóránd, aki ellen már folyamatban volt egy eljárás valutacsempészség miatt, és Angelusz Ernő foglalkozás nélküli zsidó, aki már hatszor volt büntetve, jelenleg is rendőri felügyelet alatt áll. A rendőrség a budapesti szanatóriumokat és a vidéki fürdőhelyeket is átkutatja, „a lengyel és orosz származású zsidókat mind összefogdossák”.³³⁷ A *Keleti Újság* hozzátette: a Majestic szállóban 20 rendezetlen állampolgárságú zsidót igazoltattak, akiket aztán kitoloncolnak Galíciába.³³⁸ Augusztus 23-án a *Magyar Nép* is zsidó menekületekről tájékoztatott. A cikk szerint a KEOKH idegenellenőrző razzziákat végzett Budapesten és az ország más területein. A rendezetlen állampolgárságú zsidók menekültek, nyaralóhelyeken, szállodákban, kórházakban próbáltak elbújni. A Zsidó Kórházban is razzziát rendeztek, mivel a kiutasítás előtt álló zsidók nagy része oda menekült. A rendőrök, nem hallgatva a kórházi orvosokra, rendőrorvost vittek magukkal, aki megállapította, hogy kit lehet elszállítani.³³⁹ A lap 1941 őszén a pozsonyi és a németországi zsidók helyzetéről is beszámolt. Rendelet alapján minden zsidót kitelepitének Pozsonyból. A kijelölt községekbe történő átköltözésnek az év végéig meg kell történnie. Arra számíthatnak, hogy a rendelkezéssel a szlovák fővárosban élő 14 ezer zsidó felét sikerül eltávolítani. Azokat a zsidókat, akik a városban maradhatnak, erről külön értesítik.³⁴⁰ Ezzel szemben

³³⁵ Munkatáborba vitték Aradról a 18-50 éves zsidó férfiakat, *Keleti Újság*, 24. évf., 180. sz., 1941. augusztus 8., 2.

³³⁶ Galíciai zsidók kiutasítása, *Magyar Nép*, 21. évf., 32. sz., 1941. augusztus 9., 508.

³³⁷ Felkutatják a szanatóriumokban bujkáló galiciánereket. Kétes megélhetésű zsidók kártyacsatáit leplezték le Budapesten, *Magyar Újság*, 9. évf., 184. sz., 1941. augusztus 12., 6.

³³⁸ Kártyaszobákba és luxus-szállókba menekülnek az ellenőrzés elől a rendezetlen állampolgárságú zsidók. A rendőrség kiterjeszti a tisztogatási munkát a vidéki fürdőhelyekre is – Galíciába toloncolják a kétes elemeket, *Keleti Újság*, 24. évf., 183. sz., 1941. augusztus 12., 4.

³³⁹ Hová bújnak a zsidók a razzziák elől?, *Magyar Nép*, 21. évf., 34. sz., 1941. augusztus 23., 539.

³⁴⁰ A zsidók kitelepitése Pozsonyból, *Magyar Nép*, 21. évf., 42. sz., 1941. október 18., 666.

Németországban különleges intézkedéseket vezettek be a zsidókkal szemben. Német illetékesek állítása szerint hadigazdálkodási intézkedésekről van szó. A zsidókat, akiknek el kell hagyniuk lakóhelyüket, nem gyűjtőtáborokba vagy fogházakba szállítják, hanem hasznos munkát végeztetnek velük.³⁴¹

1942. május 2-án a *Magyar Nép* három cikket közölt Kállay miniszterelnök programbeszédével kapcsolatban. Az első cikk szerint Kállay miniszterelnök beszédében többek között a zsidók kitelepítését is tárgyalta. Az eleinte szegény házaló zsidó kereskedő a magyar földön meggazdagodott, fényűzően él, de a magyarsággal nehéz időben nem tanúsított együttérzést, inkább „az idegenhez húzott, hisz abból haszna volt”. A miniszterelnök szerint 800 ezer zsidót kell kitelepíteni. „Nem a fajtája miatt gyűlölik a zsidót, nem vallása, hite miatt, az antiszemitizmus oka a zsidó erkölcstelenség”, mondta a miniszterelnök. A cikk „zsidó bűnökként” sorolta fel a rémhírterjesztést, a rombolást, az árdrágítást, valamint az áruhalmozást. Magyar ember csak akkor vetemedik ilyen cselekedetre, ha zsidó a felbujtója. A zsidók nem tartják szegyennek a börtönt, jó üzlet esetében megéri, aztán lehet kezdeni előlről. Kállay miniszterelnök akasztással fenyegette az árdrágítókat, az élelmiszer-hamisítókat, a rémhírterjesztőket.³⁴² Egy másik írás becsületesnek nevezte a miniszterelnök beszédét, amelyben kifejtette, hogy a zsidókérdés Magyarországon csak kitelepítés útján oldható meg. A zsidóknak a visszatérés utáni új magyar étellel szemben tanúsított magatartása arra enged következtetni, hogy azok nem tudnának beilleszkedni „ennek az új európai magyar életnek a stílusába és szellemébe. [...] A zsidóság, sajnos, nem adhat mást, mint ami lényege, ez pedig lényegesen különbözik attól, amit tőle várunk lehetne.”³⁴³ A harmadik cikk is Kállayt idézte, aki kijelentette: „nincs más megoldás, mint a 800.000 főnyi zsidóság kitelepítése.”³⁴⁴

Zsidó keresztlevél-hamisító társaságot leplezett le a rendőrség Piliscsabán, főhadiszállásukat az egyik zsinagógában rendezték be – számolt be a *Magyar Nép*. A hatóságok leplezték az okmányhamisító zsidókat, akik hamis élelmiszerjegyeket és vásárlási könyveket is árusítottak. A rendőrség megállapítása szerint a hamisítók nagy része Szlovákiából szökött át Magyarországra. „A kitoloncolást azonnal megkezdték. Különböző csoportokban nagyszámú zsidót adtak át a külföldiek ellenőrző országos központi bizottságnak, mely százas csoportokban toloncolta ki a leplezett zsidókat.”³⁴⁵ Szintén ebben a lapszámban megjelent az egyik képviselőnek a képviselőház ülésén tett nyilatkozata, amelyben elmondta:

³⁴¹ A zsidókkal hasznos munkát végeztetnek Németországban, *Magyar Nép*, 21. évf., 44. sz., 1941. november 1., 697.

³⁴² *Magyar Nép*, 22. évf., 18. sz., 1942. május 2., 278.

³⁴³ Uo.

³⁴⁴ Uo., 274.

³⁴⁵ *Magyar Nép*, 22. évf., 27. sz., 1942. július 4., 423.

...az egész nemzet helyesli a zsidók fokozott igénybevételét a honvédelmi munkaszolgálat keretében. Kérem a honvédelmi minisztert, hogy a legmesszebbmenően éljen [ezzel az eszközzel] a zsidósággal szemben, hogy amíg katonáink a harctéren véreznek, a zsidók itthon ne gazdagodhassanak.³⁴⁶

Az Erdélyi Párt nagybányai gyűlésén a pártelnök kijelentette: „»a zsidókérdést lényegében kell megoldani«. Lényegében és gyökerében”, ami a magyar társadalom zsidótlánítását jelenti. A párt elnöke ugyanakkor megjegyzi, hogy ennek végrehajtását nem az embertelenség, hanem a magyarság érdeke kell hogy irányítsa. Kifejti: a zsidóknak nem lehet okuk panaszra, hiszen mindenük megvan, üzleteik, árujuk, lakásaik,

...s ha nincsenek is az élen, a mögöttes vonalakon mindenütt megtalálhatók. [...] Embertelenségről szó se legyen, ez nem is magyar lelkiség, de legalább annyi erélyre mégis csak szükség van, hogy a zsidókérdés fentti [sic!] megoldásának legalább a küszöbére lépjünk...

– fejezte be beszédét az Erdélyi Párt elnöke.³⁴⁷

A *Magyar Újság*, a *Keleti Újság* és az *Ellenzék* 1944. április 1-jén vitéz Endre László államtitkárnak az *Esti Újság*ban közölt nyilatkozatát ismertette. Az államtitkár elmondta, a kormány eltökélt szándéka a zsidókérdés mielőbbi végleges megoldása.

A magyarság nem egy-két esztendeje, hanem évtizedek óta, úgyszólván a saját kárán érezte, hogy milyen végzetes veszélyt jelent az egyre nagyobb arányokban elhatalmasodó zsidó befolyás.

A „végső és kielégítő” eredményt csak gyökeres megoldással lehet elérni. „A zsidóság a magyar faj szempontjából sem erkölcsileg, sem szellemileg, sem fizikailag nem kívánatos elem” – hangsúlyozta az államtitkár, majd hozzátette: „keresni kell azt a megoldást, amely a zsidóságot teljes egészében kikapcsolja és kiküszöböli a magyarság életéből.” Utalt továbbá a zsidók „ártó magatartására, megvesztegetéseire, befolyásolására, lázítására. [...] Az ország szellemi és fizikai zsidótlánítása elsősorban a magyarság érdeke. Éppen ezért ezt mindenképpen végre is fogjuk hajtani.”³⁴⁸ A *Magyar Nép* április 15-én két cikket közölt az új kormány zsidóellenes politikájáról. Az egyik írás kifejtette:

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ *Magyar Nép*, 23. évf., 22. sz., 1943. május 29., 341; az Erdélyi Párt elnöke gróf Teleki Béla volt, bár nevét a cikk nem említi.

³⁴⁸ Vitéz Endre László államtitkár: Az eddigi rendeletek csak megnyitják a zsidókérdés végleges rendezésére irányuló intézkedések sorát, *Keleti Újság*, 27. évf., 74. sz., 1944. április 1., 1.

...könyörtelen szigorúsággal kezdték meg a városokban és falvakban meghúzódo ellenség, a zsidóság és a szociáldemokrácia, valamint más demokrata körök felszámolását.

Ezek voltak azok, akik rémhíreket terjesztettek, „ellenálltak a nemzet örök parancsainak”, de a Sztójay-kormány megalakulásával „megkezdődött a tisztogatás és sok botránfyéskét kifüstölték már a magyar élet megrontóinak”.³⁴⁹ A másik, A nagy átalakulás című cikk arról tájékoztatott, hogy a magyarság teljes mértékben egyetért a kormány zsidóellenes intézkedéseivel, hiszen „csak tűrte, de tulajdonképpen soha nem szerette őszintén a zsidóságot”. A zsidókérdés rendezésétől

...faji érdekeink, a magyar vér és a magyar közélet tisztasága vagy fertőzöttsége függött. [...] Nem egyéneket akar eltüntetni a nemzeti kormány, nem egy-két zsidót akar megfosztani a magyar közéletben viselt irányító szerepétől, hanem magát a teljes és egész zsidóságot, a maga szellemével, amely mindenkit igyekezett a befolyása alá vonni és mindent igyekezett megkaparintani, ha abból zsidó céljai számára hasznot csikarhatott ki.³⁵⁰

A kormányintézkedések szükségesek voltak – fogalmazott a szerző, Dávid Iván.

A napilapok hírt adtak a zsidók önkormányzati és érdekképviseleti szervezetének, a Magyarországi Zsidók Szövetségének megalakulásáról, amelyet a kormány az 1520/1944. ME sz. rendelettel a zsidókérdés „céltudatos rendezése” érdekében hozott létre. A jogszabály értelmében minden sárga csillogot viselni köteles zsidó a szövetség tagja. A szövetség feladata volt a zsidóság érdekeinek képviselete, szociális, oktatási, kulturális szükségleteinek kielégítése. A szervezet a belügyminiszter által jóváhagyott alapszabályok szerint működik. A belügyminiszter által feloszlattott egyesületek vagyonát a szövetség kezeli. Szükség esetén a belügyminiszter felfüggesztheti a szövetség önkormányzatát, és miniszteri biztost küld ki ügyintézés végett – közölte a lap.³⁵¹

Május 5-én a *Magyar Újság* és a *Keleti Újság* Mi legyen a jövőben a zsidókkal? Kivándoroltassuk vagy kicseréltessük a magyarországi zsidókat? címmel az *Esti Újság* cikkét tette közzé. A szerző felidézte: 1938-ban már felvetődött a gondolat, hogy a Magyarországon élő zsidókat „ki kellene cserélni” a külföldön élő magyarokkal, mégpedig úgy, hogy a magyarok külföldön hagyják a vagyonukat, a zsidók pedig Magyarországon. Ez a terv azonban a második

³⁴⁹ Ez a mi harcunk, *Magyar Nép*, 24. évf., 16. sz., 1944. április 15., 249.

³⁵⁰ d. i. [DÁVID Iván], A nagy átalakulás, *Magyar Nép*, 24. évf., 16. sz., 1944. április 15., 250.

³⁵¹ Megalakult a zsidók önkormányzati és érdekképviseleti szerve, a Magyarországi Zsidók Szövetsége. A szövetség tagja minden sárgacsillagos, *Magyar Újság*, 12. évf., 90. sz., 1944. április 22., 2.

világháború miatt megghiúsult. A kérdéssel ma is foglalkozni kellene, „talán mégis lehetne módot találni arra, hogy a magyarországi zsidóságot, vagy annak jelentős részét kivándoroltassuk”. Vagyonjogi kérdések nem merülnek fel a kivándoroltatás kapcsán, hiszen Magyarország zár alá vette a zsidó vagyonokat,

...tehát a zsidóság csak azt adja vissza a nemzetalkotó magyar rétegeknek, amelyet egy bűnös korszak könnyelműen, lelkiismeretlenül és a keresztény rétegek teljes mellőzésével és visszaszorításával évtizedeken keresztül összeharcsolt...

A magyarságnak és a zsidóságnak egyaránt érdeke, hogy a kérdéssel foglalkozzon, és arra megoldást találjon.³⁵²

Az *Ellenzék* tudósított a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet megnyitó ünnepélyéről, amelynek keretében mondott beszédében Endre László kifejtette:

Nem lehet tovább túrni a zsidóság arcvonal mögötti bomlasztó tevékenységét. Ez a tevékenység tervszerűen törekszik a nemzet teljesítőképességének a gyengítésére, ellenálló erejének aláásására.

Említést tett továbbá a zsidókérdés megoldására tett intézkedésekről, azok eredményeiről. Dr. Bosnyák Zoltán, az intézet igazgatója ismertette annak hivatását. A zsidók azt, hogy állampolgárként tekintettek rájuk, egyeduralomra való törekvésre használták ki. Beszélt továbbá a zsidóság gazdasági és szellemi életben tett térhódításáról, majd leszögezte, az intézet önálló tudományos szervezetként fog működni. Dr. Ballensiefen, a német zsidókérdés-kutató intézet képviselője a világzsidóság haditerveiről mondott beszédet. Elmondta: az új Európa győzelme érdekében „a zsidóságot el kell hártani az útból”.³⁵³

A *Magyar Nép* egyik 1944. májusi cikkében kifejtette: nem lehet egyéneket védeni, hiszen a teljes zsidóság bűnös. Az országot nem egy-két zsidótól, hanem a zsidóságtól kellett megszabadítani. A zsidó lakások leltározásakor minden zsidó otthonban felhalmozott értéktárgyakat, valamint olyan írásokat találtak, amelyek az „ellenséggel való cimborálást igazolják”. A magyarság nem védheti az egyes zsidó személyeket, hiszen az azt eredményezné, hogy az összes zsidó elfoglalná eredeti funkcióját, visszakerülne régi állásába. A magyar kormány nem gyűlölettel, hanem kellő szigorúsággal oldotta meg a zsidókérdést, ez szükséges volt, mivel a magyar nemzet élete és jövője forogott kockán.³⁵⁴

³⁵² Mi legyen a jövőben a zsidókkal? Kivándoroltassuk vagy kicseréltessük a magyarországi zsidókat?, *Magyar Újság*, 12. évf., 101. sz., 1944. május 5., 3.

³⁵³ Ünnepélyes keretek között nyílt meg a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet, *Ellenzék*, 65. évf., 109. sz., 1944. május 15., 4.

³⁵⁴ d. i. [DAVID Iván], *Magyar Nép*, 24. évf., 21. sz., 1944. május 20., 330.

Az *Ellenzék* Miért volt szükség a zsidóellenes törvényekre? című írása vitéz Endre Lászlónak a *Völkischer Beobachter*ben megjelent nyilatkozatát idézi, amelyben az államtitkár elmondta: a kormány zsidóellenes intézkedéseire azért van szükség, mert „bebizonyosodott, hogy a zsidók csempésznek, szabotálnak és a bolsevisták kezére játszanak. [...] A zsidók elkülönítésére irányuló szigorú kormányrendeleteket az önvédelem érdekében hozták” – tette hozzá Endre, majd elmondta, hogy a zsidóellenes intézkedések nem okoznak gazdasági nehézségeket, hiszen a zsidók által eddig betöltött funkciókban a magyarok is helytállnak.³⁵⁵

Július 22-én a *Magyar Nép* Bakó László államtitkár kolozsvári beszédéről tudósított. Az államtitkár kifejtette, a magyar népnek nem a múltba kell néznie, mert onnan csak szomorú tapasztalatokat meríthet: „elszánt tekintettel kell a jövőt néznünk, mert ma kizárólag a magyar fajtában rejlő értékek azok, amelyekkel biztosítani tudjuk fennmaradásunkat.” Az államtitkár szerint „áldozat nélkül nincs győzelem. És meg kell dolgozni a győzelemért.” Két lehetőség van: elbukni a vörös bolsevizmusban, vagy megmaradni az öntudatos nemzeti életben – fogalmazott Bakó László. Rátérve a zsidókérdésre, az államtitkár elmondta: a kormány elsődleges célja az országnak a zsidóktól való megszabadítása volt. Magyarországon minden kisebbség

...megélhet, ha nem tör a magyar nép egyetemes érdekei ellen [...] azonban a magyar nép életérdeke megkívánja, hogy minden olyan törekvést, amely a magyar életérdekek ellen irányul, a legkeményebben elfojtsunk, mert különben nem vagyunk öntudatos nép...

Beszéde befejező részében az államtitkár az öntudat fontosságát hangsúlyozta: a magyar népbe bele kell nevelni a faji öntudatot, hogy megteremtődjön a „magyar egység”.³⁵⁶

Az összegyűjtés és a gettósítás. A *Magyar Nép* 1944 előtt két hírt közölt a zsidók elkülönítéséről: 1941-ben annyit említett, hogy a román kormány újabb zsidó koncentrációs tábort létesített Odessza mellett, Ocsakovban,³⁵⁷ az egyik 1942-es hírben pedig a vichy-i franciaországi gettósítási tervről számolt be.

Az *Ellenzék* már 1941 júliusában arról tájékoztatót, hogy a román kormány rendeletben utasította a prefektusokat: „amennyiben nemzeti szem-

³⁵⁵ Miért volt szükség a zsidóellenes törvényekre Magyarországon? Vitéz Endre László államtitkár nyilatkozata a *Völkischer Beobachter*ben, *Ellenzék*, 65. évf., 121. sz., 1944. május 31., 3.

³⁵⁶ Áldozat nélkül nincs győzelem, a győzelemért meg kell dolgozni – mondotta Bakó László belügyi államtitkár Kolozsváron, *Magyar Nép*, 24. évf., 30. sz., 1944. július 22., 477.

³⁵⁷ Újabb zsidó koncentrációs tábor Odessza mellett, *Magyar Nép*, 22. évf., 42. sz., 1942. október 17., 665.

pontból szükségesnek látszik”, a megye területén élő zsidókat szállítsák a megyeszékhelyeken létrehozott gyűjtőtáborokba. Brassó kivételével az erdélyi megyék alprefektusai az utasítást azonnal végrehajtották. A zsidókat csendőrök szedték össze, korra és nemre való tekintet nélkül, és a megyeszékhelyekre szállították őket. A hatóságok néhány óra alatt teljesítették a rendelkezést.³⁵⁸

Kispesten megállapították, hogy számos galíciai zsidó él a városban, akik illegális kereskedelemmel foglalkoznak. A kispesti rendőrkapitányság éjjeli razziát rendezett, amelyen mintegy száz galíciai zsidót fogtak el, akik, mivel „nemkívánatos elemek”, gyűjtőtáborokba kerülnek.³⁵⁹ 1941. augusztus 26-án a napilapok a besszarábiai zsidók gettósításáról írtak. A gettóba zárt zsidók csak abban az esetben hagyhatták el a tábor területét, ha közmunkára mentek.³⁶⁰

A *Magyar Nép* a vichy-i franciaországi helyzetről számolt be, ahol kilátásba helyezték a zsidó gettók felállítására vonatkozó rendelkezések kiadását. A gettókat külföldi mintára rendezik majd be, biztosítva ezáltal a zsidók számára, hogy zavartalanul folytassák együtt sajátos életüket. „A gettók felállításánál legfontosabb szempont a francia nép teljes elkülönítése a zsidóságtól.”³⁶¹ A francia gettóknak saját iskoláik és kórházaik lesznek. A francia nép érdekében a tervezett gettókat remélhetőleg a közeljövőben létrehozzák – írta a néplap.

1944 áprilisában a *Keleti Újság* a hivatalos lapban megjelent rendeletet ismertette, amely szerint 10 ezernél nagyobb lélekszámú településeken a törvényhatóság első tisztviselője elrendelheti, hogy a zsidók csak bizonyos városrészekben, kijelölt utcákban lakhatnak. A rendelet megszegését 6 hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetik.³⁶²

Az *Ellenzék* az *Esti Újság*ból inspirálta arról tudósított, hogy a hatóságok elsőként a hadművelleti területhez közel eső országrészen hajtották végre a zsidótlanítást.

A méreteiben példátlan rendezés gyorsan és tökéletesen bonyolódott le. Ungvár, Munkács, Beregszász, Máramarossziget és Huszt környékén a városok és falvak zsidósága már kivonult a lakosság köréből.

Az utóbbi időben hírek terjedtek arról, hogy a zsidókat a nagyobb városokból is kitelepítik.

³⁵⁸ Gyűjtőtáborba szállították a romániai zsidókat, *Ellenzék*, 62. évf., 154. sz., 1941. július 8., 4.

³⁵⁹ Kispesten éjszakai razzián összefogták és gyűjtőtáborba vitték a galíciai zsidókat, *Ellenzék*, 62. évf., 166. sz., 1941. július 22., 8.

³⁶⁰ Ghetókba internálták a besszarábiai zsidókat, *Ellenzék*, 62. évf., 194. sz., 1941. augusztus 26., 7.

³⁶¹ *Magyar Nép*, 22. évf., 33. sz., 1942. augusztus 15., 519.

³⁶² Megjelent a rendelet a zsidók lakásának igénybevételéről, *Keleti Újság*, 27. évf., 95. sz., 1944. április 28., 3.

Ezt a suttogást nem tartjuk tényekkel megalapozottnak, mert a zsidóságnak el-sősorban ott kell lennie, ahol a gyilkos terroristák bombáikat kioldják a magyar föld, élet és vagyon kipusztítására.³⁶³

Az említett kitelepítésekről a *Keleti Újság* részletesen tájékoztatott. A beszámoló szerint Ungváron

...körzetek szerint öt percig tartott az egész művelet. [...] A tábor régebbi lakói már beletörődtek sorsukba. Unalmukban serényen dolgoznak. [...] Az újonnan érkezők 1-2 napig lógatják a fejüket és idegeskednek, lassan azután ezek is megnyugszanak.³⁶⁴

A hatóságok megállapították, hogy számos magyar segített a zsidóknak elrejtteni a bejelentésre kötelezett vagyontárgyait, többen pedig zsidókat bújtattak. Az összeszámoláskor „a legtöbb helyen kétszer annyi zsidót találtak, mint amennyit a magyar hivatalos kimutatás a legutóbbi népszámláláskor írt”.

Az Ungvár melletti zsidó táborba hozzávetőleg 10 ezer zsidót szállítottak – írta a *Keleti Újság*. Mindhárom napilap közzétette a hírt, miszerint Kassán véget ért a zsidók zárt területre történő kilakoltatása. A rendőrség rendeletet adott ki, miszerint a téglagyári táboron kívül zsidó nem tartózkodhat a városban. Kivételt képeztek azok, akik ideiglenesen lakásukban tartózkodhatnak. Minden más zsidónak jelentkeznie kellett a téglagyári átvevőbizottságnál. Azokat a zsidókat, akiket ezt közvetően a városban találnak, letartóztatják és internálják, ugyanígy járnak el mindazok esetében is, akik zsidó személyt vagy vagyont rejtgetnek.³⁶⁵ A *Magyar Újság* május 4-én újabb cikket közölt a kassai zsidók gettósításáról. Eszerint a városban egy hétig tartott a zsidók kényszerlakhelyre történő költöztetése. A költöző zsidók „lábukat lógatták a koci széléről és világfájdalmas arccal bámultak a világba” – idézte a *Magyar Újság* a *Függetlenséget*. A zsidó lakásokba meglepetésszerűen mentek be a hatóság emberei, és közölték, azonnal indulniuk kell, napi használatra való ruhát, ágyneműt, értéktárgyaik közül pedig a jegygyűrűjüket vihetik magukkal. „A kassai zsidóság ezzel hosszú körforgás után visszaérkezett oda, ahonnan elindult: a gettóba.” A gettóban minden családnak kijelölt tartózkodási helye van. A zsidók számára a kassai gettó megvalósította azt, „mely után mindig olyan kitartóan áhítoztak: a tökéletes demokráciát”, együtt vannak szegények, gazdagok. A zsidók összegyűjtése Kassán sem

³⁶³ Légítámadásoktól veszélyeztetett területekre költöztetik a zsidókat, *Ellenzék*, 65. évf., 95. sz., 1944. április 28., 2.

³⁶⁴ Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt és Máramarossziget területéről kitelepítették a zsidókat. Mindenütt kétannyi zsidó volt, mint amennyiről a hatóságok tudtak, *Keleti Újság*, 27. évf., 95. sz., 1944. április 28., 3.

³⁶⁵ Kilakoltatták és gettóban helyezték el a kassai zsidókat, *Ellenzék*, 65. évf., 95. sz., 1944. április 28., 3.

ment simán, hiszen „a zsidó nem is lenne zsidó, ha nem akarná kijátszani a rendeleteket”, próbálták megvesztegetni a rendőröket. Ezek közül néhányat internáltak, hasonlóan jártak el azokkal szemben is, akik szökni próbáltak. Kassa területén falragaszok hirdették, hogy április 27-e után zsidó nem tartózkodhat a városban.

Szükség volt erre a gyökeres megoldásra – mint ahogy sok más felvidéki és erdélyi városban is szükség volt erre –, mert a zsidók aránytalanul nagy száma kétségessé tette volna a rend és a fegyelem további fenntartását, amely pedig a háború győzelmes befejezése érdekében létérdekünk. [...] Kassa most fellélegezhet.³⁶⁶

Április 28-án az *Ellenzék* a gettórendelet megjelenéséről tudósított. A rendelet értelmében 10 ezernél nagyobb lélekszámú községekben és városokban a törvényhatóság első tisztviselője rendelkezhet afelől, hogy zsidók csak a város kijelölt részeiben, utcáiban, esetleg kijelölt házakban lakhatnak. A tömörítés végrehajtása érdekében, a kijelölt területen lakó nem zsidókat átköltözésre lehet kötelezni. A rendelet a sárga csillag viselésére kötelezett zsidókra vonatkozik. A rendelkezések megszegését a törvény 6 hónapig terjedő elzárással bünteti.³⁶⁷

Az *Ellenzék* és a *Magyar Újság* május 4-én a belügyminiszter rendeletéről adott hírt, miszerint Kolozsváron kényszerlakhelyet jelöltek ki a zsidók számára. A zsidó lakosságnak a kényszerlakhelyre történő átköltöztetése megkezdődött. A zsidók

...podgyászaikat és élelmiszereiket a kirendelt gépi és fogatolt járművekre rakják, maguk az emberek zárt sorokban, gyalog menetelnek a tábor felé. Kivételt képeznek a betegek, aggok és kis gyermekes anyák.³⁶⁸

A kolozsvári Zsidó Tanács értesítette a zsidó lakosságot, hogy készüljön fel az átköltözésre. A rendelet szerint azoknak a zsidóknak kellett kényszerlakhelyre költözniük, akik kötelesek viselni a megkülönböztető jelzést. A jogszabály 16 750 kolozsvári zsidót érintett, akik fejenként 50 kilogrammos csomagot és 14 napi ételmezt vihetnek magukkal. A szállítás tehergépkocsikon történik. Az üresen maradt lakásokat lepecsételik, nagy részükbe munkáscsaládokat költöztetnek.³⁶⁹ Az Írisz-telepi téglagyári gettóba a gettósítás első napján mintegy 2200 zsidó lakost telepítettek át – tájékoztatott az *Ellenzék*.

³⁶⁶ Csütörtök este óta zsidó nem tartózkodhat Kassa város területén, *Magyar Újság*, 12. évf., 100. sz., 1944. május 4., 3.

³⁶⁷ Megjelent a zsidó ghetto-rendelet, *Ellenzék*, 65. évf., 95. sz., 1944. április 28., 6.

³⁶⁸ Megkezdtek 17 ezer kolozsvári zsidó eltávolítását a város területéről, *Magyar Újság*, 12. évf., 100. sz., 1944. május 4., 1.

³⁶⁹ Kolozsváron kényszerlakhelyet jelöltek ki a zsidók számára. A téglagyárban és környékén létesítik a kolozsvári gettót, *Ellenzék*, 65. évf., 99. sz., 1944. május 3., 6.

A hatóságok számításai szerint ebben az ütemben a zsidóknak a kényszerlakhelyre történő szállítása 8-10 napot vesz igénybe. A közigazgatási hatóság intézkedett, hogy a téglagyárban összegyűjtött zsidókat a közeli népkonyháról lássák el étellel. Így tehát mindenkinek csak 2-3 napi ennivalót kell magával vinnie.³⁷⁰

Nagyvárad polgármestere falragaszokon közölte, hogy a zsidókat zárt területen helyezik el, amelyet az ortodox zsinagóga környékén hoztak létre – adta hírül a *Magyar Újság* és az *Ellenzék*. A gettót két méter magas palánkkal övezik, a város fele néző ablakokat pedig bedeszkázzák. A gettóból 9 és 10 óra között mehet ki az az öttagú bizottság, amelyet a polgármester jelölt ki a gettóban lakó 30 ezer zsidó ügyeinek rendezésére. Az átköltöztetést előreláthatólag 4 nap alatt befejezik.³⁷¹ Az *Ellenzék* május 5-én arról tudósított, hogy számos váradi zsidó Romániába akart szökni a gettósítás elől. „A rendőrség úgy a margittai, valamint a városból eltávozni akaró többi zsidókat őrizetbe vette és megindította ellenük az eljárást.” Később újabb zsidó menekülőket jelentettek, akiket a rendőrség őrizetbe vett.³⁷² A *Keleti Újság* szintén megemlítette, hogy a vámnál a rendőrség több Bihar megyei zsidót őrizetbe vett, akik a gettósítás hírére Romániába akartak menekülni, s keresztlevelekkel akarták igazolni magukat.³⁷³ A kassai zsidók Szlovákiába próbáltak szökni – közölte a *Magyar Újság*.

A zsidókérdésnek megalkuvás nélküli, százszázalékos megoldása természetesen nagy rémületet keltett a kánaáni jólétben élők között zsidók körében s amikor megjelent a zsidóknak zárt területre való beutalásáról intézkedő rendelet, valóságos pánik keletkezett közöttük.

Ennek eredményeképpen számos „külföldi államokból beszivárgó zsidó” vissza akart szökni. Kassa közelében több mint félszáz menekülni próbáló zsidót fogtak el és „tettek ártalmatlanná”. A rendőrség elrendelte a szökni próbáló zsidók internálását. Azok ellen is internálási eljárást indítanak, akik későn jelentkeztek a téglagyári tábor parancsnokságán. Ez ügyben eddig 16 zsidó internálását rendelték el – írta a lap.³⁷⁴

Nemcsak Kolozsvárról, hanem a megye egész területéről az Írisz-telepi téglagyárban létrehozott gettóba szállították a zsidókat – adta hírül a *Keleti Újság* és az *Ellenzék*. A város környékéről mintegy 2500 zsidót telepítettek a

³⁷⁰ 2200 kolozsvári zsidó lakost helyeztek el eddig a téglagyári kényszerlakhelyen. Népkonyháról élmezik a zsidó lakosságot, *Ellenzék*, 65. évf., 100. sz., 1944. május 4., 6.

³⁷¹ A nagyváradi ghetót kétféle palánkkal vették körül, *Magyar Újság*, 12. évf., 100. sz., 1944. május 4., 1.

³⁷² Romániába akartak szökni a váradi zsidók, *Ellenzék*, 65. évf., 101. sz., 1944. május 5., 4.

³⁷³ Több biharmegyei zsidó Romániába akart átmenekülni, *Keleti Újság*, 27. évf., 101. sz., 1944. május 5., 8.

³⁷⁴ A kassai zsidók Szlovákiába akarnak szökni. Félszáz kassai zsidót fogtak el a szlovák határon, *Magyar Újság*, 12. évf., 97. sz., 1944. május 2., 3.

téglagyári táborba, ahova bevezették az ivóvizet, és hozzáfogtak a konyhák építéséhez.³⁷⁵ Az *Ellenzék* ugyanebben a lapszámban még egy cikket közölt a kolozsvári gettósitásról. Eszerint a kényszerlakhelyre történő költöztetés fegyelmезetten zajlott. Több kivételezési kérés is érkezett a helyi hatóságokhoz, ezek azonban közölték, hogy kivételezési joga csak a minisztertanácsnak van. A zsidók átköltöztetését követően üresen maradt lakásokba a közigazgatási hatóságok eddig 31 munkáscsaládot helyeztek el. Az átköltöztetés hamarosan befejeződik, közölte az újság. A téglagyári zsidónegyed állandó vízszolgáltatását, az áramellátást és az étellemezést megoldották. A gettóba költöző zsidóknak a kétnapi étel mellett ajánlatos szalmát, szegeket és kalapácsot magukkal vinniük.³⁷⁶ A *Keleti Újság* május 5-én említést tett arról, hogy megkezdődött a szászrégeni zsidók elkülönített helyre történő telepítése,³⁷⁷ majd egy nappal később a kolozsvári áttelepítésről adott hírt. Eddig hozzávetőleg 6000 zsidót költöztettek a téglagyári táborba, „a kitelepítés mindenhol a legnagyobb rendben és fegyelemben történik”.³⁷⁸ A kitelepítést a következő hét folyamán tervezik befejezni. A hírt a *Magyar Újság* is közölte.

Nagybányán a hatóságok mintegy 24 óra alatt kitelepítették a város 3000 főnyi zsidóságát a Bernát gyártelepre. A betegeket és a kisgyermekes családokat a kórháznak berendezett zsinagógába vitték.³⁷⁹ A lap május 13-án arról tudósított, hogy a kolozsvári rendőrhatóság befejezte a zsidók kényszerlakhelyre történő költöztetését, amely „mindenütt a legnagyobb rendben és nyugalomban történt”. A hatóságok mindent elkövettek, hogy a téglagyárat „lakhatóvá tegyék”, az étellemezérellátást is hamar megoldották. A gettóban már van ivóvíz és „megfelelő illemhelyiség”. A gettóban táborparancsnok vigyáz a rendre és a fegyelemre, az egészségvédelmi szolgálatot zsidó orvosok végzik.³⁸⁰ Az *Ellenzék* szerint a téglagyári gettóban mintegy 12 ezer kolozsvári zsidó kapott helyet, de oda szállították a Kolozs vármegye területén levő falvak zsidó lakosságát is, összesen 2300 embert. A téglagyári tábor részére a hatóságok gondoskodtak ivóvízről, népkonyháról és a megfelelő egészségügyi szervezetről is.³⁸¹

³⁷⁵ Kolozs vármegyéből Kolozsvárra telepítik a zsidó lakosságot, *Keleti Újság*, 27. évf., 101. sz., 1944. május 5., 6.

³⁷⁶ Harmincegy kolozsvári munkáscsaládot zsidó lakásokban helyeztek el. Az előre megálapított tervek szerint rendben történik a zsidó lakosság átköltöztetése a téglagyári kényszerlakhelyre, *Ellenzék*, 65. évf., 101. sz., 1944. május 5., 2.

³⁷⁷ Szászrégenben is kitelepítik a zsidókat, *Keleti Újság*, 27. évf., 101. sz., 1944. május 5., 6.

³⁷⁸ Eddig haterre tehető a táborba telepített kolozsvári zsidók száma. A helyi hatóságoknak semmiféle kivételezésre nincs lehetőségük, *Keleti Újság*, 27. évf., 102. sz., 1944. május 6., 5.

³⁷⁹ Nagybányáról is kitelepítették a zsidókat. 24 óra alatt több mint 3000 zsidót szállítottak kényszerlakhelyre, *Magyar Újság*, 12. évf., 107. sz., 1944. május 12., 2.

³⁸⁰ Befejeződött Kolozsváron a zsidóknak kényszerlakhelyre való kitelepítése. Megkezdődött a zsidó lakások leltározása, *Magyar Újság*, 12. évf., 108. sz., 1944. május 13., 4.

³⁸¹ Tizennégyezer kolozsvári és környékbeli zsidót helyeztek el a téglagyári táborban, *Ellenzék*, 65. évf., 110. sz., 1944. május 16., 2.

A *Magyar Újság* tájékoztatót arról, hogy Endre László államtitkár az *Új Magyarság* riporterének elmondta:

...mi a nemzet életét védelmezzük a zsidó méreg eltávolításával, önvédelmi intézkedéseket foganatosítunk, de [...] mindig emberséges eszközökkel és azoknak az erkölcsi tényezőknek figyelemben tartásával, amelyek még ilyen intézkedésekkel is köteleznek egy művelt államot.³⁸²

Az államtitkár meglelégedéssel nyugtázta, hogy minden általa meglátogatott városban betartották a gettósításra vonatkozó rendeleteket. Elmondta: „A községekből is kifésüljük a zsidókat és olyan gócpontokba telepítjük őket, ahol amúgy is gettót kell létesíteni.” A zsidókat nem éri sérelem, hiszen „egy- más között élhetnek, egy tömbben a gettó határai között, saját faji és népi törvényeik alapján” – fejtette ki az államtitkár, majd hozzátette, körútján azt tapasztalta, hogy a lakosság minden városban „őszinte örömmel”, meglelégedéssel fogadta a zsidótlanítást, segítette is a hatóságok munkáját e tekintetben. Az államtitkár kijelentette: a zsidók egyetlen városban sem ellenkeztek a hatóságokkal, akik a kitelepítést végezték.³⁸³

A *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* május 16-án arról írt, hogy a Szolnok-Doboka vármegyei zsidóság elkülönítése befejeződött. A szamosújvári zsidókat téglagyári gettóba költöztették, a désieket, mintegy 8000 személyt, a város melletti Bungur erdőben létrehozott gettóba. A városokban és falvakban „egyetlen zsidó sem maradt”. A táborot csendőrök és rendőrök őrzik. Beszterce 3-4000 főnyi zsidóságának elkülönítése is befejeződött. Szolnok-Doboka területén összesen mintegy 10 ezer zsidó került gettóba.³⁸⁴

A Pest megyei zsidókról az *Ellenzék* május 16-án, a *Keleti Újság* május 17-én írt. Eszerint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja rendeletet adott ki a zsidók lakhelyének kijelöléséről. A rendelet szerint községekben a zsidók meghatározott utcákban lakhatnak, táborokban azonban nem helyezhetők el. A zsidók magukkal vihetik vagyontárgyaikat. A megüresedett lakásokról és az azokban hagyott ingóságokról leltárt kell készíteni, a lakást pedig le kell pecsételni. A kényszerlakhelyre történő költöztetésnek május 22-én kell megkezdődnie, és 8 nap alatt be kell fejeződnie. Az alispán felhívta a hatóságok figyelmét a rendelet teljesítésére, de felszólította őket arra, hogy tartózkodjanak minden durvaságtól. Országszerte megkezdődött a zsidók gettókba tömörítése.³⁸⁵ Az alispán kijelentette: a költöztetés során az „irányelv az le-

³⁸² 34 városban volt szemleúton vitéz Endre László államtitkár. Gépfegyvereket és titkos rádióleadóállomásokat is találtak a zsidóknál, *Magyar Újság*, 12. évf., 108. sz., 1944. május 13., 5.

³⁸³ Uo.

³⁸⁴ Befejezték a szolnokdobokai és besztercenaszódai zsidóság elkülönítését. Összesen 14 ezer zsidó került gettóba, *Keleti Újság*, 27. évf., 110. sz., 1944. május 16., 8.

³⁸⁵ Országszerte kijelölték a zsidók lakhelyét, *Ellenzék*, 65. évf., 110. sz., 1944. május 16., 3.

gyen, hogy a zsidóság nem kerülhet jobb helyzetbe, mint az ellenség légi terrortámadásainak károsultjai”.³⁸⁶ Ha a kijelölt helyeken nem zsidók is laknak, azokat fel kell szólítani, hogy költözzenek a város más részébe, mivel zsidókkal nem érintkezhetnek. Az üresen maradt lakások „jogos igénylők részére kiadhatók” – írta a *Keleti Újság*. Május 26-án az *Ellenzék* a Pest környéki gettósításról tudósított. A kispesti zsidók elkülönítése érdekében „zsidó háztömböket” hoztak létre, s a 3350 elkülönített zsidót 250 házban helyezték el. Pestszentlőrincen az állami lakótelepen helyezték el a 2000 főnyi zsidóságot. A költözés költségei a zsidókat terhelik.³⁸⁷

A *Magyar Újság* szerint több zsidót elfogtak Nagyváradon, akik egy szatmári „okirathamisító gyár” által kiállított hamis iratokkal próbáltak a gettó elől elmenekülni. A hatóságok eljárást indítottak ellenük, s a szatmári okirat-hamisító gyár ellen is „megtették a szükséges lépéseket”.³⁸⁸

A *Keleti Újság* a kassai gettóról közölt hasonló cikket. A kassai zsidók „alig melegek meg a gettóban, máris azon törték fejüket, hogy lehetne kijátszani az új rendszer rendeleteit és hatóságainkat”, majd elhatározták, hogy hamis okmányokat fognak készíteni – írta a lap. A közbiztonsági szervek leleplezték a zsidók által „kieszelt raffinériákat”, felfedezték a hamis okmánygyárat, az okirat-hamisítással foglalkozó zsidókat pedig őrizetbe vették és bűnvádi eljárást indítottak ellenük. A letartóztatottak közül többen a Zsidó Tanács tagjai voltak.³⁸⁹

Május 20-án a *Magyar Nép* az erdélyi zsidók gettósításáról tájékoztatott. A cikk szerint Erdélyben kijelölt területekre szállították a zsidókat. A magyar nép nem érez kárörömet, a zsidók elkülönítését ugyanis nem a gyűlölet tette szükségessé, „tisztán a magyar nemzeti érdek parancsolta már évszázadokkal ezelőtt, hogy megszabaduljunk a fojtogató zsidóktól”. Az utcák csendesebbek, a falvak nyugalmasak, a piaci árak tisztességes színvonalra csökkentek.

Kivetette magából őket a magyarság, hiszen ők voltak azok, akik sohasem vállalták a magyarságot. [...] Sírjon a zsidó után az, aki zsidópénzből élt, s azt vérdíjként kapta.³⁹⁰

A néplap a budapesti gettósításról is említést tett. A cikk röviden beszámolt arról, hogy a belügyminiszter utasítására összeköltöztetik a zsidókat Buda-

³⁸⁶ Pest vármegyében kijelölték a zsidók lakóhelyét, *Keleti Újság*, 27. évf., 111. sz., 1944. május 17., 3.

³⁸⁷ Megkezdődött a pestkörnyéki zsidóság elkülönítése, *Ellenzék*, 65. évf., 118. sz., 1944. május 26., 2.

³⁸⁸ Jó pénzért tömegesen szökteti a gettó elől menekülő zsidókat a szatmári hamisokmánygyártó maffia, *Magyar Újság*, 12. évf., 113. sz., 1944. május 20., 4.

³⁸⁹ Hamis okmánygyárat rendeztek be a gettóba zárt kassai zsidók, *Keleti Újság*, 27. évf., 118. sz., 1944. május 26., 5.

³⁹⁰ d. i. [DAVID Iván], *Heti jegyzetek, Magyar Nép*, 24. évf., 21. sz., 1944. május 20., 330.

pesten. Erre a célra a város polgármestere rendeletben 2681 házat jelölt ki, amelyekben minden zsidó család egyetlen szobát kap. Az összeköltözést a rendelet szerint 5 nap alatt kell végrehajtani.³⁹¹

A vizsgált sajtóanyag összehasonlító elemzése

Amint azt már kezdetben leszögeztük, a vizsgált sajtóanyagot két fókusz-időszak köré csoportosítottuk: 1. a „harmadik zsidótörvény” vitájának és elfogadásának időszaka, amely egybeesik az „idegen” zsidók összegyűjtésének és deportálásának időszakával (1941. július–augusztus), valamint 2. a zsidóság teljes kifosztása, összegyűjtése és gettósítása (1944. április–május). E két témakör keretében az empirikus anyag könnyebb áttekintése érdekében al-témákat állapítottunk meg.

A harmadik zsidótörvény vitájának és elfogadásának, illetve az „idegen” zsidók összegyűjtésének és deportálásának időszaka

A fajvédelmi törvény. A harmadik zsidótörvény, azaz a házassági jogról szóló 1894. évi XXXIV. t. c. kiegészítéséről és módosításáról szóló 1941. évi XV. törvénycikk kapcsán a kolozsvári sajtókiadványok a javaslat elfogadásának körülményeiről tájékoztattak, ismertették az egyházak vezetőinek véleményét, vázolták a zsidótörvény szükségességét, valamint hírt adtak annak hatályba lépéséről.

A törvény szükségessége. A „harmadik zsidótörvény” küszöbön álló megalkotásáról a *Magyar Nép* már 1940 októberében írt. Teleki Pál miniszterelnök beszédéből kiindulva a lap a korábbi zsidótörvények rendelkezéseinek kijátszására mutatott rá, fajvédelemről azonban csak 1941 áprilisában tett említést, amikor Antal István államtitkár „új szellemiség, új erkölcsiség, új módszerek”, s ezáltal új, harmadik zsidótörvény szükségességét hangsúlyozta.

Az *Ellenzék* 1941. július 14-i számában közölt cikkében kifejtette: a már meglévő zsidóellenes jogszabályok megalkotását érthetőnek találja, és szükségesnek tartja a vegyes házasságokat szabályozó törvényjavaslat benyújtását, amelynek eredményeképpen a zsidóságnak a magyarságtól történő teljes elkülönülését reméli.

Ugyanazt várta a jogszabálytól a *Keleti Újság*, amely Radocsay László igazságügy-miniszterrel egyetértve úgy vélte, a törvényjavaslat „elengedhetetlenül szükséges”, majd a törvénytervezet elfogadását követően ismét hangsúlyozta annak szükségességét.

³⁹¹ Budapesten 2681 házat jelöltek ki a zsidók számára, *Magyar Nép*, 24. évf., 26. sz., 1944. június 24., 423.

A *Magyar Újság* az említett sajtókiadványokkal ellentétben nem részletezte külön cikkben a törvény fontosságát és szükségességét, csak az elfogadás körülményeiről, az országgyűlési tárgyalásokról tudósított, az ott felszólaló képviselők véleményét és állásfoglalását ismertette.

A törvényjavaslat tárgyalása és elfogadása. A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. t. c. kiegészítéséről és módosításáról szóló törvényjavaslat képviselőházi és felsőházi tárgyalásáról a három vizsgált napilap – az *Ellenzék*, a *Magyar Újság* és a *Keleti Újság* – többnyire a Magyar Távirati Iroda (MTI) híreire hivatkozva, 1941. július 1-je és 27-e között folyamatosan és részletekbe menően tudósított. Tájékoztattak a törvényjavaslat képviselőház általi általános elfogadásáról, és külön közölték a tervezet egyes szakaszainak (9., 15., valamint 16.) a képviselőház vagy a felsőház által eszközölt módosításai körül felmerült vitákat. A beszámolókból mindhárom napilap sorra idézte az ülésen felszólalókat: Radocsay László igazságügyi minisztert, Bárdossy László miniszterelnököt, Serédi Jusztinián hercegprímást, Hóman Bálint kultuszminisztert, a különböző parlamenti pártok (Nyilaskeresztes Párt, Erdélyi Párt, Kisgazdapárt) képviselőit, valamint az egyházfőket, Ravasz László református és Kapy Béla unitárius püspököt.

A napilapok ismertették, hogy a törvényjavaslat miként határozta meg a zsidó és a nem zsidó fogalmát, valamint a 15. szakaszban foglalt tilalmi rendelkezéseket, majd július 24-én arról tájékoztattak, hogy az országgyűlés együttes bizottsága a törvénytervezetet elfogadta.

Az *Ellenzék*, a *Keleti Újság* és *Magyar Újság* tájékoztatásával ellentétben a *Magyar Nép* csak a házassági törvényjavaslat tárgyalásának megkezdését követő harmadik hét végén számolt be a törvénytervezet elfogadásának körülményeiről. A cikk a Radocsay László igazságügy-miniszter által elmondottakra tért ki – aki a fajtisztaság fontosságát hangsúlyozta –, sem a pártszónokok, sem az egyházfők állásfoglalását nem ismertette. Elmulasztotta továbbá közreadni, hogy a törvény értelmében ki számít zsidónak, ellenben tudósított arról, amit egyébként egyik napilap sem említett, hogy az egyik képviselő „keresztény-zsidó különegyházak” létrehozását javasolta.

A törvény közzététele, hatályba lépése. A törvényjavaslat elfogadását követően, augusztus 9-én a *Magyar Újság* a házassági jogról szóló 1894. évi XXXIV. t. c. kiegészítéséről és módosításáról szóló 1941. évi XV. törvény-cikknek az *Országos Törvénytár* legújabb számában történő megjelenéséről, tehát hatályba lépéséről tudósított. A javaslat törvényerőre emeléséről mind az *Ellenzék*, mind a *Keleti Újság* elmulasztott beszámolni. A *Magyar Nép* 1941. október 18-án tett említést a fajvédelmi törvény rendelkezéseinek október 10-i életbe lépéséről, s a cikkben kitért arra, hogy a nem zsidó származású, keresztény felekezethez tartozó volt szombatosok a „nemzsidókkal esnek egy tekintet alá”.

Az „*idegen*”, „*hontalan*” zsidók kiutasítása. Az „idegen”-nek, illetve „hontalan”-nak nevezett zsidók Magyarországról történő kitelepítéséről a *Magyar Nép* és a *Keleti Újság* három-három, míg az *Ellenzék* és a *Magyar Újság* mindössze egy-egy cikket közöl. Csak a *Keleti Újság* tett említést 1941. július 17-én a Máramaros vármegyében élő galíciai zsidók kitelepítéséről. Az *Ellenzék* július 22-én mintegy 100 kispesti, „nemkívánatos elem”-nek nevezett zsidó elfogásáról és gyűjtőtáborokba történő szállításáról közölt rövid cikket. Az eseményről a *Magyar Nép* augusztus 2-án tudósított, s a cikk 90 „idegen” zsidó összegyűjtéséről tett említést.

A *Keleti Újság* orosz és lengyel zsidók kiutasításáról adott hírt augusztus 4-én, említést tett továbbá az illegálisan Magyarországon tartózkodó, valamint a „rendezetlen állampolgárságú” zsidók kitoloncolásáról. Augusztus 9-én a *Magyar Nép* is „rendezetlen illetőségű” zsidók Nagyváradból, valamint az ország területéről történő kiutasításáról számolt be. A cikk szerint az országból kiutasítottak közül két családot Kőrösmezőre toloncoltak. A napilapok Kőrösmezőt nem említették.

A *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* augusztus 12-én, a *Magyar Nép* 23-án tájékoztatott a rendőrség budapesti idegen-ellenőrző razziái következtében összegyűjtött „rendezetlen állampolgárságú” zsidókról, akiket Galíciába toloncoltak. Az *Ellenzék* erről az eseményről elmulasztott beszámolni.

A zsidóság teljes kifosztása, összegyűjtése és gettósítása

Kifosztás. A vizsgált sajtókiadványok számos cikket közöltek az észak-erdélyi zsidóság 1944-es kifosztásáról, amely elbocsátásokban, a zsidó lakások lefoglalásában és kisajátításában, az üzletek bezárásában, a vagyonok zárolásában és elkobzásában, valamint a zsidóknak az iparból és a kereskedelemből történő kiszorításában mutatkozott meg.

Elbocsátások. 1944. március 31-én a *Magyar Újság* a zsidóknak az ügyvédi kamarából és a sajtókamarából történő kizárásáról, valamint a szín- és a filmművészeti kamarai tagság megszüntetéséről írt, számokat azonban nem közölt. Ezt az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* tette meg április elsején, amikor a két napilap a sajtókamarából 130, az ügyvédi kamarából 1900 zsidó tag kizárásáról számolt be. A *Keleti Újság* emellett a szín- és a filmművészeti kamarából kizárt zsidó tagok számát is közzétette, és az *Ellenzékkel* együtt beszámolt a kolozsvári ügyvédi kamarából történő kizárásokról.

A napilapok április 12-én a zsidó értelmiségi alkalmazottak elbocsátásáról tudósítottak, majd április 25-én az elbocsátások módját meghatározó rendeletet ismertették, amely a keresztény származás igazolására nézve is útmutatást nyújtott.

1944 májusában a *Keleti Újság* arról adott hírt, hogy zsidók nem lehetnek szabadalmi ügyvivők, majd a minisztérium azon rendeletéről is tájékoztatott, miszerint a tőzsdék zsidó tagjait törölni kell, alkalmazottaikat pedig el kell

bocsátani. Az *Ellenzék* és a *Magyar Újság* ezt a két hírt nem tette közzé, a *Magyar Nép* pedig egyetlen zsidóelbocsátást sem említett a vizsgált periódusban, az 1944. április–májusi időszakban.

Bár a néplap a zsidók elbocsátásáról nem számolt be, két cikkben is felhívta a figyelmet arra a kormányrendeletre, amelynek értelmében zsidó háztartásokban tilos keresztényeket alkalmazni. A *Magyar Újság* három írást közölt az elbocsátásokról, az egyikben a rendelet megjelenéséről tájékoztatott, a másikban pedig a kolozsvári keresztény alkalmazottak elbocsátásáról számolt be, s közölte, hogy a rendelet 1000-1200 személyt érint. A május 1-ji cikkben a lap mindössze annyit közölt, hogy a zsidóknál lakásért szolgálatot teljesítő családok lakásukban maradhatnak, de nem dolgozhatnak tovább. Május 28-án a *Keleti Újság* is megemlítette a hírt, az *Ellenzék* azonban a rendeletről egyáltalán nem tájékoztatott.

A zsidóknak a kereskedelemről és az iparból történő kizárása, a vagyonok elkobzása. 1944 áprilisában a *Magyar Újság* és az *Ellenzék* zsidó lakások igénybeviteléről írt. A hónap végén a *Keleti Újság* a zár alá vett lakások igénylésének módját ismertette. Május 13-án az *Ellenzék*, majd 21-én a *Magyar Újság* és a *Keleti Újság* is beszámolt a kolozsvári zsidó lakások leltározásáról, valamint azok kiutalásáról. Május 20-i cikkében egy mondat erejéig a *Magyar Nép* is említést tett a zsidó lakások leltározásáról, részletesebb beszámolót azonban az eseményről nem tett közzé.

A három napilap közül az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* két-két hírben, a *Magyar Újság* három írásban hívta fel a figyelmet a zsidók rádióengedélyeinek megszüntésére, valamint arra, hogy a zsidóknak be kellett szolgáltatniuk rádiókészülékeiket. A *Magyar Nép* a rendeletről nem tett említést.

A zsidó vagyonok zár alá vételéről mind a négy vizsgált lap tudósított. Először a vagyonbejelentésre hívták fel a figyelmet, felsorolva mindazokat az értéktárgyakat, amelyeket be kell jelenteni. A napilapok mellett a *Magyar Nép* szintén közölte a hírt, az általuk közreadottakat újabb információkkal egészítve ki. A vagyonbejelentésekkel egyidejűleg jelentek meg hírek a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszternek a zsidó üzletek zár alá vételéről szóló rendeletéről. A napilapok mindegyike több alkalommal is tájékoztatott a kolozsvári zsidó üzletek bezárásáról, valamint arról, hogy a romlandó árucikket keresztény kereskedőknek kell átadni. A *Magyar Nép* külön nem tért ki a kolozsvári üzletek bezárására, de a miniszter rendeletéről tájékoztatott. Május első napjaiban az *Ellenzék*, a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* közzétette a Kolozsváron bezárt üzletek számát és az azokra benyújtott igényléseket. A *Magyar Nép* Kolozsvárról ezúttal sem közölt részletes beszámolót, Budapest esetében viszont 18 ezer zsidó üzlet bezárásáról tett említést, s közölte, hogy az egész országban „zsidómentesek a kereskedések”.

A *Keleti Újsággal* és a *Magyar Néppel* ellentétben az *Ellenzék* és a *Magyar Újság* egy-egy hírben arról is említést tett, hogy a zsidó üzletek élére keresztény vállalatvezetőket jelölnek ki. Május 21-én csak a *Keleti Újság* tájékozta-

tott arról a rendeletről, amelynek értelmében minden olyan kereskedőnek és iparosnak be kell zárnia az üzletét, akire az eddigi rendelkezések nem vonatkoztak.

A napilapok felvilágosítást nyújtottak arról, hogy ki számít zsidónak, és ki nem. A *Magyar Nép* erről elmulasztott tájékoztatni, mint ahogyan a kivételezett zsidókról sem tett említést. Ez utóbbiakról különben a *Keleti Újság* sem tájékoztatott, míg a *Magyar Újság* és az *Ellenzék* egy-egy hírben ismertette a kivételezett kategóriákat.

Összegyűjtés és gettósítás. A zsidók 1944-es gettósítását megelőzően a *Magyar Nép* két hírt közöl gyűjtőtáborok felállításáról: 1941-ben újabb romániai gettóról, 1942-ben pedig a Vichy-Franciaország gettósítási terveiről számol be.

A zsidók összegyűjtésének folyamatáról a három napilap mindegyike egy-egy hírt közöl, a hetilap azonban az eseményről nem számol be.

Április 28-án az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* a gettórendelet megjelenéséről ad hírt, miszerint a 10 ezernél nagyobb lélekszámú községekben és városokban a zsidókat a település kijelölt részeibe, utcáiba kell költöztetni. A rendeletről sem a *Magyar Újság*, sem a *Magyar Nép* nem tájékoztat.

Az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* ismerteti, hogy a gettósítást először a hadműveleti területekhez közel eső országrészekben (Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt) végzik, majd a napilapok (ezúttal a *Magyar Újság* is) külön beszámolnak a kassai és a kolozsvári zsidók gettósításáról. Kassa esetében az *Ellenzék* egy, míg a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* két-két hírt közöl, a kolozsvári eseményekről pedig az *Ellenzék*ben öt, a *Keleti Újság*ban két, a *Magyar Újság*ban három írás jelenik meg.

A továbbiakban a nagyváradi gettósításról az *Ellenzék* és a *Magyar Újság*, a szászrégeniről a *Keleti Újság*, a nagybányairól a *Magyar Újság*, a Szolnok-Doboka megyeiről pedig a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* tájékoztat.

A *Magyar Nép* nem számol be külön-külön az észak-erdélyi városok zsidóságának összegyűjtéséről és elkülönítéséről, mindössze egy hírt közöl, amelyben megemlíti, hogy Erdélyben kijelölt területekre szállították a zsidókat, majd kissé részletesebben az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* által is említett budapesti gettósításról ír, és egy cikkben az olaszországi gettósításról tesz említést.

A *Magyar Újság* két hírt közöl arról, hogy néhány zsidó csoport menekülni, szökni próbált a gettósítás elől, ugyanezt a *Keleti Újság* és az *Ellenzék* egy-egy írásban teszi közzé, miközben a néplap az eseményről nem számol be.

Végül a deportálásokról a lapok egyike sem tett említést.

Következtetések

A négy Kolozsváron megjelenő sajtókiadvány (*Magyar Nép*, *Ellenzék*, *Keleti Újság*, *Magyar Újság*) vizsgálata során, amint azt a bevezetőben is megfogal-

maztuk, azt próbáltuk kideríteni, feltérképezni, hogy a második világháború idején megjelenő magyar nyelvű lapok milyen mértékben tájékoztatták az észak-erdélyi magyar lakosságot a vizsgált időszakban a zsidókkal szemben végrehajtott intézkedésekről és atrocitásokról. A napilapoknak és a *Magyar Nép* című hetilapnak a témában megjelenő cikkeit elemezve lehetőségünk nyílt összehasonlítani a városi polgári lakossághoz és ezzel szemben a vidékiekhez eljutó híreket, s ezáltal megválaszolhattuk a kérdést, hogy többet tudhatott-e meg a napilapokból a városi, mint a néplapból a falusi olvasóközönség, esetleg félre volt-e tájékoztatva a vidéki lakosság a zsidókkal kapcsolatos eseményekről, intézkedésekről.

A napilapokban rendszeresen jelentek meg információk a zsidó lakosság helyzetéről. Mind az *Ellenzék*, mind a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság*, többnyire az MTI anyagait véve alapul, nap mint nap közölt híreket a témában. A rendszeres és részletes tájékoztatásból, amelyet a napilapok nyújtottak, megalapozottan következtethetünk arra, hogy az észak-erdélyi városokban élő magyar lakosságot a második világháború ideje alatt a legteljesebb mértékben tájékoztatták a zsidókat érintő események felől, tudtak a különböző kormányintézkedésekről, a zsidóellenes törvényekről, rendeletekről, valamint a gettósításról.

A *Magyar Nép*, amint arra a kutatás folyamán fény derült, szélsőséges nézeteket vallott, minden lehetőséget megragadva az antiszemitizmus szítására. Számos gúnyos hangvételű, gyűlölködő, a zsidókat elmarasztaló cikket közölt, az esetek többségében a szerző megjelölése nélkül (írásait csak Dávid Iván szignálta). Az írások nagy része nem csak a pusztá tények közlésére szorítkozott, szerzőjük kommentálta, magyarázta, véleményezte is azokat, objektivitásról tehát nem beszélhetünk.

A szubjektív, a híreket véleményekkel ötvöző írások ellenére a bevezetőben megfogalmazott feltételezésünk, miszerint a hetilap nem tájékoztatta a vidéki lakosságot az észak-erdélyi zsidóságot érintő eseménysorozatról, vagy csak hiányosan juttatta el a falun élő olvasóközönséghez az említett információkat, nem igazolódott. A *Magyar Nép* hetilap, a napilapokhoz hasonlóan, rendszeresen és pontosan tájékoztattott a vizsgálódásunk időszakában végbement eseményekről, általában nem hallgatott el információkat. Így megalapozottan állíthatjuk, hogy a vidéki magyar lakosság tájékoztatása nem maradt el a városi lakosság polgári rétegeinek informáltságától, tehát mindkét csoport ugyanolyan szinten ismerte a sajtóból a zsidóság helyzetét, s tudomással bírt a különböző zsidóellenes rendeletekről és törvényekről, valamint a vonatkozó hatósági intézkedésekről.

A kutatásból kitűnik, hogy a vizsgált sajtóorgánumok az egyes eseményekről eltérő számú hírt közöltek. A harmadik zsidótörvény esetében a jogszabály elfogadásáról az *Ellenzék* nyolc, a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* kilenc-kilenc írást közölt, a *Magyar Nép* csak kettőt, viszont tudósított a törvény hatályba lépéséről, amiről a napilapok közül csak a *Magyar Újság* értesített. Hasonlóképpen csak a *Magyar Újság* tett említést az „idegen” zsidók össze-

gyűjtéséről, a kitelepítésről ellenben nem tájékoztatott. A *Magyar Nép* három cikket közölt a témában, mind az összegyűjtésről, mind pedig a kiutasításokról beszámolt.

A kolozsvári napilapok folyamatosan tájékoztattak a zsidóság gazdasági kifosztásáról, az elbocsátásokról, a vagyonok elkobzásáról, ezzel szemben a néplap mindössze három hírt közölt a zsidóknak a kereskedelemről, valamint az iparból történő kizárásáról.

A gettósítást tekintve az *Ellenzék*, a *Keleti Újság* és a *Magyar Újság* a különböző erdélyi városok zsidóságának elkülönítéséről külön-külön számolt be, míg a *Magyar Nép* az észak-erdélyi gettósításról egyetlen, összegző írást közölt.

Bár a napilapokban a zsidósággal kapcsolatban jóval több írás jelent meg, mint a *Magyar Nép*ben, a néplap számos olyan történésről tett említést, amelyről a napilapok nem számoltak be, vagy csak némelyikük. Összességében véve az eltérő számok ellenére mind a négy vizsgált sajtóorgánium tájékoztatta az olvasókat a zsidókat érintő eseménysorozatról.

Az a tény, hogy az észak-erdélyi magyarság valamennyi csoportja rendszeres sajtóinformációkat kapott a zsidóság ellen életbe léptetett intézkedésekről, ékesen bizonyítja annak az antiszemita kampánynak az eredményét, amelyet az erdélyi magyar sajtó egyes orgánumai már az 1930-as években hangsúlyosan folytattak, és amely kampányba a *Magyar Nép* és a kolozsvári magyar napilapok a második világháború éveiben erőteljesen bekapcsolódtak.

Felmerül a fájdalmas kérdés, hogy egyházi, értelmiségi és sajtóberkekben miért nem akadt egyetlen olyan tollforgató sem, aki az antiszemita kurzussal szembeforduljon, és figyelmeztessen, rámutasson arra az erkölcsi csődre, amelyet az eredményezhet, és végül eredményezett.